

Miten niin miten?

Puheen illuusio Pirkko Saision romaanissa *Punainen erokirja*

Reetta Pekkanen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2012

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PEKKANEN, REETTA: Miten niin miten? Puheen illuusio Pirkko Saision romaanissa
Punainen erokirja

Pro gradu -tutkielma, 77 sivua
Helmikuu 2012

Tutkielma käsittelee puheen illuusiota Pirkko Saision romaanissa *Punainen erokirja* (2003). Tutkimuksen tavoitteena on selvittää ne kielelliset keinot, joilla romaaniin on pyritty luomaan vaikutelma puhuvan ihmisen läsnäolosta. Aineistoksi on rajattu *Punaisen erokirjan* repliikit, eli yhteensä 678 vuoroa.

Työssä analysoidaan aineiston puheenomaisuuksia kahdella eri tasolla: äänne- ja muoto-opissa sekä vuorojen rakentumisessa. Äänne- ja muoto-opin osalta tarkastelun kohteena on yhteensä 9 morfofonologista ja morfosyntaktista piirrettä. Vuorojen rakentumista käsitellään tutkimalla aineistossa esiintyviä toistorakenteita, lisäyksiä sekä kuutta tärkeintä vuoronalkuista partikkelia.

Tutkielma on luonteeltaan kielen variaation tutkimus, jonka kohteena on kaunokirjallinen puhe. Työssä yhdistyy useita eri tutkimusaloja, sillä myös tutkimuskohde on luonteeltaan monitahoinen: aineiston repliikit ovat puhuttua kieltä, mutta ne ovat fiktiivisiä ja kirjoitetussa muodossa. Analyysissä hyödynnetään murteentutkimuksen, sosiolingvistiikan ja keskusteluntutkimuksen perinteessä saavutettuja tuloksia. Aineiston äänne- ja muoto-oppia analysoidaan kvantitatiivisten tulosten valossa, kun taas vuorojen rakenteiden osalta tutkimusote on vahvasti kvalitatiivinen.

Punaisessa erokirjassa tavoitellaan puheenomaisuutta sekä morfologian että erilaisten ilmaisurakenteiden kautta. Puhekielisyyksien asema aineiston äänne- ja muoto-opissa on näkyvä, mutta ei yksinomaisen hallitseva. Lähes kaikissa tutkittavista piirteistä esiintyy melko voimakasta variaatiota. Variantin määräytymisessä ratkaisevaa on ilmaisun konteksti: samojen hahmojen puheessa esiintyy sekä yleis- että puhekielisiä variantteja. Puheen illuusion kannalta vaihtelu on tärkeää, sillä myös yleiskieliset variantit voivat synnyttää puheenomaisen vaikutelman. Rakennetasolla hallitsevin puheenomaisuus on toisto, joka läpäisee repliikit monella tasolla. Erityisen tunnusomainen toistorakenne repliikeissä on toistaminen *mikä*-kysymyssanan avulla. Myös partikkelien puheenomainen käyttö sekä ilmaisujen täydentäminen vähän kerrassaan, lisäysten kautta, luovat vaikutelmaa spontaanista ja puhehetkellä syntyvästä kielestä.

Asiasanat: puheen illuusio, kielen variaatio, kaunokirjallinen puhe, puhuttu ja kirjoitettu kieli

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET	1
1.2 TUTKIMUSMENETELMÄ	2
1.3 AINEISTON ESITTELY	3
1.3.1 AINEISTON RAJAUS	3
1.3.2 <i>PUNAINEN EROKIRJA</i>	5
1.3.3 PIRKKO SAISIO	7
2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	8
2.1 MIKÄ ON TYYPILLISTÄ PUHUTULLE KIELELLE?	8
2.1.1 PUHUTTU JA KIRJOITETTU KIELI	8
2.1.2 PUHEEN RAKENTEELLINEN JÄSENTYMINEN	11
2.2 PUHEEN ILLUUSIO	13
2.2.1 AUTENTTISUUSNÄKÖKULMA	14
2.2.2 FRAGMENTTINÄKÖKULMA	15
2.2.3 KEINOJA PUHEEN ILLUUSION LUOMISEKSI	16
3. PUHEEN ILLUUSIO AINEISTON ÄÄNNE- JA MUOTO-OPISSA	20
3.1 PIIRTEIDEN VALINTAPERUSTEISTA	20
3.2 MORFOFONOLOGISET PUHEKIELISYYDET	21
3.2.1 PERSOONAPRONOMINIEN PIKAPUHEMUODOT	22
3.2.2 DEMONSTRATIIVIPRONOMINIEN PIKAPUHEMUODOT	23
3.2.3 VERBIEN PIKAPUHEMUODOT	26
3.2.4 /:N LOPPUHEITTO S:N JÄLJESSÄ	29
3.2.5 PAINOTTOMAN /-LOPPUISEN DIFTONGIN JÄLKIKOMPONENTIN KATO	30
3.2.6 AKTIIVIN 2. PARTISIIPIN EDUSTUS	32
3.2.7 ASSIMILAATIO JÄLKITAVUJEN <i>EA-</i> JA <i>OA-</i> YHTYMISSÄ	33
3.2.8 MUUT	34
3.3 MORFOSYNTAKTISET PUHEKIELISYYDET	36
3.3.1 INKONGRUENSSI MONIKON 1. PERSOONASSA	37
3.3.2 INKONGRUENSSI MONIKON 3. PERSOONASSA	38
3.4 HAVAINTOJA	40
4. PUHEEN ILLUUSIO AINEISTON VUOROJEN RAKENTUMISESSA	44
4.1 PIIRTEIDEN VALINTAPERUSTEISTA	44
4.2 TOISTORAKENTEET	45
4.2.1 AFFEKTINEN TOISTO	46
4.2.2 TOISTO LAUSEIDEN TASOLLA	48

4.2.3 <i>Mikä</i> -KYSYMYSSANALLA TOISTAMINEN	50
4.3 LISÄYKSET	54
4.3.1 SYNTAGMAATTINEN JÄLKILISÄYS	55
4.3.2 PARADIGMAATTINEN JÄLKILISÄYS	56
4.4 VUORONALKUISET PARTIKKELIT	56
4.4.1 VUOROARAKENTAVAT PARTIKKELIT: <i>ETTÄ, JA, MUTTA</i>	58
4.4.2 DIALOGISET PARTIKKELIT: <i>NI(IN), NO, AHAA</i>	62
4.5 MUUT	67
4.6 HAVAINTOJA	69
5. LOPUKSI	71
<hr/>	
5.1 YHTEENVETO TUTKIMUSTULOKSISTA	71
5.2 POHDINTAA	72
LÄHTEET	74
<hr/>	

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani käsittelee puheen illuusiota Pirkko Saision romaanissa *Punainen erokirja* (2003). Tutkin ja erittelen kieltä, jota romaanin henkilöahmot puheenvuoroissaan puhuvat. Kiinnostukseni kohdistuu keinoihin, joiden avulla Pirkko Saisio on luonut teokseensa puheen illusion; niihin ratkaiseviin elementteihin, jotka saavat minut lukijana ja kielentutkijana uskomaan hahmojen käyttämän kielen puheeksi.

Puheen illuusiolla tarkoitetaan ”puhuvan ihmisen läsnäolon illuusion tuottamista ja lukijalle välittämistä” (Kalliokoski 1998: 184). Sitä on pidetty yhtenä kirjailijan vaikeimmista ja keskeisimmistä tehtävistä (esim. Kalliokoski 1998), eikä aivan yksinkertaisesta tempusta olekaan kyse: kirjailijan on kyettävä ”tuottamaan näköäistin havaittavaksi jotain, mikä on kuulon avulla havaittavaa” (mts. 191). Seurauksena on kahden eri kielimuodon, puhutun ja kirjoitetun kielen, yhteentörmäys.

Tutkimukseni motiivina on subjektiivinen lukukokemus, jonka mukaan Saisio on onnistunut luomaan puheen illusion *Punaiseen erokirjaan* poikkeuksellisen taitavasti. Hän on tehnyt sen vieläpä menemättä sieltä, missä aita on nähdäkseni matalin, eli tukeutumatta alueellisiin murrepiirteisiin. *Punainen erokirja* ei ole niin sanottu murreromaani, jossa puheen vaikutelma syntyy järjestelmällisesti käytetyistä alueellisista murrepiirteistä ja -sanastosta (murreromaanin ominaisuuksista tarkemmin luvussa 2.2.1). Romaani sijoittuu Helsinkiin, mutta sen sisältämät äänne- ja muoto-opilliset puhekielisyudet ovat suurimmaksi osaksi sellaisia, joita esiintyy kaikkialla Suomessa (piirteistä tarkemmin analyysiluvussa 3).

Äänne- ja muoto-opillinen taso ei ole ainoa tai edes tärkein alue, jolla puhutun kielen illuusiota *Punaisessa erokirjassa* luodaan. Lukukokemukseen perustuvan hypoteesini mukaan puheen vaikutelma syntyy ensisijaisesti toisella tasolla: vuoroissa esiintyvien lause- ja ilmaisurakenteiden kautta. Tutkimustavoitteeni on pystyä nimeämään ne ensisijaiset kielelliset keinot, joilla puheen illuusio on teokseen luotu.

Tutkimukseni koostuu teoriaosuudesta (luku 2) ja kahdesta analyysiluvusta (luvut 3 ja 4). Teoriaosuudessa esittelen ensin seikkoja, jotka erottavat puhutun ja kirjoitetun kielen yleisesti toisis-

taan. Tämän jälkeen pureudun tarkemmin puheen illuusion käsitteeseen. Tärkeimpinä lähteinäni tässä ovat Jyrki Kalliokosken (esim. 1991, 1998) ja Liisa Tiittulan (2001, myös Tiittula & Nuolijärvi 2007) tutkimukset ja näkemykset siitä, kuinka puhetta voidaan kaunokirjallisuudessa esittää.

Analyysiluvuissa tarkastelen aineiston puheenomaisuuksia kahdella eri tasolla. Luvussa 3 tutkin aineiston äänne- ja muoto-opissa esiintyviä puhekielisyyskäsitteitä. Käytän tutkimukseni pohjana ennen muuta Hanna Lappalaisen (2004) ja Harri Mantilan (1997) tutkimuksia puhekielisyyskäsitteistä, jotka ovat levinneet kaikkialle Suomeen. Etenkin Lappalaisen väitöskirja ja siinä esitellyt piirreluettelot toimivat tärkeänä apuvälineenä analyysilleni.

Luvussa 4 erittelen erilaisia puheenomaisia rakenteita, joita aineiston repliikit noudattelevat. Huomio kohdistuu siinä äänne- ja muoto-oppia laajemmille tasoille: toistorakenteisiin, lisäyksiin, vuoronalkuisiin partikkeleihin sekä muihin puheenomaisuuksiin, joita vuoroihin sisältyy.

1.2 Tutkimusmenetelmä

Kaunokirjallinen puhe on tutkimuskohteena melkoinen hybridi. Se on kieltä, mutta se on fiktiivistä. Se kuvaa puhetta, mutta se on kirjoitetussa muodossa. On luonnollista, ettei tällaisen kohteen tutkimiseen ole olemassa yhtä, kaikenkattavaa työkalua. Laveasti määriteltynä työni voi katsoa lukeutuvan kielen variaation tutkimuksen piiriin: se tutkii variaatiota, jota esiintyy puhutun kielen vaikutelmaa tavoittelevassa kaunokirjallisuudessa. Tutkimukseni taustalta on kuitenkin erotettavissa myös useita yksityiskohtaisempia tutkimusmenetelmiä.

Analyysiluvussa 3 (”Puheen illuusio aineiston äänne- ja muoto-opissa”) hyödynnän murteentutkimuksessa ja sosiolingvistiikassa saavutettuja tuloksia siitä, missä ja millaisina tietyt kielenpiirteet Suomessa esiintyvät. Tutkimusotteeni on tässä luvussa lähtökohtaisesti kvantitatiivinen, joskin analysoin aineiston ilmiöitä ja tuloksia toki myös laadullisesti.

Vuorojen rakenteiden tarkastelussa (luku 4) otan avuksi keskusteluntutkimuksen perinteen. Oma tutkimukseni ei luonnollisestikaan ole keskusteluanalyttinen, sillä se edellyttäisi autenttisten keskustelutilanteiden käyttämistä aineistona (Seppänen 1997: 18). Käytän kuitenkin hyväkseni keskusteluntutkimuksen tuloksia erilaisista rakenteista ja keinoista, joita keskusteluissa – ja siten

oletettavasti myös aineistoni dialogeissa – tyypillisesti käytetään. Tässä luvussa tarkastelu on luonteeltaan vahvasti kvalitatiivista.

Edellä mainittujen tutkimusalojen lisäksi työssäni tulevat ajoittain kyseeseen myös jotkin kirjallisuudentutkimuksessa käytetyt näkökulmat ja käsitteet. Avaan nämä käsitteet silloin, kun ne ajankohtaisiksi tulevat.

Tutkimukseni luonnetta värittää kauttaaltaan se, että kaunokirjallisen puheen keinoja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa on tutkittu melko vähän. Olen törmännyt muutamiin yksittäisiin tutkimuksiin, joita on tehty lähinnä runoudessa ja murrekirjallisuudessa esiintyvistä puheenomaisuuksista ja puhujista. Näistä kenties tärkeimpänä Jyrki Kalliokoski (esim. 1991 ja 1998) on analysoinut Hj. Nortamon murrekertomuksia ja käsitellyt puheen illuusiota kaunokirjallisuudessa myös yleisesti. Samoin Liisa Tiittula (2001, myös Tiittula & Nuolijärvi 2007) on kiinnittänyt aiheeseen yleisellä tasolla arvokasta huomiota.

Vaikka laajemmat tutkimukset puheen illuusiosta loistavat vielä toistaiseksi poissaolollaan, on yksittäisiä tapaustutkimuksia alkanut vähitellen kertyä (esim. Seutu 2009). Etenkin aiheeseen tavalla tai toisella linkittyvät pro gradu -tutkielmat ovat aivan viime vuosina lisääntyneet (esim. Haapanen 2010, Heimala-Lindqvist 2010, Nyman 2009), mikä lupaa hyvää tulevia, kokoavia tutkimuksia ajatellen.

1.3 Aineiston esittely

1.3.1 Aineiston rajaus

Olen rajannut tutkimusaineistokseni romaanissa *Punainen erokirja* esiintyvät repliikit. Mukana on sekä suoria esityksiä että vapaita suoria esityksiä, eli sekä johtolauseellisia että johtolauseettomia repliikkejä (termeistä ks. Kalliokoski 2005 ja 1991). Olen laskenut mukaan myös ne muuttamat repliikit, jotka eivät ole tarinan maailmassa todellisia vaan unta tai kuvitelmaa. Todellisen ja kuvitellun puheen ero tarinan sisällä ei tunnu tutkimukseni kannalta oleelliselta, sillä kyse on molemmissa tapauksissa kirjailijan luomasta fiktiivisestä kielestä.

Romaanissa on 298 sivua ja kaikkiaan 678 repliikkiä. Tämän tuloksen olen saanut laskemalla yhdeksi repliikiksi paitsi suoran esityksen, myös sitä mahdollisesti seuraavan johtolauseen jälkeisen jatkon, joka on saman puhujan puhuma ja joka alkaa heti ensimmäisen repliikin jälkeen, samalla rivillä. Näin ollen olen siis laskenut seuraavan puheenvuoron yhdeksi repliikiksi (esimerkki 1):

(E1, s. 132)

– Havva puhuu puhelimesta, hän sanoo Sunnuntailapselle. – Vähän niin kuin mä arvelinkin.

Kuten esimerkistä 1 näkyy, olen numeroinut aineistoesimerkit (E1, E2 jne.) ja erottanut ne muusta tekstistä sisennyksen, pienemmän fonttikoon ja pienemmän rivivälin avulla. Esimerkinumeron perässä on repliikin sivunumero. Jos tarkastelun alla on jokin tietty kielenpiirre, olen **lihavoanut** sanan, jossa se esiintyy. Juoksevan tekstin ja otsikoiden seassa olen erottanut kielen ainekset *kursiivilla*. Analyysiluvussa 4 otan käyttöön puhujaa merkitsevät numeroinnit (P1, P2 jne.). Tällä pyrin ehkäisemään väärinkäsitykset, joita puutteellisen kontekstin vuoksi voisi syntyä siitä, mikä hahmo minkäkin repliikin lausuu. Numerointi myös helpottaa dialogin analysoimista.

Olen pyrkinyt ottamaan esimerkeiksi kokonaisia repliikkejä, mutta joidenkin pitkien repliikkien kohdalla olen päätenyt lyhentämään niitä alusta ja/tai lopusta. Tällöin olen merkinnyt lyhennetyin kohdan hakasulkeilla ja kahdella ajatusviivalla [– –]. Pääsääntöisesti olen jättänyt näkyviin repliikkejä edeltävät tai niitä välittömästi seuraavat johtolauseet. Samoin on mukana myös pätkiä kerronnasta silloin, kun olen katsonut sen tarjoavan tarpeellista taustatietoa kontekstista, jossa repliikki tai repliikit esiintyvät.

Jos tutkimuskohteena olisi autenttinen puhe, 678 repliikkiä tuntuisi suppealta aineistolta. Kun kyseessä on kuitenkin kirjailijan luoma kieli, on määrä nähdäkseni riittävä. Laajempi aineisto ei tässä tapauksessa takaisi suurempaa kirjoa erilaisia esiintymiä. Yksikään sana ei esiinny romaanissa sattumalta, vaan kaikki on kirjailijan siihen tietoisesti valitsemaa. Näin ollen kaikki tyylikeinot, joita kirjailija on romaanissaan halunnut käyttää, ovat siinä läsnä repliikki- ja sivumäärästään riippumatta.

Lähtökohtaisesti en kiinnitä tutkimuksessani huomiota siihen, mitkä repliikit ovat minkäkin hahmon lausumia. Olen päätenyt tähän siksi, ettei eri hahmojen puhetyylien välillä nähdäkseni ole niin merkittäviä eroja, että niitä olisi välttämätöntä tuloksissa erikseen huomioida. Silloin, kun

jotakin piirrettä esiintyy runsaasti jossain tietyssä puheenvuorossa tai kun se on selvästi leimallinen jollekin tietylle hahmolle, nostan sen esiin analyysin yhteydessä. Samoin tuon ilmi tutkimuksen päätteeksi, mikäli olen huomannut selviä eroavaisuuksia eri hahmojen tavassa puhua.

Niin ikään jätän suurimmaksi osaksi käsittelemättä vaikutuksen, joka romaanin kertojalla on repliikkien luonteeseen. Repliikkien – niin epäsuorien kuin suorienkin esitysten – takanahan on aina paitsi kirjailija, myös romaanin kertoja, ja näin ollen repliikkien voi katsoa olevan aina vain kertojan subjektiivinen referaatti siitä, mitä ja miten kertomuksen hahmot puhuvat tai ovat puhuneet (ks. Kalliokoski 1991: 157–158). Romaanin kertojan tarkempi erittelemineen menisi nähdäkseni kuitenkin ohi tutkimukseni varsinaisesta painopisteestä, kielestä. Näin ollen keskityn tässä työssä tarkastelemaan keinoja, joita Pirkko Saisio puheen esittämiseksi käyttää – en luonnehtimaan fiktiivistä kertojaa ja tämän kielellistä repertoaaria. Aihetta voisi toki lähestyä myös kertojan näkökulmasta.

1.3.2 Punainen erokirja

Punainen erokirja ilmestyi vuonna 2003. Se on Pirkko Saision neljästoista romaani, kun mukaan lasketaan myös salanimillä Jukka Larsson ja Eva Wein kirjoitetut romaanit (Larssonina kolme ja Weinina kaksi romaania). *Punainen erokirja* on päätösosa omaelämäkerrallisesta trilogiasta, jonka aiemmat osat ovat *Pienin yhteinen jaettava* (1998) ja *Vastavalo* (2000). Kaikki kolme osaa olivat ilmestymisvuotenaan ehdolla Finlandia-palkinnon saajaksi. *Punainen erokirja* tämän arvostetun palkinnon lopulta myös voitti. Voittorahat Saisio lahjoitti lyhentämättömänä Setalle eli Seksuaalinen tasavertaisuus ry:lle. (Hiltunen 2011, Haavikko 2000.)

Trilogia kertoo fiktiivisestä henkilöstä nimeltä Pirkko Saisio. Romaaneissa seurataan Saision elämänvaiheita varhaislapsuudesta nuoruuden kautta aikuisuuteen. *Punaisessa erokirjassa* päähenkilön tarina on edennyt vaiheeseen, jossa käsitellään hänen elämäänsä korkeakouluopintojen alkuvaiheesta lähtien kohti nykyhetkeä, joka tarinassa on vuosi 2002.

Keskeisiä teemoja *Punaisessa erokirjassa* – kuten koko trilogiassa – ovat nähdäkseni oman toiseuden hahmottaminen suhteessa muihin ihmisiin, minuuden moniulotteisuus sekä seksuaalisen identiteetin muodostuminen ja sen kokeminen eri aikakausien ilmapiireissä. Lisäksi huomiota saa taiteilijuus ja sen omaksuminen osaksi omaa identiteettiä.

Romaani ei etene kerronnaltaan kronologisesti. Se lähtee liikkeelle vuoden 2002 nykyhetkestä ja palaa sitten vuoteen 1981, josta tarinan edetessä palataan välillä vieläkin kauemmas menneisyyteen. Harppauksia ajassa tehdään paljon molempiin suuntiin. Tapahtumapaikkana on lähes läpi koko romaanin Helsinki; välillä sentään käydään Heinävedellä Valamon luostarissa ja lomailemassa Kreikan saaristossa.

Saision kerronta on luonteeltaan hyvin fragmentaarista. Paitsi että tapahtuma-ajassa ja -paikassa on paljon nopeita siirtymiä, vaihtelee myös dialogin määrä suuresti. Romaanissa on jaksoja, jolloin repliikkejä ei ole lainkaan kymmenenkään sivun aikana. Visuaalisesti romaani on huomattavan ilmava, sillä kappaleet ovat pääsääntöisesti lyhyitä ja kappalevälit suuria.

Romaanin kertoja on rakennettu mielenkiintoisesti. Saisio on yhdistänyt romaaniinsa ainutlaatuisesti minä- ja hän-kerrontamuodot, jotka vuorottelevat romaanissa riippuen siitä, kuinka ulkopuolisesta perspektiivistä päähenkilöä tarkkaillaan. Saision omaperäinen tapa rakentaa kerronta trilogiaan on kiinnostanut myös tutkijoita lähinnä kirjallisuudentutkimuksen puolella (esim. Koivisto 2011, Uusitalo 2005, Järvinen 2009).

Punaisen erokirjan kielitieteellistä kiinnostavuutta lisää se, että romaanissa on monta kohtaa, jossa viitataan kieleen ja ollaan tietoisia sen käyttötavoista. Tällainen kohta on esimerkiksi kohtauksessa, jossa sairaanhoitaja pistää päähenkilöä allergiatestiä ja juttelee tälle pitääkseen keskustelua yllä (esimerkki 2):

(E2)

– Nää nyt on näitä muoddollisuuksia, sanoo sairaanhoitaja. – Sanoinko mä muoddollisuuksia? Jäi kieli jumiin kitalakeen, jotenkin. Hassua. Muodollisuuksia niin.

Nämä kielestä – jos toisestakin – tietoiset kohdat vahvistavat vaikutelmaa siitä, että Saisio tunnistaa kielen eri rekistereitä hyvin ja käyttää niitä harkitusti ja taitavasti. Aineistosta käy ilmi, että myös jotkin suomensukuiset kielet ovat kirjailijalle tuttuja (esimerkki 3):

(E3, s.75–76)

– Saatanan repuusi...lellikki...räöpyskä...(klovnisilmäinen on lukenut suomensukuisia kieliä, sen kuulee). tyväentytär oikeen joo. paperikommari. lihavihta. nekkusörö. vitun oikeessa-olija ja marttyyri...vingu nyt vielä...persenenä...

[– –] – Sulla on, vitun persenaama, saatanan lahopöhlö (ja muita vienankarjalaisia ilmaisuja) ainutlaatuinen presaans. Ymmärrätkö?

1.3.3 Pirkko Saisio

Pirkko Saisio (s. 1949) on helsinkiläinen kirjailija, näyttelijä ja ohjaaja. Hänellä on takanaan laaja kirjallinen tuotanto mm. romaaneja, näytelmiä, tv-näytelmiä, elokuvakäsikirjoituksia, librettoja ja dramatisointeja. Saisiolta on tähän mennessä ilmestynyt 17 romaania ja saman verran näytelmiä. Hän on yksi Suomen arvostetuimmista ja palkituimmista kirjailijoista. (Hiltunen 2011.)

Saisio syntyi 16.4.1949 Helsingissä. Hän valmistui ylioppilaaksi Kallion yhteiskoulusta 1968, minkä jälkeen vuosina 1970–1971 hän suoritti hajanaisia opintoja Helsingin yliopistossa mm. kotimaisen kirjallisuuden, draamakirjallisuuden ja tiedotusopin aloilla. Sitten hän siirtyi Suomen teatterikouluun ja opiskeli siellä itselleen näyttelijätutkinnon 1975. Vuosina 1975–1976 Saisio työskenteli näyttelijänä Rovaniemen teatterissa. Tämän jälkeen hän eli vapaana kirjailijana ja freelance-näyttelijänä aina vuoteen 1997. (Haavikko 2000: 367) Vuosina 1997–2001 Saisio toimi Teatterikorkeakoulun dramaturgian professorina (TeaK 2011).

Pirkko Saision esikoisromaani, Kallion työläiskortteleihin sijoittuva *Elämänmeno*, ilmestyi vuonna 1975. Se oli 1970-luvun proosan tapauksia, josta tuli kansallisomaisuutta heti ilmestymisensä jälkeen. *Elämänmeno* voitti J. H. Erkon palkinnon vuoden parhaana esikoisteoksena. Saisio dramatisoi sen elokuvakäsikirjoitukseksi, joka myös sai valtion kirjallisuuspalkinnon. (Haavikko 2000, Tarkka 1990). Menestyksen seurauksena Saision harteille soviteltiin suuren työläiskirjailijan manttelia. Hän ei kuitenkaan tunnistanut itseään kuvasta, joka hänestä kirjailijana oli piirretty, ja pyrki seuraavilla teoksillaan pois realistin ja työläiskirjailijan roolista. (Saisio 2000: 353, 355.)

Huomionarvoista Saision esikoisromaanissa on myös se, että kustantajan pyynnöstä siitä poistettiin juuri ennen julkaisua teema, joka kirjailijan itsensä mielestä kannatteli koko kertomusta: päähenkilön homoseksuaalisuus. (ks. Saisio 2000: 352.) Myöhemmin Saisio on palannut käsittelemään homoseksuaalisuutta romaaneissaan avoimesti. Aiheeseen tarttuvat omaelämäkerrallisen trilogian lisäksi mm. romaani *Kainin tytär* (1984), näytelmänsikin dramatisoitu *Betoniyö* (1981) sekä viimeisimpänä musiikkinäytelmä *HOMO!*, joka sai ensi-iltansa Kansallisteatterissa syksyllä 2011.

Vuonna 2007 Saisiolle myönnettiin Pro Finlandia -mitali, taiteilijoille myönnettävä Suomen Leijonan ritarikunnan kunniamerkki. (HS 2007.)

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

2.1 Mikä on tyypillistä puhutulle kielelle?

Jotta voitaisiin tutkia, miten hyvin kirjoituksessa on onnistuttu jäljittelemään puhetta, on ensin osattava vastata joihinkin eri kielimuotoja koskeviin kysymyksiin: Mitä puhe on? Kuinka se eroaa kirjoitetusta kielestä? Mitkä kielenpiirteet ovat tyypillisiä nimenomaan puhutulle kielelle?

Tässä luvussa vertailen puhuttua ja kirjoitettua kieltä toisiinsa ja hahmottelen näin vastausta siihen, mitä oikeastaan tutkitaan, kun tutkitaan kirjoitetussa muodossa esitettyä puhetta. Käsittelen ensin puhutun ja kirjoitetun kielen yleisiä eroja. Tämän jälkeen esittelen joitakin tärkeimpiä käsitteitä, joiden avulla puheen rakennetta on totuttu hahmottamaan.

2.1.1 Puhuttu ja kirjoitettu kieli

Kielentutkimuksessa ja kielenhuollossa on perinteisesti puhuttu puheesta ja kirjoituksesta kahtena erillisenä järjestelmänä. Näiden kielen eri olomuotojen yhteisiä ominaisuuksia voidaan kuvata, ja vastaavasti niillä voidaan todeta olevan perustavanlaatuisia eroja. (Hiidenmaa 2003: 231.)

Kun puhuttua ja kirjoitettua kielimuotoa vertaillaan keskenään, on syytä muistaa, että ne juontuvat historiallisesti hyvin erilaisista lähtökohdista. Puhutussa muodossaan kieli on kaikkien ihmis-yhteisöjen ominaisuus. Ihmiskunnan historian aikana kieliä on ollut olemassa ehkä kymmeniäkin tuhansia, mutta niistä vain runsaalla sadalla kielellä on ollut jonkinlainen kirjallisuus. Länsimaisen kielentutkimuksen perinne on syntynyt vasta kirjoitetun kielimuodon vakiintumisen myötä. Niinpä tutkimuksen päähuomio on perinteisesti kohdistunut kirjoitettuun kieleen, tai se on vähintäänkin lähestynyt aihettaan kirjallisen kulttuurin näkökulmasta. (Hakulinen 1989b: 11) Tutkimusperinnettä onkin kritisoitu siitä, että sen näkökulma ja tutkimuskohde pysyttelevät liiaksi kirjoitetussa kielessä, vaikka puhuttu kieli on sekä historiallisessa että maantieteellisessä mielessä primaari kielimuoto (esim. Hakulinen 1989b).

Yksinkertaisesti sanottuna puhutun ja kirjoitetun kielen ero on tämä: puhuttu kieli on ”se kielen muoto, joka tuotetaan äänellisesti ja vastaanotetaan auditiivisesti, kun taas kirjoitettu kieli muodostuu graafisista signaaleista, jotka vastaanotetaan visuaalisesti”. (Tiittula 1992: 11).

Kielimuotojen väliset erot ulottuvat monelle osa-alueelle. Liisa Tiittula (mts. 12) on tiivistänyt puhutun ja kirjoitetun kielen väliset erot taulukoksi sen mukaan, miten muodot eroavat kielen oppimisen, tuotoksen ja tuottamisen, vastaanottamisen ja viestintätilanteen osalta. Olen lyhentänyt Tiittulan esitystä hieman taulukoksi 1.

TAULUKKO 1. Puhutun ja kirjoitetun kielen erot. Lyhennetty Liisa Tiittulan (1992: 12) esityksestä.

	Puhuttu kieli	Kirjoitettu kieli
Kielen oppiminen	<ul style="list-style-type: none"> • omaksuminen jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa • osa primaarista sosialisatiota 	<ul style="list-style-type: none"> • tietoinen oppiminen • osa sekundaarista sosialisatiota
Tuotos ja tuottaminen	<ul style="list-style-type: none"> • akustis-vokaalista, temporaalista • tuottamisprosessi nopeaa • tuottamiseen liittyvät seikat (korjaukset yms.) näkyvät tuotoksessa • tuotteet jatkuvia, yksiköt hämärärajoja 	<ul style="list-style-type: none"> • graafista, spatiaalista • pitempi suunnittelu-aika • teksti on ”valmis” tuote, jossa tuottaminen prosessina ei näy • diskreetit yksiköt
Vastaanottaminen	<ul style="list-style-type: none"> • audittiivista • ainutkertainen vastaanotto; kuultu viesti sellaisenaan vähän aikaa muistissa 	<ul style="list-style-type: none"> • visuaalista • mahdollisuus lukea useaan kertaan auttaa muistamista
Viestintätilanne	<ul style="list-style-type: none"> • interaktiivista • tilannesidoksisuus: puhujan ja kuulijan konteksti sama • monikanavainen viestintä (verbaalinen ja ei-verbaalinen viestintä) • paljon vaihtelua 	<ul style="list-style-type: none"> • ei interaktiivista • yhteinen tilannekonteksti puuttuu: kirjoittajalla ja lukijalla eri konteksti • yksikanavaista, lisänä typografiset tehokeinot • kieliopillisesti normitettua

Kuten taulukosta 1 näkyy, puhutun ja kirjoitetun kielen voi katsoa eroavan toisistaan kielen oppimisen, tuotoksen ja tuottamisen, vastaanottamisen ja viestintätilanteen luonteen osalta. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisimmat erot liittyvät tuotokseen ja tuottamiseen sekä viestintätilanteeseen.

Kielen puhutussa tuotoksessa kaikki sen tuottamiseen liittyvät seikat ovat kuultavissa tuotoksessa: jos puhuja aloittaa lausumansa esimerkiksi äänteellisesti väärin, ei virheellisiä äänteitä voi pyyhkiä pois tuotoksesta, vaan nekin ovat välittyneet vastaanottajalle. Välittömän, autenttisen luonteensa vuoksi puhumalla tuotetussa kielessä esiintyy paljon esimerkiksi korjauksia, puolittaisia ilmaisuja ja lisäyksiä (Tiittula 1992).

Viestintätilanteeseen liittyvät erot puhutun ja kirjoitetun kielen välillä ovat merkittäviä muun muassa jaetun kontekstin takia. Puhutussa kielessä puhujan ja kuulijan konteksti on ainakin kasvokkaisessa viestinnässä sama, joten kielenkäytön tueksi mahdollistuu erilaisten nonverbaalisten viestintäkeinojen käyttäminen: puhuja voi elehtiä puhuessaan, ehkä jopa osoittaa sormella puheena olevaa kohdetta. Kielen tasolla jaettu konteksti näkyy muun muassa niin, että puheessa esiintyy runsaasti pronomineja (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 400).

Kielimuotojen välisiä, sinänsä selviä eroja monimutkaistaa variaatio, jota sekä puhutun että kirjoitetun kielen tyyliin sisältyy. Puhutun ja kirjoitetun kielen rekisterit ja varieteetit menevät osittain päällekkäin. Se, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä kielimuotojen välillä nähdään, riippuu siitä, mitä tekstityyppiä tarkastellaan. Joissain puhutun kielen tilanteissa kieltä käytetään hyvin samalla tavalla kuin kirjoituksessa, ja vastaavasti joissakin kirjoitetun kielen lajeissa esiintyy puhutun kielen piirteitä. (Tiittula 1992: 11–12.)

Hyvä esimerkki luokittelun kannalta ongelmallisesta kielimuodosta on internetkeskusteluissa käytettävä kieli. Se sisältää sekä puhutulle että kirjoitetulle kielimuodolle tyypilliseksi katsottuja piirteitä: se voi esimerkiksi olla joko spontaania tai suunniteltua, hetkellistä tai pysyvää. Internetkieltä kuvaamaan ei ole vielä muodostunut vakiintunutta termistöä, vaikka monet tutkijat ovat esittäneet aiheesta näkemyksiään. (Heimala-Lindqvist 2010: 18–19.) Siitä on käytetty muun muassa nimityksiä elektroninen kieli (engl. *electronic language*, ks. Collot ja Belmore 1996), kirjoitettu keskusteluteksti (Kotilainen 2002: 192) ja kirjoitettu puhekielinen keskustelu (Vauras 2008).

Yksittäinen kiinnostava esimerkki kielimuotojen sekoittumisesta on lainausmerkkien esiintyminen puheessa. Kirjoitetun kielen konventio on siinä siirtynyt puhuttuun kieleen: puheessahan on mahdollista merkitä puhe sitaatiksi käsimerkeillä. (Kalliokoski 2005: 29.)

Kielimuotoja sekoittaviin ilmiöihin lukeutuu myös puhetta esittävä kaunokirjallisuus, joka on tämän tutkimuksen keskipisteessä. Sitä, miten kielimuodot siinä käytännössä sekoittuvat toisiinsa, käsittelem puheen illuusion yhteydessä luvussa 2.2.

2.1.2 Puheen rakenteellinen jäsentyminen

Siinä missä kirjoitetun kielen rakenteita on tapana tutkia esimerkiksi syntaktisen lauseenjäsennyksen avulla, eivät samat työkalut ole välttämättä hedelmällisiä puhutun kielen rakenteiden tutkimiseen. Kuten edellisestä kappaleesta jo tuli ilmi, kuuluu puheen luonteeseen vahvasti kontekstisidonnaisuus ja ainutkertaisuus. Se ei ole samalla tavalla muodoltaan harkittua kuin kirjoitus.

Kuten on jo tullut esille, spontaanissa puheessa esiintyy paljon elementtejä, jotka eivät ole kirjoitetulle kielelle tyypillisiä tai edes mahdollisia: taukoja, itsekorjaamista, keskeyttämisä, päällekkäinpuhuntoja, erilaisia prosodisia äänneitä jne. (esim. Halliday 1985, Hakulinen 1989a, Tiittula 1992). Kaikkien näiden elementtien kattava käsitteleminen pelkän perinteisen lauseenjäsennyksen avulla olisi mahdotonta. Puheen rakenteiden hahmottamiseen onkin olemassa oma termistönsä, josta esittelen seuraavaksi tarkemmin vuoroa ja lausumaa.

Vuoro on keskustelun analysoimisessa käytetty peruskäsite, jolla tarkoitetaan yhden puhujan yhtä puheenvuoroa keskustelussa. Vuoro voi koostua hyvin monenmuotoisista aineksista: erilaisia vuoroja yhdistävä tekijä näyttäisi pohjimmiltaan olevan vain se, että se tulee yhden puhujan suusta (Hakulinen 1997: 38).

Vuoro saa määritteensä suhteessa keskusteluun, joten se on enemmän dialoginen kuin syntaktinen kokonaisuus. Vuorosta ei voi esittää tiukkoja rakenteellisia kuvauksia, mutta on kuitenkin olemassa esityksiä siitä, mitä elementtejä ja missä järjestyksessä vuoroon voi sisältyä (esim. Tainio 1997). Vaikka jokainen vuoro on kontekstissään ainutkertainen, vuoron osista voi löytää tiettyjä toistuvia piirteitä. (ISK: § 1004.)

Vuoron rakenneyksikkönä voi olla sana, lauseke, lause tai yhdyslause. Eri rakenneyksiköt sopivat eri tavalla vuoron alkuun, keskelle tai loppuun. (Hakulinen 1997: 42.) Etenkin vuoron alku ja loppu ovatkin keskustelun kulun kannalta tärkeitä kohtia. Vuoron alusta saadaan usein vihjeitä

siitä, onko alkamassa eri vuoro vai jatkuuko edellinen vuoro vielä, onko vuorosta tulossa lyhyt jne. (Hakulinen 1997: 43, ISK: § 1004.)

Vuoro edustaa aina jotakin puhetoimintoa silloin, kun se on osana keskustelua. Tällaisia puhe-toimintoja voivat olla esimerkiksi kysyminen, ehdottaminen tai myöntyminen. Toimintoja voi olla yksi, mutta vuoro voi käsittää myös useita perättäisiä tai samanaikaisia toimintoja. (ISK: § 1007.)

Tässä työssä käytän vuoron käsitettä tarkoittamaan yhden hahmon lausumaa yksittäistä repliikkiä. Lasken yhteen repliikkiin kuuluvaksi myös mahdollisen johtolauseetta seuraavan jatkon, kuten olen selvittänyt aiemmin aineiston rajauksen yhteydessä (luku 1.3.1).

Lausuma on merkitykseltään vuoroa suppeampi käsite, joka on kehitetty paikkaamaan lause-käsitteen ongelmallisuutta puheen tutkimisessa (ks. Hakulinen 1989a: 28–29). Puheen teksti ei ole jäännöksettömästi jaettavissa lauseiksi. Lausemaisuuksien tekee puheessa ongelmalliseksi se, että puheen osia muodostetaan paitsi syntaktisin keinoin, myös intonaation, tauotuksen ja erilais-ten jäsenyssiinäälien avulla (Tiittula 1992: 82, ISK § 1003). Puheessa on siis myös muita kuin lauseen käsittäviä ilmauksia, jotka toimivat itsenäisinä semanttisina ja kommunikatiivisina kokonaisuuksina. Näitä puheessa esiintyviä toiminnallisia kokonaisuuksia nimitetään yhteisellä nimellä lausumiksi. (ISK: § 1003.)

Lausuma on käsite, joka on keskustelunanalyysissä tunnustettu ehkä yleisimmin puheen perusyksi-köksi (Hakulinen 1997: 37). Toisaalta kuten Tiittula (1992: 82) katsoo, voidaan sekä kirjoitetun että puhutun kielen perusyksikkönä pitää myös lausetta: lause vain saa kirjoituksessa ja puheessa hyvin eri muotoja. Lienee kuitenkin selkeämpää puhua lausumasta erotuksena kirjoitetun kielen yksiköistä. Lauseen voi tällöin katsoa olevan vain yksi lausuman muoto (ks. Hakulinen 1997: 42).

Lausuma ei ole samalla tavalla kielen rakenteen perusyksikkö kuin lause. Siinä ei aina tarvitse olla finiittiverbiä eikä sitä aina voi analysoida lauseenjäsensiinsä, vaan se on pikemminkin samantapainen yksikkö kuin kirjoitetussa kielessä on virke. Samalla tavalla kuin virke voi sisältää mitä tahansa huudahduksesta tai yhdestä lauseesta pitkään lauseketjuun, ovat lausumat usein myös prosodisia kokonaisuuksia, jossa syntaksi ja prosodia eivät ole tasavahvassa suhteessa toisiinsa. Puhuja voi pakata yhteen prosodiseen kokonaisuuteen useamman kuin yhden lauseen, mutta toi-

saalta tämä voi myös vaikkapa jatkaa lausetta erillisillä prosodisilla kokonaisuuksilla. (Hakulinen 1997: 37.)

Lausumat esiintyvät määräehdoin, tietyyppisissä konteksteissa tai tietynlaisen toiminnan osana, ja näin ollen niiden kuvaus edellyttää myös kontekstitietoa. Keskustelussa lausumat muodostavat repliikin eli (puheen)vuoron tai sellaisen osan. (ISK: § 1003, § 1004.)

Käytän lausuma-termiä myös tässä työssä aineistoanalyysin yhteydessä – huolimatta siitä, että aineistoni on kirjallinen. Ratkaisu perustuu siihen, että käsittelemäni, puhuttua kieltä jäljittelevät rakenteet on analyysin kannalta hedelmällisempää hahmottaa lausumina kuin vaikkapa elliptisinä lauseina tai kiteyminä (vrt. Hakulinen 1989a: 29).

2.2 Puheen illuusio

Puheen illuusio on tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä. Lähestyn sitä nyt tarkastelemalla puheen illuusiota ensin yleisellä ja sitten yksityiskohtaisemmalla tasolla. Esittelen ensin ajatuksia, joita ennen muuta Jyrki Kalliokoski (esim. 1991 ja 1998) ja Liisa Tiittula (2001) ovat esittäneet puheen illuusiosta kaunokirjallisuudessa yleensä. Tämän jälkeen, luvussa 2.2.3, siirryn kartoittamaan niitä konkreettisia keinoja, joita kirjailijalla on käytössään illuusion synnyttämiseksi. Tiittulan ja Nuolijärven (2007) avulla tulee huomioiduksi myös se, millainen sija puheenomaisuuksilla on ollut kotimaisen ja suomennetun kaunokirjallisuuden historiassa.

Puheen illuusiolla tarkoitetaan vaikutelmaa, jonka kirjailija yrittää lukijalle tuottaa puhuvasta ihmisestä ja tämän läsnäolosta (Kalliokoski 1998: 184). Kyse on kaunokirjallisen teoksen kannalta hyvin merkittävästä asiasta. Jotta kaunokirjallisen tekstin henkilöhahmot olisivat kokonaisvaltaisesti uskottavia, tulee niiden myös puhua uskottavaa kieltä.

Puhutun ja kirjoitetun kielimuodon välisten eroavaisuuksien vuoksi kirjoitus ei voi koskaan jäljittää puhetta sellaisenaan. Kirjoittajan onkin käytettävä illuusion luomiseen niitä keinoja, jotka kirjoitettu kielimuoto sallii ja jotka lähentyvät puheen vaikutelmaa kirjoituksesta käsin. (Tiittula 2001, Kalliokoski 1998.) Esimerkiksi prosodisten seikkojen ilmaisemiselle kaunokirjallisuudessa ei ole olemassa merkintäkonventioita. Asiat, jotka ilmaistaan puheessa painon, intonaation tai puhenopeuden avulla, on ilmaistava kirjoituksessa jotenkin muuten. (Kalliokoski 1998: 193.)

Keinot, joita puheen illuusion luomiseksi käytetään, vaihtelevat teoksesta ja kirjailijasta toiseen. Se, mikä kulloinkin on hyvä ratkaisu puheen illuusion tuottamiseksi, riippuu teoksen kokonaisuudesta ja kirjoittajan esteettisistä päämääristä. (Kalliokoski 1991: 158)

Vaikka puheen illuusion keinoja ja niiden vaikutuksia onkin aina arvioitava teoskohtaisesti, voi aihetta lähestyä myös yleisesti. Jonkinlaisen apuvälineen tähän tarjoaa Jyrki Kalliokoski (1998) kirjoituksessaan, joka käsittelee Hj. Nortamon murrekertomuksia. Hän esittelee siinä kaksi näkökulmaa, joiden kautta kaunokirjallisuudessa käytettyä puhuttua kieltä voidaan lähestyä. Kalliokoski ei ole erotellut lähestymistapoja kirjoituksessaan selkeiksi, irrallisiksi kokonaisuuksiksi. Selvyyden vuoksi käsittelen niitä nyt kuitenkin kahtena eri näkökulmana, jotka olen nimennyt Kalliokosken ajatusten pohjalta autenttisuusnäkökulmaksi ja fragmenttinäkökulmaksi.

2.2.1 Autenttisuusnäkökulma

Autenttisuusnäkökulmassa kiinnitetään huomiota siihen, miten ”hyvin” tai ”uskollisesti” kirjailija käyttää puhuttua kieltä teoksessaan. Tällöin onnistumisen mittarina pidetään sitä, miten todenmukaisesti kirjailija on ”siirtänyt” puhutun kielen ja murteen aineksia tekstiinsä. (Kalliokoski 1998: 187.) Näkökulma soveltuu ennen kaikkea alueellisia murteita hyödyntävän kirjallisuuden tarkastelemiseen.

Siihen, miten paljon puheen ja murteen autenttisuus vaikuttaa uskottavuuteen, liittyy se, kuinka hallitsevaa murteellisuus ja puhekielisyys on teoksen kokonaisluonteen kannalta. Kalliokoski kirjoittaaakin, että ”mitä suurempi osuus puheenomaisiksi tajuttavilla aineksilla on kirjailijan tekstissä, sitä keskeisemmäksi esteettiseksi arviointiperusteeksi ja vastaanottoa muovaavaksi seikaksi asettuu autenttisuus” (1998: 184). Tämän vuoksi niin sanottu murrekirjallisuus asettuu erityisasemaan, sillä se saa kirjallisuudenlajina oikeutuksensa siitä, että se on kauttaaltaan jonkin paikkakunnan ihmisten puhuman kielen esittämistä kirjoitetussa muodossa (mp.).

Kalliokoski (1998: 189) mainitsee artikkelissaan keskustelun, jota käytiin aikoinaan Väinö Linnan romaanista *Tuntematon sotilas* (1954). Keskustelun seurauksena suomen kielen tutkijoita palkattiin korjailemaan teoksen käsikirjoitusta ja uusintapainoksia muun muassa murrerepliikkien osalta (Varpio 1980: 83). Linna itse pyysi kustantajaa kiinnittämään huomiota siihen, että romaa-

nin hahmot eivät puhu ”puhdasta murretta, vaan kirjakielen suuntaan vesittyntä” ja että ”ehdoton tarkkuus saattaa tehdä murreasun itsetarkoituksellisen tuntuiseksi”. Tämän vuoksi Linna toivoi, että korjaukset rajoitettaisiin vain ”selviin virheisiin ja mahdottomuuksiin”. (Varpio 1980: 84.)

Tuntemattoman sotilaan tapaus on nähdäkseni hyvä esimerkki siitä, miten oleellinen tekijä käytetyn murteen autenttisuus voi olla puheen illuusion uskottavuuden kannalta – lukijoiden mielestä. Linnan lausunnot sen sijaan ovat merkki siitä, että kirjailija itse ei pitänyt käytetyn murteen autenttisuutta puheen illuusion tärkeimpänä arviointiperusteena. Tämä ajattelumalli kytkeytyy vaihteelliseen tapaan hahmottaa puheen illuusion, fragmenttinäkökulmaan.

2.2.2 Fragmenttinäkökulma

Toinen näkökulma, jonka Kalliokoski artikkelissaan esittelee, laajentaa tarkastelukulmaa myös murrekirjallisuuden ulkopuolelle. Tässä, fragmenttinäkökulmaksi nimeämässäni lähestymistavassa puheen illuusiota tarkastellaan kahden kielimuodon, puhutun ja kirjoitetun, tietoisena törmäyttämisenä, joka edellyttää kirjailijalta valintoja. (Kalliokoski 1998: 188.) Näkökulma vaikuttaa oman tutkimukseni kannalta hedelmällisemmältä lähestymistavalta kuin käytetyn kielen autenttisuuden arvioiminen, sillä aineistoni ei ammenna puheenomaisuuttaan ensisijaisesti murrepiirteisistä ja -sanastosta eikä siis lukeudu murrekirjallisuuden piiriin.

Fragmenttinäkökulmassa lähtökohtana on se, että kirjailijan työskentelymateriaalina on aina kirjoitettu kieli. Halutessaan esittää puhuttua kieltä kirjailijan on työstettävä kirjoitettua kieltä sen mukaiseksi, millaisen puheen illuusion hän haluaa saada aikaan. Kirjailija ei näin ollen ”muokkaa” puhetta tai murretta sinänsä, vaan hyödyntää kirjoitetun kielen keinoja esittääkseen puhetta. Puheenomaisuudet tai puhekielisyydet romaanin dialogijaksoissa ja kerronnassa ovat tällöin ”kohtia, joista kirjailija kurottautuu puhuttuun kieleen, venyttää kirjoitetun kielen keinoja kohti puhetta.” (Kalliokoski 1998: 187.)

Näkökulman nimitys, fragmenttinäkökulma, juontuu siitä, että puhetta esittäessään kirjailija valitsee kielestä joitakin autenttisen tuntuisia fragmentteja, joiden avulla hän pyrkii luomaan puheen illuusion. Tällainen fragmentti voi Kalliokosken mukaan olla esimerkiksi konkreettinen koodinvaihdos toiseen kielimuotoon (esim. yleiskielestä murteeseen, ks. Lappalainen 2004: 51). Yhtä-

lailla fragmentaariseksi voidaan kuitenkin katsoa ne valikoidut keinot, joilla kirjailija venyttää kieltä kohti puhetta, eli jotkin tietyt äännepiirteet, muoto-opilliset seikat, sanat jne. (Kalliokoski 1998: 193.)

Fragmenttinäkökulma herättää monia kiinnostavia kysymyksiä. Mitkä kielenpiirteet ovat puhutulle kielelle niin tyypillisiä, että ne riittävät synnyttämään illuusion puheesta myös kirjoitetussa muodossa? Entä miten illuusio saadaan luoduksi kirjallisuudessa, joka ei hyödynnä kielessään äänne- ja muoto-opillisia puhekielisyyksiä – niitä, joiden varaan puheen illuusio tunnutaan niin kovin usein dialogeissa jätettävän?

2.2.3 Keinoja puheen illuusion luomiseksi

Puheen illuusiota voidaan luoda tekstiin monella eri tavalla ja tasolla. Itamar Even-Zohar (1990), johon Kalliokoskikin (1998: 192) viittaa, on tarkastellut autenttisen kielen ja ”autenttisen raportoidun kielen” (*authentic reported speech*) suhdetta modernistisessä kirjallisuudessa. Even-Zoharin mukaan jokainen kansankirjallisuus on kehittänyt oman varantonsa erilaisia puheen merkitsimiä, joilla puhutun kielen illuusiota voidaan välittää. Nämä merkitsimet voivat olla grammatikaalisia tai leksikaalisia – tai vaikkapa syntaktisia kaavoja (*syntactic patterns*), jotka aktualisoivat rytmin ja intonaation tasolla. (Even-Zohar 1990: 155.)

Laajempi tutkimus siitä, miten puheen illuusiota on suomalaisessa kaunokirjallisuudessa luotu, näyttäisi olevan vielä tekemättä. Asiaa ovat harmitelleet jo aiemmin Kalliokoski (1998: 192) ja Tiittula (2001: 15). Keinoja, joilla puheen illuusiota on suomen kielessä mahdollista synnyttää, on kuitenkin asianosaisten ansiosta pohdittu. Yhden luettelon kielen alueista, joilla illuusion synnyttäminen on mahdollista, tarjoavat Tiittula ja Nuolijärvi (2007: 400). Heidän artikkelistaan ”Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa” on erotettavissa seuraavat elementit, joiden kautta puheen illuusiota voidaan välittää:

- 1) puhekielen äänne- ja muotopiirteet (*punasta, meen, sanonu*)
- 2) lauserakenteet (lyhyet lauseet, elliptisyys, toisto, lohkorakenne)
- 3) fraasinomaiset ilmaukset (*hyvä kun tuli puheeks; ei vois vähempää kiinnostaa*)
- 4) pronominiin runsas käyttö (*kai tää tarttee jo tolleikki kertoa*)
- 5) puheessa käytetyt sidoskeinot (partikkelit, sanajärjestys, toisto)

6) puhekieliset sanat (*tykätä, likka*)

7) pronomien puhekieliset variantit (*mä, sä, mua, sulle, se pro hän*).

Luetteloon tulisi nähdäkseni suhtautua kirjailijan työkalupakkina, jonka kaikkia välineitä ei välttämättä tarvitse tai edes kannata käyttää kerralla. Kuten Länsimäki ja Koivusalo (1993: 7) kirjoittavat: ”vähilläkin aidoilla piirteillä voidaan taiten kirjoittaen luoda illuusio, aidon murteen vaikutelma, ja tämä riittää”. Sama pätee puheenomaisuuden tuottamiseen muidenkin kuin murrepiirteiden avulla. Kaikki keinot eivät myöskään välttämättä sovellu käytettäviksi kaikissa konteksteissa. Tiittula ja Nuolijärvi (2007: 400) huomauttavat, että jotkin puheelle ominaisista piirteistä ovat yleisiä kaikkialla (esim. lyhyet lauseet), kun taas jotkin ilmiöt ovat vahvasti sidoksissa aikaan tai paikkaan (esim. sanavariantit).

Luettelossa ensimmäisenä mainittu osa-alue, puhekielen äänne- ja muotopiirteet, on yksi keskeisimmistä keinoista tuottaa puheen illuusiota (esim. Tiittula 2001: 5). Tiittula ja Nuolijärvi (2007) valaisevat kirjoituksessaan historiaa, joka morfologisilla puhekielisyyksillä on osana kaunokirjallisuuden repliikkejä. Kirjoituksen pääpaino on suomennetussa kirjallisuudessa, mutta käsitellyiksi tulevat myös suomalaisen kaunokirjallisuuden repliikit yleensä.

Tiittulan ja Nuolijärven kirjoituksesta käy ilmi, että repliikkien puhekielisyys on suhteellisen tuore ilmiö. 1800-luvulla, kun kirjakieli ei ollut vielä vakiintunut, puheen illuusiota ei luotu kirjakielen perinteen ehdoin. Tuolloin keskityttiin yrityksiin vakiinnuttaa kirjakieltä sekä puhutun kielen että kirjoitetun perinteen pohjalta. Kirjakielen sitten vakiinnuttua 1900-luvun alussa myös dialogit kirjakielistyivät. Tämä tendenssi jatkui aina 1950-luvulle asti, jolloin Linnan *Tuntematon sotilas* ilmestyi. (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 387–391.) Romaanilla oli käänteentekevä vaikutus: se avasi tietä kansankielen tulolle suomalaisen proosan dialogiin (Varpio 1980: 83)¹.

Tuntemattomasta sotilaasta lähtien suomalaisen kaunokirjallisuuden repliikit ovat puhekielistyneet. Asetelma on kääntynyt niin päin, että nykyään muodollisen kirjakielen käyttö dialogissa on leimallinen valinta. (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 394, 398.) Tiittula ja Nuolijärvi (mts. 398) huomauttavat, että yleiskielisen vaikutelman – samoin kuin puhekielisen – syntymiseen liittyy myös se, miten tarkasti sanojen ääntäminen merkitään kielen foneemiseen kirjoitusjärjestelmään. Suo-

¹ Murteiden lisäksi myös yleiskielellä on *Tuntemattoman sotilaan* repliikeissä omat, tärkeät tehtävänsä. Näitä tehtäviä käsittelevät Maija Länsimäki ja Esko Koivusalo (1993) artikkelissaan ”Miksi alikersantti Lehto ja sotamies Honkajoki puhuivat kirjakieltä?” (Kieliposti 2/1993).

men kielessä ääntäminen merkitään melko tarkasti, joten jos suomessa kirjoitetaan standardin mukaisesti (esim. *punainen*), syntyy vaikutelma myös standardin mukaisesta ääntämyksestä (vrt. *punanen*).

Toki jo ennen *Tuntematonta sotilastakin* on osattu tehdä repliikeistä puheenomaisia – onhan kirjailijoilla ollut käytössään muitakin keinoja kuin puhekieliset äänne- ja muoto-opin rakenteet. Esimerkkinä puheenomaisesta lauserakenteiden käytöstä Tiittula (2001: 9) mainitsee Maria Jotunin romaanin *Arkielämää* (1906).

Eräs piirre, joka Tiittulan ja Nuolijärven luettelossa esiintyy yksittäisenä keinona tuottaa (ja jäljitellä) puheen sidosteisuutta, on partikkelien käyttö. Kalliokoski (1998) on kiinnittänyt partikkelien osuuteen puheen esittämisessä erityistä huomiota. Hänen mukaansa partikkelien puheenomainen käyttö on keino, jolla kirjoituksessa voidaan ilmentää puheen prosodisia piirteitä (mts. 193.). Kalliokoski luettelee kirjoituksessaan ainekset, joiden avulla puhutussa kielessä järjestetään diskurssia ja ohjataan vuorovaikutuksen sujumista: intonaatio, rytmi, puhenopeus, tauot ja partikkelit. Näistä aineksista partikkelit ovat Kalliokosken mukaan puheen illuusion luomisen kannalta erityisasemassa, sillä niitä on mahdollista sijoittaa myös kirjoitettuun tekstiin. (mp.)

Partikkeleita esiintyy Kalliokosken aineistossa, Hj. Nortamon murrekertomuksissa, runsaasti. Kalliokoski kuitenkin kiistää, että partikkelit olisivat erityisen keskeinen osa tutkittavia kertomuksia. Sen sijaan hän katsoo, että aineiston kertoja voi partikkeleiden avulla osoittaa lukijalle näkökulman muutoksia, asennon vaihdoksia ja kertomuksen rajakohtia; erotella sitä, mikä tekstissä on tärkeää. Näin ollen taajaan toistuvat konjunktiot ja kiteymät eivät itsessään ole tärkeitä, vaan niiden avulla ”tärkeä merkitään tärkeäksi”. Partikkelien vastuulle jää siis puhetta esittävässä kirjoituksessa enemmän tehtäviä kuin autenttisessa puheessa, sillä niitä käytetään ilmaisemaan myös prosodisia seikkoja. (Kalliokoski 1998: 208–210.)

Autenttisen puheen tutkijoista Hakulinen (1989b: 19) on pohtinut partikkelien tehtäviä osana keskustelutilannetta ja havainnut, että ne toimivat yhdyssiteenä semanttisen sisällön ja kontekstin välillä. Irralliset partikkeliainekset ovat hänen mukaansa ”tekijä, johon vuoron koherenssin ja relevanssin tulkinnat perustuvat” (mp.). Partikkeleilla toisin sanoen ohjataan kuulijaa tulkitsemaan puheen sanoma oikein. Hakulisen havainnot tuntuvat tukevan kiinnostavasti huomioita, joita Kalliokoski esittää partikkeleiden saamista tehtävistä osana kaunokirjallista puhetta.

Avasin tässä tarkemmin vain joitakin Tiittulan ja Nuolijärven luettelossa mainittuja keinoja tuottaa puheen illuusiota. Jäljelle jääneet keinot nousevat yksityiskohtaisemmin esiin aineistoanalyysin yhteydessä. Ensimmäisenä huomion saavat puheenomaisuudet, joita esiintyy *Punaisen erokirjan* äänne- ja muoto-opillisella tasolla.

3. PUHEEN ILLUUSIO AINEISTON ÄÄNNE- JA MUOTO-OPISSA

3.1 Piirteiden valintaperusteista

Tässä analyysiluvussa käsitelen niitä puheenomaisiksi tulkittavia piirteitä, joita esiintyy aineiston puhujien äänne- ja muoto-opissa. Piirteiden tunnistamisessa olen käyttänyt apuna piirreluetteloja, jonka Hanna Lappalainen (2004: 60–63) on laatinut. Hän tarkastelee tutkimuksessaan kielellistä variaatiota ja sen funktioita tietyn sosiaalisen verkoston jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Informantteina on 16 pääkaupunkiseudulla asuvaa nuorta aikuista.

Tutkimuksensa äänne- ja muoto-opillisessa osuudessa Lappalainen on poiminut aineistostaan käsiteltäväksi 15 puhekielistynyttä piirrettä². Niistä kymmentä piirrettä voi Lappalaisen (2004: 68, ks. myös Mantila 1997) mukaan luonnehtia nyky-Suomessa laaja-alaisiksi puhekielisyyksiksi. Suurinta osaa (13 kpl) Lappalaisen tutkimista piirteistä esiintyy myös omassa aineistossani. Kokonaan vaille esiintymiä jäävät vain jälkitavujen *iA*- ja *UA*-yhtymien assimiloituminen (*ehtii*) ja *A*:n loppuheitto sisä- ja ulkopaikallissijoissa (*toisaalt*).

Analysoin seuraavaksi aineistossani esiintyviä äänne- ja muoto-opillisia puhekielisyyksiä kahdessa ryhmässä. Ensin tarkastelen *Punaisen erokirjan* repliikkien morfofonologiaa (luku 3.2). Analysoin sitä seitsemän, aineistoni kannalta keskeisimmän piirteen kautta. Käsitelen lyhyesti myös muita aineistossa esiintyviä äänne- ja muoto-opillisia puhekielisyyksiä (luku 3.2.8). Morfofonologian jälkeen siirryn tarkastelemaan repliikkien morfosyntaksia (luku 3.3). Huomion kohteena on tällöin monikon 1. ja 3. persoonassa esiintyvä inkongruenssi.

Yhden Lappalaisen käsittelemistä piirteistä, ilmipannun pronominisubjektin 1. ja 2. persoonassa (*ootko sä kyselly*) olen jättänyt kokonaan tarkastelun ulkopuolelle siitä huolimatta, että sitä esiintyy aineistossani runsaasti. Olen päätenyt tähän siksi, että kuten Lappalainenkin (2004: 80) pohdii, ero yleis- ja puhekielen välillä ei kyseisen piirteen suhteen ole kategorinen vaan suhteellinen: kaikkia pronominesiiintymiä ei voi tulkita suoraan puhekielisyyksiksi, eikä pronominin poisjätö

² Lappalaisen (2004: 60–63) tutkimat äänne- ja muoto-opilliset piirteet: (10 laaja-alaista:) mon. 3. p. inkongruenssi; *tt* : *t*-vaihtelu; aktiivin 2. partiipiin edustus; persoonapronominien pikapuhemuodot; *i*:n loppuheitto *s*:n jäljessä; painottoman *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato; verbien pikapuhemuodot; demonstratiivipronominien pikapuhemuodot; jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituminen; mon. 1. p. inkongruenssi; (loput 5:) *d*:n kato; ilmipantu pronominisubjekti; 3. inf. illat.; jälkitavujen *iA*- ja *UA*-yhtymien assimiloituminen; *A*:n loppuheitto sisä- ja ulkopaikallissijoissa.

aina ole yleiskielisyyden merkki. Sen erottelemisen, milloin ilmipantu pronomini on aineistossa puhekielinen ja milloin ei, tuntuisi tämän tutkimuksen tarpeisiin nähden turhan työläältä ja tulosarvoltaan marginaaliselta toimenpiteeltä.

Tuloksia tarkasteltaessa on syytä muistaa, että yleiskielisiksi varianteiksi on kulloinkin laskettu sanat, jotka ovat yleiskielisiä nimenomaan tarkasteltavana olevan piirteen suhteen. Yleiskielisiksi luokitelluissa sanoissa voi siis esiintyä muita kuin tarkastelun alla olevia puhekielisyyksiä.

Taulukoissa esiintyvät prosentit olen pyöristänyt lähimpään täyteen prosenttiin.

3.2 Morfofonologiset puhekielisyydet

Morfofonologisista puhekielisyyksistä käsittelen erikseen seuraavaa seitsemää piirrettä: persoonapronominien pikapuhemuotoja, demonstratiivipronominien pikapuhemuotoja, verbien pikapuhemuotoja, *i*:n loppuheittoa *s*:n jäljessä, painottaman *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin katoa, aktiivin 2. partisiipin edustusta sekä assimilaatiota jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymissä. Luvussa muut (3.2.8) käsittelen lyhyesti muita aineistosta löytyneitä tapauksia.

Taulukossa 2 näkyy kootusti morfofonologisten puhekielisyyksien esiintyminen *Punaisen erokirjan* repliikeissä. Erittelen tuloksia piirrekohtaisesti alaluvuissa 3.2.1–3.2.8.

TAULUKKO 2. Aineiston morfofonologiset puhekielisyydet.

	puhek. muodot		yleisk. muodot		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
pers.pron. pikapuhemuodot (<i>mä, sulle</i>)	(169)	78	(46)	21	(215)
dem.pron. pikapuhemuodot (<i>tää, tota</i>)	(55)	78	(15)	21	(70)
verbien pikapuhemuodot (<i>meen, tuut</i>)	(26)	21	(94)	78	(120)
<i>i</i> :n loppuheitto <i>s</i> :n jäljessä (<i>olis, anteeks</i>)	(98)	80	(24)	19	(122)
<i>i</i> :n kato painott. diftongista (<i>punanen</i>)	(50)	43	(68)	57	(118)
akt. 2. partisiippi (<i>satanu</i>)	(32)	61	(20)	38	(52)
assimilaatio jälkitavujen <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymissä (<i>hirvee</i>)	(10)	23	(33)	77	(43)
Yhteensä	(440)	59	(300)	41	(740)

3.2.1 Persoonapronominien pikapuhemuodot

Persoonapronominien pikapuhemuodoilla tarkoitetaan persoonapronominien minä ja sinä muotoja, joissa n on kadonnut (*mä* ~ *mää* : *mu-*, *mie* ~ *miä* : *miu-*). Muotoja esiintyy suomen murteissa laajalti. (Mielikäinen 2009: 18.) Omassa aineistossani esiintyy runsaasti *mä* : *mu-* ja *sä* : *su-* kantaisia pikapuhemuotoja, jotka ovat nykyään kautta Suomen varsin yleisiä (ISK § 716). Tarkastelen seuraavaksi persoonapronominien osalta yleiskielisten ja puhekielisten varianttien välistä vaihtelua; kokonaan ilmipanamattomia persoonapronomineja en ota huomioon syistä, jotka erittelein edellä luvussa 3.1.

Aineistossani esiintyy kaikkiaan 215 kpl yksikön 1. tai 2. persoonan persoonapronominia. Näistä 169 esiintymää eli n. 78 % on puhekielisiä. Jakautuminen persoonien kesken näkyy taulukosta 3.

TAULUKKO 3. Persoonapronominien pikapuhemuodot.

	puhek. muodot		yleisk. muodot		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
yks. 1. p.	(68)	71	(27)	28	(95)
yks. 2. p.	(101)	84	(19)	15	(120)
Yhteensä	(169)	78	(46)	21	(215)

Yleiskielisten muotojen määrään vaikuttaa huomionarvoisesti eräs yksittäinen, pitkä repliikki, jossa yleiskielisiä muotoja esiintyy runsaasti. Repliikki muodostuu kertomuksesta, jonka kreikkalainen kauppias päähenkilölle kertoo. Repliikki on kertojan lukijalle tekemä suomennos, kuten repliikkiä edeltävästä johtolauseesta selviää:

(E4, s. 123)

Ja

kauppiaan tarina (raaka suomennos, hyvin raaka):

– Let me tell you something. Antakaahan kun kerron jotakin. (Huhhuh tätä kieltä!) Meillä ei lasta, **minulla** ja vaimolla ei lasta. Vaimolla vikaa jossakin, ja **minulla** vikaa. Spermassa ei mitään, ei elämää, ei mitään elämää spermassa, ja paljon vikaa vaimolla myös. [– –]

Tarina on hiukan yli puoli sivua pitkä, ja sen aikana esiintyy 12 persoonapronominien *minä* tai *sinä* yleiskielistä muotoa. Määrä on yli puolet (57 %) koko aineiston yleiskielisistä muodoista. Esiintymien yleiskielisyys selittyy kontekstilla, jossa repliikki esiintyy. Repliikissä käytettävä

kieli on kertojan tekemä tulkinta siitä, miltä puhuja kuulostaisi suomeksi käännettynä. Käännöksestä välittyy vaikutelma yksinkertaisesta ja alkeellisesta kielenkäytöstä, jonka voi tulkita johtuvan siitä, että myös alkuperäinen (joskin kuvitteellinen) englanninkielinen repliikki on ollut kertojan mielestä kieliopiltaan yksinkertainen. Näin ollen yleiskielisten persoonapronominien voi tulkita kuuluvan kieleen, jota kertojan mukaan käyttävät ihmiset, jotka osaavat suomea puutteellisesti.

Olen laskenut puhekielisten muotojen joukkoon myös tapaukset, joissa persoonapronomini on liittynyt kiinni sitä edeltävään verbiin. Tällaisia yhteenliittymiä on aineistossani 8 kpl. Kaikissa näissä tapauksissa liittymä sijoittuu vuoron alkuun ja aloittaa kysyvän lauseen (esimerkki 5).

(E5, s. 131)

– **Ootsä** menossa johonkin, kysyy hän.

Viidessä yhteenliittymässä alkuosan muodostaa jokin *olla*-verbin muodoista, kuten edellisessä esimerkissä. *Tietää*- ja *jättää*-verbit esiintyvät asemassa kumpikin kerran (*tiedätsä, jätitsä*). Kerran pronomini on liittynyt verbin *tajuta* kieltomuotoon, jolloin se on yhdistynyt yksikön 2. persoonan kieltoverbimuotoon *et* (esimerkki 6).

(E6, s. 28)

– **Etsä** nyt ihan totta tajua?

3.2.2 Demonstratiivipronominien pikapuhemuodot

Olen Lappalaisen (2004: 62) mallia seuraten laskenut demonstratiivipronominien pikapuhemuodoiksi pronominien *tämä* ja *tuo* puhekieliset variantit niistä muodoista, joissa puhekielisiä variantteja voi esiintyä. Nämä muodot ovat *tämä*-pronominin osalta nominatiivimuodot yksikössä ja monikossa (*tää, nää*) sekä yksikön genetiivi (*tän*). *Tuo*-pronominin osalta kyseeseen tulevat kaikki yksikölliset sijamuodot (esim. *toi, ton, tossa, tonne, toltta*) sekä monikon nominatiivi (*noi*).

Olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle *tämä*-pronominista johdetun *tämänlainen*-adjektiivin ja sen eri ilmenemismuodot (esim. *tämmöstä, tällaseen*). Kyseisissä tapauksissa *tämä*-pronominin ja johdoksen raja on niin hämärtyntä ja muoto niin kiteytynyt, että tapausten lukeminen demonstratiivipronominien pikapuhemuotojen joukkoon ei tuntuisi perustellulta.

Demonstratiivipronominimuotoja, joissa puhekielisiä pikapuhemuotoja voi esiintyä, on aineistosani yhteensä 70 kpl. Määrää voi pitää melko suurena. Puhekielisiä variantteja joukossa on 55 eli n. 78 %. Eri sijamuotojen edustuminen puhe- ja yleiskielisissä muodoissa näkyy taulukosta 4.

TAULUKKO 4. Demonstratiivipronominien pikapuhemuodot.

	puhek. muodot		yleisk. muodot		yht.
	(n)	%	(n)	%	(n)
yks. nominatiivi (<i>tää ~ tämä</i>)	(21)	70	(9)	30	(30)
yks. genetiivi (<i>tän ~ tämän</i>)	(5)	50	(5)	50	(10)
mon. nominatiivi (<i>nää ~ nämä</i>)	(9)	90	(1)	10	(10)
yks. nominatiivi (<i>toi ~ tuo</i>)	(12)	100	(0)	0	(12)
yks. muut sijat (<i>to- ~ tuo-</i>)	(7)	100	(0)	0	(7)
mon. nominatiivi (<i>noi ~ nuo</i>)	(1)	100	(0)	0	(1)
Yhteensä	(55)	78	(15)	21	(70)

Huomionarvoista on, että yleiskielisiä muotoja esiintyy ainoastaan *tämä*-pronominin eri muodoissa. Joukossa on kaksi tapausta, joissa pääsanasta, johon genetiivimuodolla viitataan, on *-inen*-johtimella johdettu adjektiivi. Toisella kerralla johdettu pääsana on kirjoitettu pronominista erilleen (esimerkki 7), toisella kerralla sen kanssa yhteen (esimerkki 8).

(E7, s. 146)

– Se sano kyllä, että **tämän laatuset** kokeilut yleensä loppuu ittestään.

(E8, s. 146)

– [– –] Mutta se hankaluus, niin se sano, on siinä, että ne ihmiset, jotka **tämäntyyppisiin** kokeiluihin sortuvat, tuntevat toiminnastaan niin kestäväntä syyllisyyttä [– –]

Erikoisesti esimerkit esiintyvät aineistossa peräkkäin: esimerkki 8 on suoraa jatkoa esimerkille 7 saman, pitkäkhön repliikin sisällä. Peräkkäisyys kielii siitä, ettei kirjailija ole valinnut yhteen tai erikseen kirjoittamista sattumanvaraisesti. Valinnan taustalla lienee äänenpainon paikan merkitseminen. Erikseen kirjoitettuina sanoilla on kaksi pääpainoa, kun taas yhdyssanassa jälkimmäisellä osalla on vain sivupaino. Voi myös olla, että paitsi painotusta itseään, on kirjailija halunnut esimerkissä 7 pääpainon avulla korostaa *i:n* puuttumista diftongista sanassa *laatuset*.

Yleiskielisten varianttien suhteen on merkittävää myös se, että 15:stä muodosta jopa 10 on sellaisia, joissa *tämä*-pronomini viittaa kielenulkoiseen, kontekstisidonnaiseen tarkoitteeseen, joka jätetään nimeämättä. Puhuja olettaa, että kuulija tietää erittelemättäkin, mitä tarkoitetaan. Näin on myös esimerkissä 9, jossa *tämä*-sanalla viitataan puhujan ja kuulijan parisuhteessa vallitsevaan tilanteeseen.

(E9, s. 135)

– Mikä tahansa on parempi kuin **tämä**, hän sanoo.

Kontekstisidonnaisuuden runsaus palautuu suoraan puhutun kielen ominaispiirteisiin (ks. taulukko 1). Puhutussa kielessä puhujan ja kuulijan konteksti on yleensä sama, joten puhuja voi olettaa jaetuksi taustatiedoksi enemmän kuin kirjoituksessa, jossa kirjoittaja ei välttämättä tunne lainkaan lukijaansa. Tässä mielessä Saisio tuntuu käyttävän *tämä*-pronominia onnistuneen puheenomaisesti. Hän ei lisää pronomineille pääsanoja välittääkseen taustatietoja suoraan kirjailijalta lukijalle – kuten kirjoitetun kielen kontekstissa tehdään – vaan repliikit pitäytyvät kiinni hahmoissa ja näiden kokemusmaailmassa: siinä, kuinka tutussa kontekstissa heidän kannaltaan liikutaan.

Niistä viidestä *tämä*-pronominin muodosta, joissa viitattu tarkoite nimetään, kaksi on jo edellä käsiteltyjä adjektiivistuneita tapauksia (esimerkit 7 ja 8). Lopuista kolmesta muodosta kaksi esiintyy samassa puheenvuorossa (esimerkki 10). Repliikin lausuu sivuhenkilö, joka on nauttinut jo useamman lasillisen punaviiniä. Pronomini tuntuu jäljittelevän onnistuneesti äänenpainoa, jonka hieman humaltunut henkilö sanoilleen antaa.

(E10, s. 230)

– **Tämä nainen**, sinipaita nyökkää nukkuvaan Havvaan. – **Tämä toveri** sanoo, että sinä olet hänen kohtalonsa.

Jäljellejäävä tapaus esiintyy virallisessa puheenvuorossa, jossa päähenkilö on hänen opintosuorituksiaan arvioivan raadin kuultavana (esimerkki 11).

(E11, s. 277)

– Opettajakunnan yhteinen mielipide on, että sinä olet ihan harvinaisenkin kypsä ja rakentava ihminen. Havvasta eivät kaikki ehkä ole ihan samaa mieltä. Että **tämän asian** ratkaiseminen ja asettaminen, sanottaisko laajempiin asiayhteyksiin, jää näin ollen ikään kuin sinun harteilles.

Tämä-pronominin yleiskielisillä muodoilla viitataan aineistossa siis pääsääntöisesti kontekstidonnaisiin tarkoitteisiin, jotka jätetään nimeämättä. Ne poikkeukset, joissa tarkoite nimetään, selittyvät tapauskohtaisesti: esimerkeissä 7 ja 8 muoto liittyy adjektiiviseen ilmaisuun, esimerkiksi 10 sillä korostettaneen humalaista puhetyyliä ja esimerkissä 11 muoto selittyy virallisen puhe- rekisterin kautta.

Puhekielisten varianttien kohdalla viittauskohteen nimeämiselle tai nimeämättä jättämiselle ei voida nimetä yhtä selviä tehtäviä. Kun yleiskielisiä variantteja esiintyy vain *tämä*-sanankin yksikön nominatiivissa ja genetiivissä, esiintyy puhekielisiä variantteja *tämä*-sanankin osalta myös monikon nominatiivissa (*nää*) sekä *tuo*-sanankin osalta yksikön nominatiivissa (*toi*), adessiivissa (*tolla*), ablatiivissa (*tolta*), illatiivissa (*tonne*) ja elatiivissa (*tosta*) sekä monikon nominatiivissa (*noi*). Tapausten kirjo on siis paljon laajempi. Aineiston kaikkiaan 55:stä puhekielisestä muodosta 14 on sellaisia, joissa viittauksen kohde on nimetty. Esiintymät jakautuvat kuitenkin tasaisesti kuuden eri sijamuodon kesken, joten yksittäisten muotojen suhteen ei ole nähtävissä selviä funktioita samalla tavalla kuin yleiskielisten varianttien kohdalla.

Sekä yleis- että puhekielisten muotojen osalta demonstratiivipronominien viittauskohteen nimeämättä jättäminen on siis aineistossani selvästi yleisempää kuin nimeäminen. Huomio tuntuu merkittävältä. Pronominien runsas käyttö on jo itsessään yksi puhutulle kielelle leimallisista piirteistä (Tiittula & Nuolijärvi 2007; ks. myös tämän työn luku 2.2.3), ja viittaussuhteen jättäminen kontekstista pääteltäväksi vahvistaa puheenomaista vaikutelmaa entisestään. Kyseessä onkin äänne- ja muoto-opin osalta yksi näkyvimmistä fragmenteista, joita Saisio puheen illuusion luomiseen käyttää. Toki tulee muistaa, että tuloksissa on otettu huomioon vain tiettyjen demonstratiivipronominien tietyt muodot.

3.2.3 Verbien pikapuhemuodot

Verbien pikapuhemuodoiksi olen Lappalaisen (2004: 62) esimerkkiä noudatellen laskenut verbien *olla*, *mennä*, *panna* ja *tulla* ne indikatiivi-, imperatiivi- ja konditionaalimuodot, joissa *l:n* tai *n:n* kato vokaalien välistä on mahdollinen (esim. *ois*, *paan*, *meet*, *tuutko*).

Olla-verbin osalta rajanveto pikapuhemuotojen ja muiden ilmiöiden, esimerkiksi lausefoneettisen elisioääntämisen, välillä ei ole aina yksinkertaista. Olen päätenyt laskemaan *olla*-verbin pikapu-

hemuodoiksi myös kieltomuodot (*et ole, ei olla oltu*), sillä niidenkin joukossa esiintyy aineistossa jokunen puhekielinen muoto (*ei o*). Muotoa, jossa molemmat *o*:t olisivat säilyneet (*ei oo*), ei aineistossa esiinny. Yksikön 3. persoonan preesensin myönteistä muotoa (esim. *se on*) en ole tuloksissa huomionnut, sillä kuten Mielikäinen (2009: 22–23) huomauttaa, se ei *n*:ttömänäkään (*se o*) kuulu pikapuhejärjestelmään, koska se ei perustu *ole*-sanavartaloon. Muodossa ei näin ollen ole kyse sanansisäisen vaan sananloppuisen konsonantin kadosta.

Verbien pikapuhemuotojen puhe- ja yleiskieliset esiintymät aineistossani näkyvät taulukosta 5.

TAULUKKO 5. Verbien pikapuhemuodot.

	pikapuhemuoto		yleisk. muoto		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
<i>olla</i> -verbin konditionaalimuodot (<i>ois, oisitte</i>)	(0)	0	(17)	100	(17)
<i>olla</i> -verbin muut muodot (<i>oon, ei o</i>)	(21)	23	(67)	76	(88)
<i>mennä</i>	(0)	0	(2)	100	(2)
<i>panna</i>	(1)	50	(1)	50	(2)
<i>tulla</i>	(4)	36	(7)	63	(11)
Yhteensä	(26)	21	(94)	78	(120)

Tulokset osoittavat, että verbien pikapuhemuotoja esiintyy aineistossani vähemmän kuin yleiskielisiä variantteja. Piirteen edustuminen yleiskielisenä tuntuu tuloksellisesti merkitsevältä, sillä esiintymien prosentuaalinen ero on melko suuri ja yleiskielisiä variantteja esiintyy määrällisesti paljon (94 kpl). Kaikkiaan vaikuttaisi siltä, että Saisio käyttää verbien pikapuhemuodoista lähes järjestelmällisesti yleiskielisiä variantteja. Piirre ei siis kuulu niiden äänne- ja muoto-opillisten piirteiden joukkoon, joita hän ensisijaisesti käyttää merkitsemään käytetyn kielen puhekieliseksi.

Olla-verbin muotojen osuus kaikista tapauksista on huomattavan suuri. *Mennä*-, *panna*- ja *tulla*-verbejä esiintyy aineistossa yhteensä vain 15 kappaletta. Puhekielisiä variantteja niistä on 5, jotka yhtä lukuun ottamatta esiintyvät *tulla*-verbin yhteydessä. *Tulla*-verbin puhekielisistä muodoista kaikki paitsi yksi sisältävät vain yhden *u*-kirjaimen, kuten esimerkissä 12.

(E12, s. 167)

– Ei ku **tu** nyt sisään sieltä.

Olla-verbin edustuminen yleiskielisenä on aineistossa paikoitellen hyvinkin näkyvää. Näin on muun muassa esimerkissä 13:

(E13, s. 232)

- Niin, sanoo Havva ja karistaa leivänmurut rinnoiltaan pöydälle ja pöydältä lattialle.
- Niin **olet**. Sä **olet** mun kohtaloni. Mä **olen** yrittänyt välttää sitä, mä **olen** yrittänyt elää normaalisti.

Olla-verbi esiintyy esimerkin vuorossa yleiskielisessä muodossaan (*olet, olen*) jopa neljä kertaa. Voi olla, että jos verbistä esiintyisi repliikissä nykyisten sijasta neljä puhekielistä varianttia, leimautuisi repliikki puhekielisemmäksi kuin olisi tarkoituksenmukaista. Tulee huomata, että repliikki on kauttaaltaan – aina omistusmuodon kongruenssia myöten (*mun kohtaloni*) – hyvin yleiskielinen. Ainoa äänne- ja muoto-opillisen tason puhekielisyyttä siinä on persoonapronominien lyhentymisen pikapuhemuodoiksi (*sä, mun, mä*). Lisäksi repliikki on sisällöltään vakavasävyinen, lähes dramaattinen, joten voi olla, että yleiskielisyydellä pyritään tässä tapauksessa myös antamaan vuorolle lisää kohtalokkuutta.

Olla-verbin perfektin kieltomuotojen joukossa on kaksi tapausta, joissa esiintyy monikon 1. persoonan inkongruenssia (inkongruenssista tarkemmin ks. luku 3.3). Molemmissa tapauksissa verbi esiintyy pikapuhemuotojen suhteen yleiskielisessä muodossa (esimerkki 14).

(E14, s. 15)

- Tää on uskomaton saari muutenkin. **Me ei olla** koskaan **oltu** täällä.

Lisäksi *olla*-verbien joukosta on vielä syytä mainita 3. persoonan konditionaalimuoto (*olisi*). Muoto tuo hyvin ilmi ongelmallisuuden, jota sisältyy piirteiden tulkitsemiseen tiukkarajaisesti joko yleis- tai puhekielisiksi. Kuten piirteiden valintaperusteita (luku 3.1) esitellessäni tähdensin, tarkoitetaan analyysissä yleiskielisyydellä yleiskielisyyttä vain tarkasteltavan piirteiden suhteen. *Olla*-verbin 3. persoonan konditionaalimuotoa esiintyy aineistossani tämän kriteerin mukaan ainoastaan yleiskielisenä, mutta 14:stä yleiskielisestä esiintymästä vain kaksi on kaikilta osin yleiskielisiä (*olisi*). Lopuissa 12:ssa tapauksessa esiintyy *i:n* loppuheittoa *s:n* jälkeen (*olis*). Loppuheiton seurauksena sana näyttäytyy hyvinkin puhekielisenä siitä huolimatta, että pikapuheisuus (*ois*) jää siinä toteutumatta³.

³ Sama loppuheiton mahdollisuus sisältyy myös 1. ja 2. persoonan kielteisiin konditionaalimuotoihin (*en ois*). Niitä aineistossani ei kuitenkaan paria yksittäistä tapausta lukuun ottamatta esiinny.

Olla-verbin konditionaalimuodot osoittavat sen, että yleis- ja puhekielisyttä on toisinaan hedelmällisintä tarkastella jatkumona, jossa voi ääripäiden lisäksi olla väliasteita (ks. Lappalainen 2004: 69–70). Yksi puhekielinen piirre voi tällöin riittää merkitsemään sanan puhekieliseksi, eivätkä muut puhekielisyudet samassa sanassa ole välttämättä enää tarpeen. Huomio tuntuu oleelliselta nimenomaan puheen illuusion näkökulmasta: kirjailijallehan tärkeintä on luoda nimenomaan puheen vaikutelma, ei tuottaa mekaanisesti sanoihin kaikkia mahdollisia puhekielisyyskäsiä.

3.2.4 *i*:n loppuheitto *s*:n jäljessä

i:n loppuheittoa *s*:n jäljessä esiintyy aineistossa runsaasti. Aineistossa on 122 tapausta, joissa loppuheitto on mahdollinen. Näistä 98:ssa tapauksessa (n. 80 %) *i* on heittynyt puhekielelle ominaisesti pois. Yleis- ja puhekielisten varianttien jakautuminen eri tapausryhmiin näkyy taulukosta 6.

TAULUKKO 6. *i*:n loppuheitto *s*:n jäljessä tapausryhmittäin.

	puhek. muoto: <i>i</i> > 0		yleisk. muoto: <i>i</i>		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
<i>ensi</i>	(1)	100	(0)	0	(1)
yks. 2. pers. omistusliite (<i>kodissas</i> ~ <i>kodissasi</i>)	(25)	92	(2)	7	(27)
konditionaalimuodot (<i>menis</i> ~ <i>menisi</i>)	(45)	90	(5)	10	(50)
imperfektimuodot (<i>katos</i> ~ <i>katosi</i>)	(2)	66	(1)	33	(3)
numeraalit (<i>viistoista</i> ~ <i>viisitoista</i>)	(6)	66	(3)	33	(9)
translatiivimuodot (<i>valmiiks</i> ~ <i>valmiiksi</i>)	(19)	59	(13)	40	(32)
Yhteensä	(98)	80	(24)	19	(122)

Eniten variaatiota yleis- ja puhekielisten varianttien välillä esiintyy translatiivimuodoissa. Olen laskenut translatiivien joukkoon myös kiteymät *esimerkiksi* ja *anteeksi*. Kyseiset sanat esiintyvätkin aineiston translatiiveista kaikkein useimmin: *esimerkiksi*-sana esiintyy puhekielisenä varianttina 6 kertaa ja yleiskielisenä 3 kertaa, *anteeksi* puhekielisenä 4 kertaa ja yleiskielisenä kerran.

Jos oman tapausryhmänsä muodostavaa sanaa *ensi* ei oteta huomioon, on puhekielisyysprosentti korkein ryhmässä yksikön 2. persoonan omistusliitteet (92 %). Ryhmän 27:stä variantista vain kaksi on muodoltaan yleiskielisiä.

Kaiken kaikkiaan *i:n* loppuheitto *s:n* jäljessä on aineistossa leimallisesti puhekielistynyt piirre. Sitä esiintyy järjestelmällisesti myös virallisissa puheenvuoroissa. Tämä on nähtävissä jo aiemmin tarkasteltavana olleesta esimerkistä 15. Sen kahdesta piirre-esiintymästä toisessa loppuheittoon on yhdistynyt myös passiivia (*sanottaisko*).

(E15, s. 277)

– Opettajakunnan yhteinen mielipide on, että sinä olet ihan harvinaisenkin kypsä ja rakentava ihminen. Havvasta eivät kaikki ehkä ole ihan samaa mieltä. Että tämän asian ratkaiseminen ja asettaminen, **sanottaisko** laajempiin asiayhteyksiin, jää näin ollen ikään kuin sinun **harteilles**.

3.2.5 Painottoman *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato

Muotoja, joissa painottoman *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato on mahdollinen, esiintyy aineistossani 8:ssa eri muotoryhmässä. Olen käyttänyt ryhmien luokittelussa lähtökohtana Lappalaisen (2004: 69) mallia. Aineistolöydösteni perusteella olen laajentanut 3. persoonan imperfektin koskemaan myös monikkoa (*sanoivat*).

Kaikkiaan yleis- ja puhekielisiä muotoja esiintyy aineistossani 117 kpl. Jakautuminen yleis- ja puhekielisiin variantteihin eri muotoryhmien kesken näkyy taulukosta 7.

TAULUKKO 7. Painottoman i-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato.

	puhek. muoto: i > 0		yleisk. muoto: i		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
<i>oin</i> -adverbit (<i>sillon</i> ~ <i>silloin</i>)	(0)	0	(2)	100	(2)
<i>isin</i> -adverbit (<i>sekasin</i> ~ <i>sekaisin</i>)	(4)	80	(1)	20	(5)
<i>Aise</i> -verbit ja johdokset (<i>käväsen</i> ~ <i>käväisen</i>)	(1)	20	(4)	80	(5)
<i>inen</i> - ja <i>isA</i> -adjektiivit (<i>etänen</i> ~ <i>etäinen</i>); myös proadjektiivit (<i>sellanen</i> ~ <i>sellainen</i>)	(29)	55	(23)	44	(52)
3. pers. imperfekti (<i>veny</i> ~ <i>venyi</i>)	(5)	50	(5)	50	(10)
<i>OittA</i> -verbit ja johdokset (<i>tarkotan</i> ~ <i>tarkoitan</i>)	(8)	61	(5)	38	(13)
konditionaalimuodot (<i>antasit</i> ~ <i>antaisit</i>)	(3)	10	(27)	90	(30)
Yhteensä	(50)	43	(67)	57	(117)

Kuten taulukosta 7 näkyy, aineistossa esiintyy voimakasta variaatiota painottomien *i*-loppuisien diftongien edustuksessa. Yleiskielisiä variantteja esiintyy kuitenkin jonkin verran enemmän (57 %) kuin puhekielisiä (43 %).

Kuten verbien pikapuhemuotojen kohdalla, myös painottomissa *i*-loppuisissa diftongeissa konditionaalimuotojen yleiskielisinä näyttäytymiseen vaikuttaa *i*:n loppuheitto. Kolmesta puhekielisestä konditionaalimuodosta kaksi on sellaisia, joissa sekä diftongin jälkikomponentin kato että *i*:n loppuheitto edustuvat samassa sanassa (esimerkki 16). Yhdessä konditionaalimuodossa edustuu vain jälkikomponentin kato, mutta siinä *i*:n loppuheitto ei olisikaan mahdollinen (esimerkki 17).

(E16, s. 186)

– **Tahtosko** likka mennä lämmitteleen tonne vanuun?

(E17, s. 214)

– No tää nyt halus välttämättä tulla. Annatko Ulla-tädille sen kukan? **Antasitko** nyt sen kukan, mikä me just Ulla-tädille ostettiin?

Yleiskielisiksi konditionaalimuodoiksi on tässä tarkasteluyhteydessä laskettu 27 muotoa. Niistä 7 on kaikilta osin yleiskielisiä, kuten esimerkissä 18. Lopuissa 20 muodossa *i* heittyy *s*:n jäljestä.

(E18, s. 193)

– **Yrittäisit** nukkua vähän.

Huomionarvoista tuloksissa on myös proadjektiivien *sellainen/semmoinen* ja *tällainen/tämmöinen* suuri osuus *inen-* ja *isA-*muotoryhmästä. Ryhmän 52 sanasta 18 on näiden sanojen eri muotoja. Kaikissa paitsi yhdessä tapauksessa (*tällaiseen*) *i* on kadonnut diftongista. Miellenkiintoista on myös se, miten laajasti sanojen eri variantit ovat aineistossa edustettuina. Muoto *tällanen* esiintyy eri taivutusmuodoissa 7 kertaa ja *tämmönen* 6 kertaa; *sellanen* esiintyy 2 kertaa ja *semmonen* 3 kertaa.

3.2.6 Aktiivin 2. partisiipin edustus

Aineistossa esiintyy voimakasta variaatiota aktiivin 2. partisiipin yleiskielisen *t:*llisen muodon (*tullut*) ja puhekielisen *t:*ttömän muodon (*tullu*) välillä. Aineistossa esiintyy yhteensä 52 aktiivin 2. partisiippiä. Näistä puhekielisiä varianteja on 32 eli n. 61 %. Sekä puhekielistä että yleiskielistä muotoa esiintyy kaikissa yksikön persoonissa, kuten taulukosta 8 selviää.

TAULUKKO 8. Aktiivin 2. partisiipin edustus.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht.
	(n)	%	(n)	%	(n)
yks. 1. p.	(6)	54	(5)	45	(11)
yks. 2. p.	(10)	66	(5)	33	(15)
yks. 3. p.	(16)	61	(10)	38	(26)
Yhteensä	(32)	61	(20)	38	(52)

Tyypillisesti 2. partisiippi esiintyy aineistossa osana mennyttä tapahtumaa kuvaavaa perfekti- tai pluskvamperfektimuotoista lausetta (esimerkki 19).

(E19, s. 174)
– Missä sä oot sen **tavannu**?

Aineistossa on kuitenkin myös kaksi tapausta, joissa muodolla on selvästi adjektiivistunut merkitys (esimerkit 20 ja 21). Näissä tapauksissa partisiippi esiintyy yleiskielisessä muodossaan.

(E20, s. 197)
– Ohhoh. Onpa se nyt **ärtynyt**. Ja joka paikasta.

(E21, s. 164)

– Uudestaan! Keskittykää. **Keskittynyt** ilmaisu näkyy jaloissa. [– –]

3.2.7 Assimilaatio jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymissä

Aineistossa esiintyy jonkin verran assimilaatiota jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymissä. Olen jaotellut eri tapaustyyppit Lappalaista (2004) noudatellen neljään eri ryhmään: yksikön partitiiveihin (*kivee*), verbin 1. infinitiiveihin (*lähtee*), *eA*- ja *OA*-päätteisiin nomineihin ja niistä tehtyihin johdoksiin (*korkee*, *oikeesti*) sekä supistumaverbeihin (*putoo*). Esiintymien jakaantuminen puhekielisiin ja yleiskielisiin muotoihin aineistossani näkyy taulukosta 9.

TAULUKKO 9. Assimilaatio jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymissä.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
yksikön partitiivi (<i>kivee</i> ~ <i>kiveä</i>)	(0)	0	(13)	100	(13)
vbin 1. infinitiivi (<i>lähtee</i> ~ <i>lähteä</i>)	(0)	0	(9)	100	(9)
<i>eA</i> - ja <i>oA</i> -nominit ja johdokset (<i>korkee</i> ~ <i>korkea</i>)	(9)	56	(7)	44	(16)
supistumaverbit (<i>putoo</i> ~ <i>putoa</i>)	(1)	20	(4)	80	(5)
Yhteensä	(10)	23	(33)	77	(43)

Kuten taulukosta näkyy, piirre esiintyy aineistossa useimmiten yleiskielisenä varianttina. Ainoa ryhmä, jossa puhekielinen variantti on yleisempi, ovat *eA*- ja *OA*-loppuiset nominit ja niistä tehdyt johdokset. Niitä esiintyy paikoin tiheästikin, kuten esimerkissä 22.

(E22, s. 256)

– Sano, että mä oon **kipee**, sanoo hän. – Kuumetta tai mitä tahansa. Tää on **kauhee** mutta ymmärrettävä.

eA- ja *OA*-loppuisten nominien lisäksi puhekielistä varianttia esiintyy ainoastaan supistumaverbeissä, ja niissäkin vain kerran. Edes yksikön partitiiveissa – *eA*- ja *OA*-nominien jälkeen aineiston yleisimmässä ryhmässä, jossa assimilaatio ylipäänsä on mahdollinen – ei puhekielisiä muotoja esiinny. Joissakin kohdissa yleiskielisyys tuntuu jopa hieman erikoiselta ratkaisulta (esimerkki 23).

(E23, s. 281)

Kerran toisensa jälkeen se päättäväisesti torjuu vihollisen hyökkäykset:

- Ei olla nähty mitään.
- Ihan samanlaisia noi on ku mekin.
- Ei o **havaintoa**.

Tilanteessa päähenkilön opiskelijatoverit puolustavat päähenkilöä ja Havvaa, kun opettajakunta syyttää heitä homoseksuaalisesta käyttäytymisestä oppitunneilla. Yksikön partitiivi *havaintoa* esiintyy repliikissä, jossa sen edellä on *olla*-verbin yksikön 3. persoonan lyhentynyt muoto *o*. Muoto riittää antamaan repliikistä puhekielisen vaikutelman, ja ehkä siksi kirjailija on päättänyt käyttää partitiivista sen yleiskielistä varianttia. Ääneen lausuttuna yhdistelmä vaikuttaa kuitenkin hiukan kummalliselta: tuntuisi odotuksenmukaiselta, että henkilö, joka käyttää *olla*-verbistä muotoa *o*, käyttäisi sen jäljessä myös yksikön partitiivista puhekielistä muotoa *havaintoo*.

3.2.8 Muut

Olen edellä tarkastellut seitsemän morfofonologisen piirteen edustumista aineistossa. Näiden seitsemän piirteen lisäksi aineistossa esiintyy joitakin puhekielisiä piirteitä, jotka eivät ole luonteeltaan niin hallitsevia ja taajaan toistuvia, että niitä olisi tarkoituksenmukaista käsitellä yhtä perusteellisesti. Esittelen ne nyt tässä lyhyesti.

Aineistossa esiintyy jonkin verran 3. infinitiivin illatiivin lyhyitä muotoja (*meneen*). Samoin yleiskielen *ts*-yhtymästä esiintyy jokunen *tt*- ja *t*-vastine (esimerkki 24).

(E24, s. 148)

- Se on niin mukavuudenhaluinen, äiti sanoo. – Ei se **viitti** ketään vaivoiksensa ottaa.

Erilaisia sävypartikkeleita on käytetty aineistossa monipuolisesti hyväksi. Yksi huomionarvoinen piirre on sävypartikkelin *s* runsaahko käyttö käskymuodoissa (esimerkki 25).

(E25, s. 247)

- **Äläs** mene vielä.
- [– –]
- **Istus** tohon.

Sävypartikkeli *s:n* on todettu toimivan jonkinlaisena käskyjä ja kysymyksiä pehmentävänä aineksena, joka myös luo keskusteluun tuttavallista sävyä (Penttilä 1957: 121). *s* toimii aineistossa myös osana *-kO*-kysymysliitettä, jolloin *O* putoaa *k:n* ja *s:n* välistä pois (esimerkit 26 ja 27).

(E26, s. 145)

– **Onks** toi sun siskos?

(E27, s. 292)

– **Tarkottiks** tää, että tosta on tulossa oikeesti kirjailija?

Myös *-pA*-liite toimii aineistossa monin paikoin sävypartikkelina. Penttilä (1957: 121) on todennut, että *-pA*-partikkelilla on ilmaisuissa inttävä tai vahvistava vaikutus. Aineistossa sitä esiintyy ennen kaikkea päähenkilön äidin repliikeissä. Partikkelin tehtävä tuntuu olevan lähempänä vahvistamista kuin inttämistä, joskin oleelliselta tuntuu myös sen välittämä vaikutelma jonkinlaisesta kepeydestä, toisinaan myös tietynlaisesta päivittelevyydestä (esimerkki 28).

(E28, s. 26)

– Krookuksia. No **onpa** nättejä. Tähän aikaan vuodesta.

(Äiti nielaisee tämän: – **Mahtoivatpa** maksaa kanssa.)

Mutta tämä lähtee eetteriin:

– **Minäpä** haen maljakon. On se kiva kun tulit...mä olen Pirkon äiti. Sinuttelen tässä...kai se sopii.

Demonstratiivipronomineja *se* ja *tu* sekä monikollista muotoa *ne* käytetään aineistossa järjestelmällisesti viittaamaan ihmiseen. Ihmiseen viittaavan *se*-pronominin onkin jo vanhastaan todettu olevan yksi puhutun kielen leimallisista piirteistä (esim. Setälä 1891: 72–74), ja jotkin tutkijat ovat kannattaneet sen laskemista osaksi persoonapronomineja (esim. Penttilä 1957: 508–509, Hakulinen 1988: 56; ks. myös Seppänen 1998: 35–38). Aineistossa henkilöviitteisten *se*-pronominien joukossa esiintyy pari kertaa myös logoforinen *hän* (esimerkki 29).

(E29, s. 146)

– [– –] Ja se sano, että se mitä sinäki nyt kutsut...rakkaudeksi vai miksi...kääntyy ihan väistämättä semmoseks vastenmielisyydeks, että tämmösiin sekaantuneet rupeavat vihaamaan ja inhoamaan toisiansa. Että mistään ystävyyydestä ei tämmösen toiminnan jälkeen voi kuulla puhuakkaan. Että **hän** on niin monta tapausta nähny. Että normaaliin kanssakäymiseen voi tämmösten jälkeen olla hyvinkin vaikea ryhtyä, se sano. Että olisko tässä nyt vähän miettimistä sullekki.

Logoforinen *hän* on puhutulle kielelle ominainen piirre, jossa *hän* viittaa referaatissa puhujan itseensä, alkuperäisen repliikin ”minään” (Laitinen 2005: 212, ks. myös Kuiri 1984: 116). Esimerkissä 29 puhuja referoi kuulijalle, mitä lääkäri on hänelle aiemmin sanonut. Katkelmassa on

huomionarvoista myös loppukahdennuksen merkitseminen näkyviin (*puhuakkaan, sullekki*). Kirjailija lienee tällä halunnut korostaa kahdennuksen voimallisuutta.

Yleiskielen *d*:n kato esiintyy aineistossa kerran (esimerkki 30).

(E30, s. 183)

– En nyt varsinaisesti. Meillä piti vaan olla **yhet** treenit. Keikka ylihuomenna.

3.3 Morfosyntaktiset puhekielisyydet

Tässä alaluvussa siirryn tutkimaan aineistossa esiintyviä morfosyntaktisia puhekielisyyksiä. Tarkasteltavana ilmiönä on inkongruenssi, ensin monikon 1. persoonassa (*me mennään*) ja sitten monikon 3. persoonassa (*ne tulee*).

Sanojen ja lausekkeiden kieliopillista toisiinsa mukautumista kutsutaan kongruenssiksi. Sitä esiintyy suomen kielessä sijan, luvun ja persoonan alueilla. (ISK § 1267.) Inkongruenssissa tämä mukautuminen jää toteutumatta, mikä onkin puhutulle kielelle monesti hyvin tyypillistä (monikon 1. persoonan osalta ks. Pertilä 2000). Tutkimieni kongruenssityyppien lisäksi mahdollinen tarkastelun kohde voisi olla esimerkiksi possessiivikongruenssi, mutta käytännön syistä rajoitan tarkastelun koskemaan subjektin ja predikaatin kongruenssia monikon 1. ja 3. persoonassa.

Monikon 1. ja 3. persoonan inkongruenssin toteutuminen aineistossani näkyy taulukosta 10. Eritellen tuloksia seuraavaksi ensin 1. ja sitten 3. persoonan osalta.

TAULUKKO 10. Aineiston morfosyntaktiset puhekielisyydet.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht.
	(n)	%	(n)	%	
inkongruenssi monikon 1. persoona	(46)	100	(0)	0	(46)
inkongruenssi monikon 3. persoona	(14)	67	(7)	33	(21)
Yhteensä	(60)	90	(7)	10	(67)

3.3.1 Inkongruenssi monikon 1. persoonassa

Monikon 1. persoonan inkongruenssia esiintyy aineistossa järjestelmällisesti, kaikissa mahdollisissa yhteyksissä. Olen eritellyt esiintymät kahteen ryhmään: niihin, joissa ilmaisuuden subjekti *me* on merkitty eksplisiittisesti näkyviin, sekä niihin, joissa ilmaisuun jää näkyviin ainoastaan passiivimuotoinen verbi, mutta joissa *me*-subjektillinen merkitys välittyy implisiittisesti.

Esiintymien jakautuminen subjektien sekä puhe- ja yleiskielisten varianttien välillä näkyy taulukosta 11.

TAULUKKO 11. Inkongruenssi monikon 1. persoonassa.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
eksplisiitti <i>me</i> -subjekti	(12)	100	(0)	0	(12)
implisiitti <i>me</i> -subjekti	(34)	100	(0)	0	(34)
Yhteensä	(46)	100	(0)	0	(46)

Inkongruenssia voi monikon 1. persoonassa pitää odotuksenmukaisena, sillä kyseessä on piirre, joka on autenttisessakin puheessa hyvin pitkälle puhekielistynyt (ISK § 1271, Pertilä 2000; ks. myös Lappalainen 2004). Se, että inkongruenssi toteutuu aineistossa sataprosenttisena, on kuitenkin huomionarvoista: tutkimistani äänne- ja muoto-opillisista piirteistä se on ainoa, jossa ei esiinny lainkaan variaatiota.

Kuten taulukosta 11 näkyy, implisiittejä *me*-subjektiesiintymiä on aineistossa reilusti enemmän kuin eksplisiittejä. Molemmissa tyypeissä inkongruenssia esiintyy kolmessa eri aikamuodossa: preesensissä, imperfektissä ja perfektissä. Niin ikään molempiin kuuluu paitsi myönteisiä, myös kieltomuotoisia lausumia (esimerkki 31).

(E31, s. 15)

– Tää on uskomaton saari muutenkin. **Me ei olla** koskaan **oltu** täällä.

Implisiittisubjektillisten esiintymien runsautta selittää osaltaan se, että joukossa on myös tapauksia, joissa verbin passiivimuotoa käytetään käskynä tai kehotuksena (esimerkki 32). Sitä käytetään lisäksi kysymyksissä ja niiden saamista vastauksissa (esimerkki 33).

(E32, s. 281)

– **Annetaan** olla...**mennään** kotiin kaikki ja **rauhotutaan**...

(E33, s. 260)

– Hyvä purjehdussää, Honksu sanoo. – **Päästään** sivumyötäisellä Putssaaren kärkeen saakka.

– **Mennäänkö** ulkokautta, minä kysyn.

Ja Honksu:

– **Mennään** vaan. **Nähdään** avomeri vielä.

Olen laskenut implisiiteiksi *me*-subjekteiksi vain ilmaukset, joissa passiivimuotoisella verbillä selvästi tarkoitetaan joukkoa, johon puhuja itsekin kuuluu. Tämä rajaus ei kuitenkaan kokonaan poista ongelmallisuutta, jota tapauksiin sisältyy. Passiivimuotoiset käskyt (*pannaan*) ja kysymykset (*mennäänkö*) eivät tunnu kaikilta osin vertailukelpoisilta eksplisiittisten *me*-subjektimuotojen (*me tehdään*) kanssa, sillä niitä ei ole mahdollista ilmaista luontevasti juuri mitenkään muuten.

Monikon 1. persoonan imperatiivimuoto *pankaamme* on puhutussa kielessä harvinainen (ISK: § 1654). Kysymysten suhteen implisiitti *me*-subjektimuoto on niin ikään ainoa luontevalta tuntuva vaihtoehto, sillä kysymysilmauksissa esimerkiksi muodot *menemmekö* tai *menisimmekö* – saati sitten vastauksina niihin *menemme* tai *menisimme* – eivät olisi kovin luontevia edes muutoin yleiskielisessä yhteydessä.

En kuitenkaan ole vetänyt rajaa käsky- ja kysymysilmausten sekä muiden implisiittisubjektillisten esiintymien välille, sillä niiden erottaminen toisistaan olisi monien rajatapausten vuoksi hankalaa. Oleellisinta tuloksissa on tässä yhteydessä se, että inkongruenssi toteutuu aineiston kaikissa tapauksissa riippumatta siitä, onko ilmaisen *me*-subjekti luonteeltaan eksplisiittinen vai implisiittinen.

3.3.2 Inkongruenssi monikon 3. persoonassa

Toisin kuin monikon 1. persoonassa, 3. persoonassa esiintyy variaatiota inkongruenssin ja kongruoivien muotojen välillä. Olen jakanut esiintymät kahteen ryhmään: niihin, joissa subjekti on ilmaistu pelkällä pronominilla (*nää*, *he*), sekä niihin, joissa subjektina toimii nominilauseke

(*opettajat, ASSin pojat, nämä kysymykset*). Tapausten jakautuminen eri subjektien sekä yleis- ja puhekielisyyden mukaan näkyy taulukosta 12.

TAULUKKO 12. Inkongruenssi monikon 3. persoonassa.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht. (n)
	(n)	%	(n)	%	
subjektina pronomini	(9)	90	(1)	10	(10)
subjektina nominilauseke	(5)	40	(6)	60	(11)
Yhteensä	(14)	67	(7)	33	(21)

Taulukosta selviää, että puhekieliset variantit ovat monikon 3. persoonassa hallitsevia (67 %). Tapauksissa, joissa subjektina toimii nominilauseke, yleiskielisiä esiintymiä on kuitenkin yksi enemmän, 6 kappaletta. Toki esiintymismäärät ovat molemmissa ryhmissä niin pieniä, ettei kovin merkittävistä eroista voida puhua.

Nominilausekesubjektina toimii aineistossa seuraavia ilmaisuja: *ne ihmiset* (3 esiintymää), *tämän laatuset kokeilut, tämmösiin sekaantuneet, äiti ja tytär, työnsuojelujutut, nämä kysymykset, stalinistit, opettajat* sekä *ASSin pojat*. Pronominisubjektina esiintyy pronomineja *nää, ne, noi* ja *he*.

Lähes kaikki aineiston esiintymät, niin puhe- kuin yleiskielisetkin, ovat aikamuodoltaan preesensissä: joukossa on vain yksi perfektimuotoinen inkongruenssitapaus (esimerkki 34). Olen merkinnyt esimerkkiin kongruenssin subjektin kursiivilla ja predikaatin lihavoinnilla.

(E34, s. 267)

– *Nää kysymykset* nyt **ei ole olleet** siellä ajankohtaisia, vielä.

Yleiskielisistä varianteista suurin osa, 4 kappaletta, esiintyy samassa repliikissä. Kyseessä on jo aiemminkin esille tullut pitkähkö repliikki, jossa päähenkilön äiti referoi päähenkilölle puhelin keskustelua (esimerkki 35).

(E35, s. 146)

– Se sano kyllä, että tämän laatuset kokeilut yleensä loppuu ittestään. Mutta se hankaluus, niin se sano, on siinä, että *ne ihmiset*, jotka tämäntyppisiin kokeiluihin **sortuvat, tuntevat** toiminnastaan niin kestäväntöntä syyllisyyttä, että **rupeavat** ennen pitkää syyttämään kaikesta toinen toistaan. Että kumpi on tehny alotteen tämmöseen ja niin edelleen. Ja se sano,

että se mitä sinäki nyt kutsut...rakkaudeksi vai miksi...kääntyy ihan väistämättä semmoseks vastenmielisyydeks, että *tämmösiin sekaantuneet rupeavat* vihaamaan ja inhoamaan toisi-ansa. [– –]

Esimerkin yleiskielisistä monikon 3. persoonan predikaateista kolme ensimmäistä viittaa samaan subjektiin. Nominaalisubjekti *ne ihmiset* saa ilmaisussa määritteekseen sivulauseen, jossa myös ensimmäinen predikaateista esiintyy (*jotka tämääntyypisiin kokeiluihin sortuvat*). Toisessa kongruenssitapauksessa subjektina toimii partisiippi rakenne (*tämmösiin sekaantuneet*).

3.4 Havainnoja

Olen edellä tutkinut *Punaisissa erokirjassa* esiintyviä äänne- ja muoto-opillisia puhekielisyyksiä. Taulukosta 13 näkyy kootusti aineiston äänne- ja muoto-opillisten puhekielisyyksien esiintymisen yhtäältä morfofonologisten ja toisaalta morfosyntaktisten piirteiden osalta.

TAULUKKO 13. Aineiston äänne- ja muoto-opilliset puhekielisyydet.

	puhek. muoto		yleisk. muoto		yht.
	(n)	%	(n)	%	(n)
Morfofonologiset puhekielisyydet					
pers.pron. pikapuhemuodot (<i>mä, sulle</i>)	(169)	78	(46)	21	(215)
dem.pron. pikapuhemuodot (<i>tää, tota</i>)	(55)	78	(15)	21	(70)
verbien pikapuhemuodot (<i>meen, tuut</i>)	(26)	21	(94)	78	(120)
<i>i:n</i> loppuheitto <i>s:n</i> jäljessä (<i>olis, anteeks</i>)	(98)	80	(24)	19	(122)
<i>i:n</i> kato painott. diftongista (<i>punanen</i>)	(50)	43	(68)	57	(118)
akt. 2. partisiippi (<i>satanu</i>)	(32)	61	(20)	38	(52)
assimilaatio jälkitavujen <i>eA-</i> ja <i>OA-</i> yhtymissä (<i>hirvee</i>)	(10)	23	(33)	77	(43)
Yhteensä (morfofonologia)	(440)	59	(300)	41	(740)
Morfosyntaktiset puhekielisyydet					
inkongruenssi monikon 1. persoona	(46)	100	(0)	0	(46)
inkongruenssi monikon 3. persoona	(14)	67	(7)	33	(21)
Yhteensä (morfosyntaksi)	(60)	90	(7)	10	(67)
Yhteensä	(500)	62	(307)	38	(807)

Taulukko osoittaa, että sekä morfofonologian että morfosyntaksin osalta puhekieliset variantit ovat aineistossa enemmistössä. Morfosyntaksissa jakauma on selvä (90 % – 10 %), mutta morfofonologisissa piirteissä yleiskielisten varianttien osuus on niinkin suuri kuin 41 %. Kaikkien äänne- ja muoto-opillisten piirteiden osalta puhekielisten varianttien osuus aineiston esiintymistä on 62 % ja yleiskielisten varianttien 38 %. Tutkittuja piirteitä on yhteensä 9, joista yleiskieliset variantit ovat yleisempiä 3 piirteessä.

Useimmin puhekielisinä edustuvia piirteitä ovat inkongruenssi monikon 1. persoonassa (100 %, 46 puhek. esiintymää) sekä *i:n* loppuheitto *s:n* jäljessä (80 %, 98 puhek. esiintymää). Vastaavasti yleiskielisinä aineistossa edustuvat useimmin verbien pikapuhemuodot (78 %, 94 yleisk. esiintymää) sekä assimilaatio jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymissä (77 %, 33 yleisk. esiintymää).

Jos kyseessä olisi autenttinen keskusteluaineisto, puhekielisyysyksien määrää (62 %) voisi pitää melko pienenä. Jonkinlaisen suuntaa-antavan vertailukohdan määrän analysoimiselle antavat Hanna Lappalaisen (2004) tutkimustulokset. Lappalaisen tutkimien pääkaupunkiseutulaisten puhekielisyysprosentti oli arkikeskusteluissa – joihin oman aineistoni puhetilanteet suurimmaksi osaksi lukeutuisivat – puhujasta riippuen 82–94 % (mts. 64). Jos tuloksista lasketaan mukaan vain ne piirteet, jotka ovat mukana omassa tutkimuksessani, prosenttimääräksi saadaan 88–100 %. Tulokset eivät ilmeisistä syistä ole vertailukelpoisia omiini⁴. Nähdäkseni ne riittävät silti luomaan oletuksen siitä, että mikäli kirjailijan pyrkimyksenä olisi jäljitellä äänne- ja muoto-opillisella tasolla tarkasti kieltä, jota pääkaupunkiseutulaiset nuoret aikuiset puhuvat, tulisi romaanin repliikeissä olla huomattavasti enemmän puhekielisyysyksinä kuin *Punaisessa erokirjassa*. Se, että puhekielisyysyksien määrä romaanissa on kuitenkin verrattain pieni, tuntuu tukevan Kalliokosken fragmenttinäkökulmaa: Pirkko Saisio on valinnut morfofonologian ja -syntaksin tasolta käyttöönsä vain joitakin puhekielen piirteitä, fragmentteja, joiden avulla hän luo illuusiota puheesta.

Tärkeimmiksi äänne- ja muoto-opillisiksi fragmenteiksi, joilla Saisio puheen illuusiota luo, nousevat analyysissäni seuraavat elementit: runsaasti käytetyt demonstratiivipronominit, joilla viitataan myös kielenulkoiseen kontekstiin; *olla*-verbin pikapuhemuotoihin sisältyvän monipuolisen variaation; persoonapronominien pikapuhemuodot sekä monikon 1. ja 3. persoonassa esiintyvän

⁴ Autenttista keskusteluaineistoa ei ole lähtökohtaisesti mielekäästä verrata fiktiiviseen, kaunokirjalliseen puheeseen. Piirrekohtaiset tapausryhmät ja mukaan lasketut esiintymät eivät nekään ole kaikkien piirteiden osalta samoja, ja mm. aineistoesiintymien lukumäärät poikkeavat merkittävästi toisistaan.

inkongruenssin. Merkityksensä on toki myös muilla piirteillä, kuten *i:n* loppuheitolla *s:n* jäljessä sekä kadolla painottomasta diftongista. Lisäksi jotkin marginaalisemmat, vähemmän käytetyt keinot, kuten erilaiset sävyartikkelit (ks. luku 3.2.8), voivat luoda yksittäisiin repliikkeihin hyvinkin puheenomaisen vaikutelman.

Kaksi ensin mainittua elementtiä, demonstratiivipronominit ja *olla*-verbin pikapuhemuodot, saavat tehonsa kokemukseni mukaan siitä oivaltavuudesta ja monipuolisuudesta, jolla Saisio niitä repliikeissään hyödyntää. Persoonapronominien pikapuhemuotoja taas esiintyy aineistossa määrällisesti niin paljon (169 kpl), että niillä on aineistossa jo sen vuoksi näkyvä asema. Niiden, samoin kuin inkongruenssin, luonne illuusiota synnyttävänä elementtinä onkin enemmän mekaaninen kuin oivaltava: sekä pikapuhemuodot että inkongruenssi ovat puhutulle kielelle niin tunnusomaisia piirteitä, että niiden puuttuminen repliikeistä ohjaisi vaikutelmaa vahvasti kirjallisen kielen suuntaan.

Eräs merkittävä seikka, joka taulukon 13 tuloksista ilmenee, on repliikkeihin sisältyvä variaatio. Tutkimistani piirteistä vain yhdessä, monikon 1. persoonan inkongruenssissa, ei esiinny lainkaan variaatiota yleis- ja puhekielisten varianttien välillä. Muissa 8 piirteessä variaatiota esiintyy, ja vieläpä melko runsaasti: hallitsevan variantin osuus esiintymistä on aina korkeintaan 80 %. Tulos on kiinnostava. Se kertoo ennen kaikkea herkkyydestä, jolla Saisio kieltä käyttää: valintaa puhe- tai yleiskielisen variantin välillä ei ole tehty mekaanisesti ja sovellettu kaikkiin mahdollisiin yhteyksiin, vaan käytetty variantti määräytyy aina tapauskohtaisesti.

Se, mikä käytetyn variantin kussakin tapauksessa määrää, on mielenkiintoinen kysymys. Kielitieteellisen analyysin valossa lähtisin hakemaan vastausta esimerkiksi halutun äänenpainon merkitsemisestä, erilaisista fraaseista ja kiteymistä sekä puhekielisyyksien säästeliäästä kasaamisesta sanoittain ja ilmauksittain (ks. sanasta *olis* luvussa 3.2.3). Uskon, että pragmaattisella tasolla variaation salaisuus on kuitenkin kirjailijan oma kielikorva. Kuten kuka tahansa kielenkäyttäjä, kirjailijakaan tuskin ennen jokaista käyttämäänsä ilmaisua pohtii, mitkä ovat ilmaisun muodon kielitieteelliset motiivit ja tavoitteet. Näin ollen näitä motiiveja ja tavoitteita tulisi myös teosta analysoitaessa pohtia hyvin varovaisesti, jos lainkaan: tarkastelun kohteena tulisi nähdäkseni pitää kielellisten valintojen vaikutukset, ei niinkään syyt valintojen taustalla.

Analyysin tuloksia tarkasteltaessa on syytä pohtia myös sitä, voidaanko puhekielisten varianttien esiintymistä aina pitää merkinä puheenomaisesta vaikutelmasta, ja onko vastaavasti yleiskieli-

syys aina välttämättä ristiriidassa puheenomaisuuden kanssa. Jotkin *Punaisen erokirjan* repliikeistä tuntuvat saavan osan puheenomaisesta voimastaan juuri yleiskielisen ilmaisun tunnistettavasta, puheelle tyypillisestä käyttötavasta (ks. E10 pronominita *tämä* luvussa 3.2.2). Yleiskielellä onkin omat tehtävänsä myös puheessa ja sen esittämisessä (ks. esim. Länsimäki–Koivusalo 1993), joten puhekielisyysien määrän ja puheenomaisen vaikutelman välille ei pitäisi vetää suoraa yhteyttä.

4. PUHEEN ILLUUSIO AINEISTON VUOROJEN RAKENTUMISESSA

4.1 Piirteiden valintaperusteista

Tässä analyysiluvussa käsittelen puheenomaisuuksia, joita aineistossa esiintyy vuorojen rakenteellisella tasolla. Tarkastelun kohteena ovat erilaiset morfologiaa laajemmat, vuoron jäsentymiseen liittyvät rakenteet, jotka toistuvat aineistossa ja joilla on nähdäkseni vaikutusta puheen illuusion syntymiseen.

Olen lähestynyt vuorojen rakenteita sen tiedon valossa, joka kielentutkijoilla on puhutun ja kirjoitetun kielen rakenteellisista eroavaisuuksista. Rakente-erojen taustalla vaikuttavat ja eroja selittävät ne perustavanlaatuiset piirteet, jotka erottavat puhutun ja kirjoitetun kielen kielimuotoina toisistaan. Näitä piirteitä käsittelin luvussa 2.

Puheelle ominaisista rakenteista on olemassa paljon seikkaperäistä tietoa. On muun muassa todettu, että puhutussa kielessä lauseet ovat pääsääntöisesti lyhyempiä ja yksinkertaisempia kuin kirjoitetussa kielessä (esim. Tiittula 1992: 88, ks. myös Länsimäki–Koivusalo 1993: 8). Puhetilanteen suunnittelemattomuuden ja hetkellisyyden vuoksi puheessa esiintyy paljon itsekorjaamista, sanojen toistamista, änkyttämistä sekä puolittaisia ja keskeneräisiä lauseita ja ilmaisuja (esim. Halliday 1985, Hakulinen 1989a, Tiittula 2001 ja 1992). Lauseita myös täydennetään erilaisilla jälkilisäyksillä ja täydennyksillä (ISK: § 1052). Lisäksi on olemassa koko joukko erityisiä puheelle tyypillisiä rakenteita, joita kirjoitetussa kielessä esiintyy vain harvoin tai ei ollenkaan. Tästä esimerkkinä käy niin sanottu lohkorakenne (esim. Tiittula 1992: 90, Hakulinen 1989a).

Omassa aineistossani kenties hallitsevin rakenteellinen puheenomaisuus on toisto. Toistoa ja toiston variaatiota esiintyy *Punaisessa erokirjassa* runsaasti monessa eri muodossa. Käsittelen eri toistorakenteita luvussa 4.2. Toinen huomattava puheenomaisuus on erilaisten lisäysten käyttäminen (luku 4.3). Oma, tärkeä merkityksensä on myös partikkeleilla, jotka saavat puheessa ja sen esittämisessä monenlaisia tehtäviä (esim. Kalliokoski 1998). Erittelen eri partikkelien osuutta vuorojen rakentumiseen ja puheen illuusion luomiseen luvussa 4.4. Muita, yksittäisempiä vuoroissa esiintyviä puheenomaisuuksia käsittelen luvussa 4.5, ja kokoan lopuksi tekemäni havainnot yhteen luvussa 4.6.

Siinä missä aineiston äänne- ja muoto-opillisia piirteitä oli luontevaa käsitellä kvantitatiivisesti, tässä analyysiluvussa pääpaino on selvästi kvalitatiivisessa tarkastelussa. Käsittelemäni ilmiöt ovat luonteeltaan sen verran moni-ilmeisiä ja sumearajaisia, ettei niiden kategorinen luokittelu tuntuisi mielekkäältä. Prosentuaalisen mittaamisen sijaan pyrkimykseni onkin kuvata, minkälaisia rakennetason puheenomaisuuksia repliikeissä ylipäänsä esiintyy ja mitkä näistä keinoista ovat puheen illuusion kannalta kaikkein keskeisimpiä.

4.2 Toistorakenteet

Toistamista esiintyy puhutussa kielessä monella eri tasolla: äänneissä, tavuissa, sanoissa, fraaseissa ja lauseissa. Toisto voi kohdistua myös rakenteeseen, jolloin ilmauksen sanat muuttuvat mutta rakenne säilyy samana. Siihen liittyy usein uudelleen muotoilua, jolla ilmausta varioidaan. Variointi voi esimerkiksi lyhentää tai pidentää ilmiä, vaikka semanttinen sisältö pysyy samana tai lähes samana. (Tiittula 1992: 77.)

Toiston funktioksi on arveltu puheessa muun muassa sitä, että kun ilmaus toistetaan, ei sitä tarvitse miettiä ja muodostaa uudelleen, vaan jo kertaalleen konstruoitua ilmausta on helppoa käyttää jatkossakin. Tämä nopeuttaa ja sujuvoittaa puheen tuottamista. Toisto myös helpottaa ilmauksen ymmärtämistä. (Tannen 1989: 48–50, ks. myös Tiittula 1992: 78.)

Erimuotoinen toisteisuus on yksi *Punaisen erokirjan* kantavista rakenteista. Toistoa on erotettavissa repliikeistä ennen kaikkea sanojen, lauseiden ja rakenteiden tasolla. Sanoja, sanayhdistelmiä ja lauseita toistetaan välillä useitakin kertoja joko repliikin tai keskustelun sisällä. Toistoa ilmenee sekä niin, että toistettava osuus toistuu täysin samanlaisena ja -muotoisena, että variaation kautta, esimerkiksi sanajärjestystä tai modusta vaihtamalla.

Romaanin kokonaisilmeen kannalta myös kertojaäänellä on olennainen rooli toiston synnyttäjänä. Tässä tutkimuksessa keskityn luonnollisesti tarkastelemaan toistoa vain vuorojen tasolla, mutta on hyvä tiedostaa, että repliikkien sisältämä toisto on usein osa laajempaa, kertojan ja repliikkien välistä dynamiikkaa. Tämä dynamiikka näkyy esimerkiksi seuraavassa lyhyessä katkelmassa (esimerkki 36):

P1 (E36, s. 43)
– Se on tyttö.

P2 Mikä on tyttö? Missä on Havva?
– Missä Havva on?

Käsittelen toistorakenteita seuraavaksi kolmessa eri ryhmässä. Ensin kiinnitän huomiota aineistossa esiintyvään affektiseen toistoon (luku 4.2.1). Luku 4.2.2 nivoo yhteen joukon hyvin heterogeenisiä toistorakenteita ja käsittelee lauseiden tasolla ilmenevää toistoa. Luvussa 4.2.3 tarkastelun alla on eräs yksityiskohtaisempi ja romaanin puheen illuusion kannalta hyvin keskeinen toistamisen tapa, toistaminen *mikä*-kysymyssanan avulla.

4.2.1 Affektinen toisto

Osa aineistossa esiintyvistä toistosta kohdistuu yksittäisiin sanoihin, jotka toistetaan välittömästi peräkkäin joko kerran tai useammin. Nämä tapaukset ovat poikkeuksetta luonteeltaan affektisia. Affektinen toisto voi ilmentää esimerkiksi puhujan hämmästelyä, samanmielisyyttä, hoputtamista tai vakuuttelua (ISK: § 1736, § 1738). Se näkyy aineistossa lähinnä eri partikkeleiden sekä *olla*-verbin yksikön 1. ja 3. persoonan muotojen toistamisena (*olen olen, on on*).

Esimerkissä 37 toisto kohdistuu puhujan 1 toistamaan partikkeliin *ahaa*, joka myös muodostaa vuoron yksin. Kirjailija on jopa kirjoittanut partikkelilla haetun merkityksen auki kerrontaan: puhuja ilmentää – vai kenties peittelee? – sillä hämmennystä, ja yrittää rakentaa suhtautumistaan puhujan 2 repliikkiin. (*Ahaa*-partikkelin tehtävistä tarkemmin luvussa 4.4.2.)

(E37, s. 15)

P1 – Siitä viestistä niin, minkä sä olit jättänyt.
P2 – Täällä on kuollut hylje, minä sanon.
Ja Touko (hämmentyneenä, yrittäen suhtautua):
P1 – **Ahaa. Ahaa.**

Valtaosa aineiston affektisesta toistosta kohdistuu niin sanottuun vierusparin jälkijäseneseen. Vierusparilla tarkoitetaan kahden vuoron kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut. Tyypillisiä vieruspareja ovat esimerkiksi tervehdys ja vastatervehdys sekä kysymys ja vastaus. (Raevaara 1997: 75–76.) ISK:n (§ 1736, § 1738) mukaan vierusparin etujäsenen toistolla ilmennetään hoputtelua tai maanittelua (esim. *tule tule nyt*) ja jälkijäsenenä sanan toistaminen voi ilmaista vakuuttelua tai voimakasta samanmielisyyttä (*tullaan tullaan*).

Etujäsenen toistoa ei aineistossani esiinny, mutta jälkijäsenen toistaminen näyttäisi noudattelevan ISK:n kuvaamia tehtäviä. Jälkijäsenen toistosta on kyse esimerkiksi seuraavassa katkelmassa (esimerkki 38):

- (E38, s. 21)
- P1 – Ootsä siellä?
 P2 – Missä?
 P1 – No siellä?
 P2 – No olen. **Olen olen.**

Esimerkin keskustelu käydään puhelimesta päähenkilön (P1) ja Havvan (P2) välillä. Päähenkilö kysyy, vieläkö Havva on ”siellä”, eli puhelinyhteyden päässä. Tarkentavaan kysymykseen, vierusparin etujäsenen (*No siellä?*), Havva vastaa myöntävästi. Hän toistaa vastauksessaan *olla*-verbin affektiivisesti vielä kaksi kertaa: *No olen. Olen olen.* Toiston voi tulkita sävyiltään vakuutelevaksi, ehkä jopa hieman turhautuneeksi, mistä kielisi myös vuoronalkuinen *no*-partikkeli (*no*-partikkelin tehtävistä enemmän luvussa 4.4.2).

Myös seuraavassa esimerkissä (E39) on kyse toistosta vierusparin jälkijäsenenessä. Siinä puhuja 2, Klovnisilmäinen, esittelee puhujalle 1 uuden tyttöystävänsä.

- (E39, s. 37–38)
- P1 – No mitä?
 P2 – No mitä. Ai niin. Mun tyttöystävä.
 [– –]
 P1 – Ai tää on se?
 [– –]
 P1 – Aika hyvä.
 P2 – Eiks o?
 P1 – **On on.** Onneks olkoon. Molemmille.

Keskustelussa puhuja 1 esittää arvionsa uudesta tyttöystävästä (*aika hyvä*). Klovnisilmäinen esittää vielä varmentavan kysymyksen, joka toimii vierusparin etujäsenenä (*eiks o*). Puhujan 1 vastaus sisältää *olla*-verbin toiston (*on on*). Sen voi katsoa ilmentävän voimakasta samanmielisyyttä Klovnisilmäisen implikoidun mielipiteen kanssa: oletettavasti tyttöystävä on myös hänen mielestään mieleinen, *hyvä*. Toistoa seuraa vielä onnittelu, joka saa kohdentavan lisäyksen (*molemmille*).

4.2.2 Toisto lauseiden tasolla

Paitsi yksittäisten sanojen toistoa, aineistossa esiintyy paljon myös erilaisten lauseiden ja lauserakenteiden toistoa ja variaatiota. Tapausten joukko on hyvin heterogeeninen, ja toistolla voi katsoa olevan monenlaisia motiiveja. Erittelen nyt esimerkkien avulla niistä muutamia.

Esimerkin 40 tilanne tapahtuu päähenkilön (puhuja 1) ja Havvan (puhuja 2) välillä.

- (E40, s. 131)
- P1 – Mihin sä oot menossa, hän kysyy.
Havva ei vastaa.
- P1 – Ootsä menossa johonkin, kysyy hän.
- P2 – Katsotaan nyt, vastaa Havva.

Esimerkki edustaa aineistolle melko tyypillistä tilannetta, jossa toistoa esiintyy kysymyslauseessa. Puhuja 1 ei saa kysymykseensä vastausta, joten hän päätyy esittämään sen uudestaan, varioiden kuitenkin hiukan kysymyksen rakennetta. *Mihin*-kysymyksen tilalle tulee puhekielinen versio *olla*-verbin *kO*-liitteellisestä kysymysmuodosta (*ootsä*). Ensimmäinen kysymys lähtee liikkeelle oletuksesta, että puhuja 2 on varmasti lähdössä johonkin. Toinen kysymys on muodoltaan vaihtoehtokysymys. Se poistaa lähtöoletuksen ja antaa mahdollisuuden vastata myös kieltävästi. Ehkä tämän vuoksi jonkinlainen vastaus tällä kertaa myös tulee (*katsotaan nyt*).

Kysymysten lisäksi toistoa esiintyy myös käskyjen ja pyyntöjen yhteydessä. Tästä esimerkkinä on tilanne, jossa päähenkilö on ihottumansa vuoksi sairaanhoitajan hoidettavana (esimerkki 41).

- (E41, s. 197)
- P1 – Ei saa hangata, kuuluu höyryn sisältä. – Ei yhtään. Minä sitte selän.
Höyryn seasta näkyy märkä kumiesiliina.
Hän hankaa polttavia sääriään veden alla, salaa.
- P1 – Ei saa hangata, kuuluu kumiesiliinan yläpuolelta sitkeä ääni. – Raapia ei saa yhtään. Eikä hangata.

Esimerkissä sairaanhoitaja (P1) käskee päähenkilöä olemaan hankaamatta ihoaan. Käsky (*ei saa hangata*) saa tarkennuksen: hangata ei saa yhtään. Jatko, *minä sitte selän*, viitanee jonkinlaiseen hoitotoimenpiteeseen, jonka hoitaja aikoo päähenkilön selälle suorittaa. Kerronta paljastaa, ettei päähenkilö tottele määräystä, vaan hankaa sääriään veden alla, salaa. Hoitaja ilmeisesti huomaa puuhan, sillä hän toistaa käskynsä: *ei saa hangata*. Käskyn jatko on tällä kertaa hieman erilainen:

myöskään *raapia ei saa yhtään*. Sen jälkeen hankauskielto toistetaan vielä kertaalleen: *eikä hantata*.

Toiston motiivi edellisessä esimerkissä lienee se, ettei käsky tehoa heti ensimmäisellä kerralla. Toistuvista käskyistä ja pyynnöistä on aineistossa muitakin esimerkkejä. Kenties pelkistetyimmillään tämänkaltaista toistoa esiintyy tilanteessa, jossa päähenkilö on joutumassa jätetyksi (esimerkki 42). Kuten esimerkissä 41, tässäkin toiston taustalla lienee toivo siitä, että riittävä toistaminen tehoaisi ja pyyntöä noudatettaisiin.

(E42, s. 210)

- P1 – Älä jätä.
 [– –]
 P1 – Älä jätä, hän toistaa.
 P1 – Älä jätä, hän sanoo kolmannen kerran, ja vielä neljännekin:
 P1 – Älä jätä mua.

Kolmas funktio, joka lausetasoiselle toistolle kysymysten ja käskyjen lisäksi erottuu, on samanmielisyyden osoittaminen. Esimerkissä 43 samanmielisyys näkyy päähenkilön (puhuja 2) vastauksissa, joilla hän tukee Honksun (puhuja 1) ehdotuksia.

(E43, s. 259)

- P1 – Tyhjennetäänkö vene vasta huomenna, kysyy Honksu.
 P2 – Tyhjennetään, minä sanon.
 P1 – Nyt ei kyllä jaksa, Honksu sanoo. – Avataanko viinipullo?
 P2 – Avataan, sanon minä. – Nyt ei kyllä jaksa tyhjentää.

Esimerkistä on syytä huomata se, että kieliopillisesti toisto päähenkilön vastauksissa on täysin perusteltua. *kO*-liitteelliseen vaihtoehtokysymykseen (*tyhjennetäänkö, avataanko*) on luontevaa vastata toistamalla kysymyksen verbi (*tyhjennetään, avataan*). Tällainen vastaustapa tuntuu kuitenkin korrektiudessaan melko kirjalliselta. *Punaisen erokirjan* kontekstissa, osana repliikkiä, siihen liittyykin vahvako samanmielisyyttä osoittava sävy.

Teoksen kokonaiskontekstissa neutraaleja, odotuksenmukaisia tapoja vastata hakukysymykseen voisivat olla esimerkiksi partikkeli *joo* tai *vaan*-partikkelilla täydennetty verbi (*tyhjennetään vaan*). Nykyisellään katkelmasta välittyy tunnelma vahvasta hahmojen välisestä yhteisymmärryksestä, jonka seurauksena myös hahmojen repliikit myötäilevät kitkattomasti toisiaan. Vaikutel-

maa tehostaa päähenkilön viimeinen repliikki, jossa hän vastauksensa jälkeen vielä toistaa ja täydentää Honksun aiemman repliikin: *nyt ei kyllä jaksa tyhjentää*.

Myös esimerkin 44 voi tietystä mielessä katsoa ilmentävän samanmielisyyttä. Toistoa esiintyy siinä puhujan 1, isän, repliikeissa.

(E44, s. 162)

- P1 – Hyvä tyyppi, sanoi isä ja osoitti sormellaan Saloran ruutua.
 P1 – Toi on kyllä hyvä tyyppi.
 P2 – Luonnenäyttelijä oikein, sanoi äiti. – Niin kuin äitissäkin oli. Se oli kaunis nainen, upea ihan, sellanen diiva mitä ennen näyttelijät oli.
 Ja isä:
 P1 – Mutta toi on kyllä hyvä tyyppi. Korhosen Marja.

Kuten esimerkissä 43, myös tässä toistolla on sanomaa vahvistava tehtävä ilman, että sillä pyritäisiin vaikuttamaan toiseen puhujaan, esimerkiksi käskemällä tai pyytämällä jotain. Esimerkissä 44 toistolla ei kuitenkaan tueta toista puhujaa, vaan omaa mielipidettä. Toisto tarjoaa siinä puhujalle 1 välineen eräänlaiseen päivittelyyn, saman seikan toistuvaan toteamiseen. Puhujan repliikkeihin liittyy myös lisäyksiä, joita käsittelen luvussa 4.3.

4.2.3 Mikä-kysymyssanalla toistaminen

Yksi keskeinen toistamisen tapa, joka *Punaisessa erokirjassa* esiintyy, on toistaminen mikä-kysymyssanan avulla. Repliikeissa toistuu melko taajaan rakenteita, joissa mikä-sana ja jotkin sen taivutusmuodoista (*mitä, miten, millä*) saavat erityisiä tehtäviä dialogin ylläpitäjinä ja kysymysten jatkajina. Nämä rakenteet ovat läpi teoksen näkyvässä roolissa. Mikä-kysymyssanan avulla toistaminen onkin nähdäkseni yksi koko romaanin tärkeimmistä keinoista synnyttää puheen illuusiota.

Mikä luokitellaan interrogatiivipronominiksi. Se ja sen taivutusmuodot aloittavat hakukysymyksiä, eli kysymyksiä, joissa avoimena eli kysymyksenalaisena on interrogatiivipronominin osoittama kohta. (ISK: § 1680). Paitsi että mikä-, mitä-, miten- ja millä-sanoilla aloitetaan aineistossa uusia, itsenäisiä kysymyksiä, jotka ovat irrallaan edellisistä repliikeista, niiden avulla myös pyydetään tarkennusta edellisen vuoron sisältöön. Tässä tarkoituksessa käytettynä mikä-pronominin muodot luovat toistoa, sillä niiden aloittama vuoro sisältää jonkin elementin tai elementtejä edellisestä repliikistä.

Yksinkertaisimpia aineistoesimerkkejä *mikä*-kysymyssanalla toistamisesta ovat tapaukset, joissa sen avulla toistetaan joko sama tai jokin muu kysymyssana, joka on esiintynyt edellisessä repliikissä. Tällainen vuoro koostuu kahdesta perättäisestä kysymyssanasta (esimerkki 45).

(E45, s. 21)

- P1 – No mitä?
 P2 – **Mitä mitä?**
 P1 – Sä et vaikuta onnelliselta?
 P2 – Täytyy ajatella.

Paitsi kysymyssana, *mikä*-, *mitä*-, *miten*- ja *millä*-sanojen avulla voidaan toistaa myös jokin toinen edellisen vuoron sana, yleensä substantiivi. Tällöin toistolla haetaan tarkennusta siihen, mitä kyseisellä sanalla on tarkoitettu tai mihin se viittaa. Tarkentavasta, substantiiviin viittaavasta kysymyksestä on kyse esimerkissä 46, jossa päähenkilö (P1) on allergiatesteissä.

(E46, s. 202)

- Tanakkaan, helottavaan reiteen painetaan kaksitoista sinistä, keskeltä tyhjää leimaa.
 P1 – Niiku kinkku, hän yrittää.
 P2 – **Mikä kinkku**, kysyy sairaanhoitaja ja pistää neulan ensimmäisen leiman sisälle.

Tällaiset tapaukset tekevät näkyväksi myös sen, että toistavassa vuorossa kysymyssana sijoittuu vuoron alkuun, ennen toistettavaa sanaa. Järjestys on toki pääteltävissä myös esimerkin 45 kaltaisten vuorojen kohdalla, sillä interrogatiivipronomini sijoittuu hakukysymyksessä yleensä aina lausekkeen alkuun (ISK: § 1682).

Aineistossa on muutamia kohtia, joissa kysymyssanoilla toistaminen ei rajoitu yksittäiseen tarkentavaan repliikkiin vaan joissa se hallitsee kokonaisia keskusteluja. Tällainen kohta on esimerkin 47 tilanne päähenkilön (P1) ja tämän äidin (P2) välillä. Juuri ennen esimerkin katkelmaa on kerronnan kautta tullut ilmi, että äiti on ”lakannut puhumasta” päähenkilölle. Tilanteessa päähenkilö yrittää rikkoa hiljaisuutta. Lopulta äiti suostuu käynnistämään keskustelun häntä kalvavasta aiheesta, suhteesta tyttären ja tämän uuden ystävän, *sen likan*, välillä.

(E47, s. 40–41)

- Äiti seisoo eteisessä, pimeässä.
 Niin hänkin, äitiä vastapäästä:
 P1 – No mitä.
 P2 – **Ni mitä.**
 Äiti menee kylpyhuoneeseen ja yrittää vetää oven kiinni, hän saa jalkansa oven väliin.

- P2 – No mitä.
 P1 – **Ni mitä mitä.**
 [– –]
 P2 – Se likka.
 P1 – **Ni mikä likka.**
 [– –]
 P2 – Se likka kun tuli sen krookuskimpun kanssa.
 P1 – **Ni mitä mitä.**
 [– –]
 P2 – Ni kaikki on muuttunu. Jollain lailla.
 P1 – **Ni millä lailla.**

Keskustelu etenee hitaasti, ja repliikkien välillä kuvataan kerronnan kautta hahmojen toimintaa, kuten siirtymistä huoneesta toiseen. Ensimmäisten kahden repliikki-parin kohdalla ei välttämättä ole selvää, kumpi vuoro kuuluu kummalle. Tulkitsen kerrontaa niin, että aloitteen keskusteluun tekee tytär. Kun hän on laittanut jalkansa kylpyhuoneen oven väliin, saa äiti vuorostaan syyn aloittaa seuraavan repliikki-parin (*no mitä*). Vuorottelun keinojen tutkimisen kannalta roolijaolla ei kuitenkaan liene suurta merkitystä.

Esimerkin vuorot noudattelevat läpi keskustelun tiettyä mallia. Ne muodostavat pareja, joista jälkimmäisessä pyydetään aina tarkennusta ensimmäiseen. Pyytäminen tapahtuu *mikä*-kysymyssanalla. Sen avulla toistetaan edellisen vuoron ydin, eli joko kysymyssana (*ni mitä mitä*) tai muu osa (*ni mikä likka, ni millä lailla*). Tarkentavat kysymykset eivät kuitenkaan ole joka kerralla säännönmukaisia. Toiseksi viimeisessä parissa puhujan 1 tarkentava kysymys on *ni mitä mitä*, vaikka parin ensimmäinen osa (*se likka kun tuli sen krookuskimpun kanssa*) ei sisällä kysymyssanaa. Kysymyksen voikin katsoa palaavan taaksepäin tilanteeseen, josta koko keskustelu lähti liikkeelle: jokin on saanut äidin lakkaamaan puhumasta, ja tyttären tapa kysyä syytä hiljaisuuteen on tivata *mitä*, sen tarkemmin kysymystään erittelemättä. Merkitys lienee sama kuin jos tytär olisi kysynyt ”ni mitä siitä”.

Toinen kaavasta poikkeava kohta on heti katkelman ensimmäinen repliikki-pari. Siinä tarkentava kysymys keskustelun aloitukseen (*no mitä*) ei olekaan kysymyssanan kahdentava *no/ni mitä mitä*, vaan pelkkä *ni mitä*. Toiston jäädessä puuttumaan huomio kiinnittyy partikkelin *no* vaihtumiseen partikkeliksi *ni*. Sillä näyttäisi olevan suurin piirtein sama, tarkennusta hakeva vaikutus kuin mikä kysymyssanan toistamisella olisi ollut. Partikkelien *ni* ja *no* käyttö on esimerkissä muutenkin silmiinpistävän runsasta. Niitä käytetään vuoron alussa, ja niiden tehtävä vaikuttaisi olevan kytkä vuoro edellisiin vuoroihin ja puhetilanteeseen. Partikkelin valinta vaikuttaa sävyyn, jonka kytkös saa. (*Ni(in)-* ja *no-*partikkelien tehtävistä tarkemmin luvussa 4.4.2.)

Viimeinen esimerkki *mikä*-kysymyssanalla toistamisesta on esimerkki 48, joka on samalla kirjailijan taidonnäyte vuoropuhelun rakentamisesta kysymysten, jatkokysymysten ja niiden kiertämisen ympärille. Tilanteessa päähenkilö (P1) tiukkaa tyttöystävältään Havvalta (P2) lisätietoja tämän uudesta suhteesta.

(E48, s. 173)

- P1 – Kuka se on?
 P2 – Et sä sitä tunne.
 P1 – Mutta kuka se on? Mies vai nainen?
 P2 – Mies. Sä et tunne sitä.
 P1 – Mitä sä aiot?
 P2 – Miten niin?
 P1 – **Miten niin miten?**
 P2 – Mä en aio mitään.
 P1 – Miten niin? Totta kai sä jotakin aiot.
 P2 – Miten niin?
 P1 – Kuka se on?
 P2 – Sä et tunne sitä. Sä et ole koskaan nähnyt sitä. Sillä ei ole mitään tekemistä tän kanssa.
 P1 – Minkä kanssa?

Esimerkissä puhujat toistavat paljon kokonaisia repliikkejä (*kuka se on, miten niin, sä et tunne sitä*). Toisto ja lyhyet lauseet luovat vaikutelman kiivasrytmisestä sananvaihdosta, jossa kumpikaan ei halua jäädä alakynteen. Katkelmassa esiintyy yksi tapaus, jossa *mikä*-sanain taivutusmuotoa *miten* käytetään synnyttämään toistoa edellisen repliikin pohjalta. Päähenkilö kysyy Havvalta, mitä tämä aikoo. Havvan kysymysmuotoiseen vastaukseen (*miten niin*) päähenkilö esittää tarkentavan kysymyksen *miten niin miten*.

Kysymyksen rakenne on mielenkiintoinen. Sen odotuksenmukainen muoto kuuluisi muiden esimerkkien pohjalta ”mitä miten niin”, mutta *mitä*-sanain sijasta kysymykseen valikoituukin uudestaan muoto *miten*, joka sijoittuu vuoron loppuun. Rakenteen voi hahmottaa niin, että vuoron varsinaisena kysyvänä osana toimii sanapari *miten niin*, joka kohdistuu Havvan edellisessä vuorossa käyttämän sanaan *miten*. Päähenkilö ikään kuin pyytää perusteluja sille, miksi Havva esitti kysymyksen *miten*.

Kuten tapaus *miten niin miten* osoittaa, aineistossa esiintyvien toistorakenteiden lauseopilliset motiivit voivat toisinaan olla vaikeasti hahmotettavissa. Vuorojen merkitys koostuu paitsi lauseiden ja lausekkeiden propositioista, myös niiden suhteesta edellisiin vuoroihin ja puhetilanteeseen. Kuten esimerkissä 48, tuntuu lauseiden varsinaisen asiasisältö olevan toisinaan jopa toissijaisessa

asemassa: oleellisinta on vuoropuhelun jatkuminen muodon, kuten toistuvien sanojen ja fraasien, välityksellä. Tämän vuorovaikutuksellisen ulottuvuuden ansiosta repliikit välittävät vaikutelman tilanteesta, jossa ovat puheen lisäksi läsnä myös puhujat ja näiden mielenliikkeet.

4.3 Lisäykset

Toistorakenteiden ohella yksi merkittävimmistä puheenomaisista piirteistä, joita aineistossa esiintyy, ovat lisäykset. Lisäyksillä tarkoitetaan lauseeseen kiinnittyviä sanoja tai lauseita, joilla lisätään edellä sanottuun jotakin. Lisäys voi kohdistua joko omaan tai toisen ilmaisuun. Puheessa lisäykset erotetaan yleensä prosodian avulla, kun taas kirjoitetussa kielessä erottamiseen käytetään välimerkkejä, kuten pilkkua, pistettä ja ajatusviivaa. (ISK: § 1052, § 1054.)

Lisäykset ovat *Punaisen erokirjan* dialogissa hallitseva ja taajaan toistuva piirre. Repliikit rakentuvat liiki poikkeuksetta lyhyistä, yksinkertaisista lauseista. Monimutkaiset asiakokonaisuudet ilmaistaan lisäysten avulla sen sijaan, että repliikkeihin joutuisi kirjoitetun kielen mutkikkaita rakenteita ja viittaussuhteita. Näin lisäykset vahvistavat olennaisesti vaikutelmaa puheesta, joka syntyy puhehetkellä: vähitellen ja itseään täydentäen. Rakenne on nähtävillä esimerkissä 49, joka oli esillä jo aiemmin toiston yhteydessä.

(E49, s. 162)

- P1 – Hyvä tyyppi, sanoi isä ja osoitti sormellaan Saloran ruutua.
 P1 – Toi on kyllä hyvä tyyppi.
 P2 – Luonnenäyttelijä oikein, sanoi äiti. – Niin kuin äitisäkin oli. Se oli kaunis nainen, upea ihan, sellanen diiva mitä ennen näyttelijät oli.
 Ja isä:
 P1 – Mutta toi on kyllä hyvä tyyppi. Korhosen Marja.

Esimerkissä on kaksi puhujaa, päähenkilön isä (P1) ja äiti (P2). Molemmat rakentavat puhettaan lisäyksin. Puhujan 1 sanoman voisi sanoa muodossa: ”Korhosen Marja on hyvä tyyppi.” Näinkin yksinkertaisen sisällön puhuja tuottaa kuitenkin useassa osassa, lisäysten ja runsaan toiston avulla. Hän aloittaa sanomalla *hyvä tyyppi*, minkä voi katsoa sanoman ainoaksi uutisarvoiseksi osaksi. Kyseessä on tilanne, jossa katsotaan televisiota, joten pelkkä ruudun sormella osoittaminen riittää viestimään läsnäolijoille, kenestä on kyse. Puhuja kuitenkin tehostaa toteamustaan vielä lisäämällä siihen *kyllä*-sanan (*toi on kyllä hyvä tyyppi*), ja puhujan 2 puheenvuoron jälkeen hän toistaa mielipiteensä vielä kerran. Tällä kertaa hän myös nimeää pronominin *toi* tarkoitteen, *Korhosen Marjan*.

Puhujalla 2 lisäykset ovat pelkistetympiä, vailla toistoa. Hän aloittaa luonnehtimalla televisiossa näkyvää näyttelijää (*luonnenäyttelijä oikein*). Tämän jälkeen hän vertaa näyttelijää tämän äitiin (*niin kuin äitissäkin oli*) ja siirtyy sitten kuvailemaan äitiä. Ensimmäinen luonnehdinta (*se oli kaunis nainen*) saa kaksi lisäystä: *upea ihan ja sellainen diiva mitä ennen näyttelijät oli*. Puhujan ilmaisussa kiinnittää huomiota myös tapa käyttää sävypartikkeleja *ihan ja oikein*. Hän sijoittaa partikkelit lausuman loppuun, mikä vahvistaa vaikutelmaa puheenomaisesta tyylistä. Rakente toistuu saman puhujan repliikeissä myös muualla romaanissa, ja sitä voineekin pitää yhtenä hahmolle ominaisena tunnuspiirteenä.

Iso suomen kielioppi (§ 1052) jakaa lisäykset lausekkeen, lauseen ja parenteesien tasolla esiintyviin lisäyksiin, sekä niiden alla vielä useisiin alaryhmiin. Oman aineistoni käsittelyssä näin hienojakoinen erottelu ei ole tarpeen. Otan kuitenkin käyttöön termit syntagmaattinen ja paradigmaattinen jälkilisäys, sillä jaottelu tuntuu keskeiseltä ja molemman tyyppisiä lisäyksiä esiintyy aineistossani runsaasti.

4.3.1 Syntagmaattinen jälkilisäys

Syntagmaattinen jälkilisäys lisää lauseeseen jonkin elementin, jota siinä ei ollut aiemmin. (ISK: § 1054.) Syntagmaattisesta jälkilisäyksestä on kyse esimerkissä 50. Lisäys on merkitty lihavoinnilla ja ilmaus, johon se kohdistuu, kursivilla.

(E50, s. 206)

P1 – *Nää nyt vähän vaihtelee*, sairaanhoitaja sanoo. – **Että mitä he nyt milloinkin tahtovat tutkia. Ja tutkituttaa. Ja mitä varten.**

Esimerkissä puhuja 1, sairaanhoitaja, selittää päähenkilölle tälle tehtävien allergiakokeiden syitä. Ensimmäinen lause (*nää nyt vähän vaihtelee*) saa lisäyksen *että*-alkuisen lauseen, joka kertoo, mikä vaihtelee: se siis nimeää ensimmäisen lauseen pronominin *nää*. Sen jälkeen *että*-alkuista lausetta jatketaan vielä kahdella lisäyksellä: tutkimisen lisäksi vaihtelee se, mitä halutaan tutkituttaa, ja se, mitä varten niin halutaan tehdä.

4.3.2 Paradigmaattinen jälkilisäys

Paradigmaattinen jälkilisäys palaa johonkin lauseen jäseneseen tai sellaiseen osaan ja sanoo sen toisin. Se voi esimerkiksi eritellä ja täsmentää edellä esitettyä. (ISK: § 1054.) Paradigmaattista jälkilisäystä edustaa esimerkki 51.

(E51, s. 10)

- P1 – *Hankala saari.*
 P2 – **Hieno. Hieno saari.**
 P1 – Mutta hankala. **Hankalakulkuinen. Kuulemma.**

Esimerkissä puhuja 1 luonnehtii ensin saarta *hankalaksi*. Puhuja 2 kuitenkin korjaa puhujan 1 ilmaisua vaihtamalla pääsanana adjektiiviattribuutiksi sanan *hieno*. Hän vielä painottaa omaa näkemystään toistamalla sanan. Puhujien välistä näkemyseroa korostaa puhujan 1 *mutta*-alkuinen vastaus, jossa hän vielä toistaa oman mielipiteensä (*hankala*). Tätä seuraa vielä kaksi lisäystä, jotka hän tekee omaan ilmaisuunsa: *hankala* tarkennetaan *hankalakulkuiseksi*, ja koko ilmaisu saa vielä modaalisen, syntagmaattisen määritteen *kuulemma*.

Toinen esimerkki paradigmaattisesta jälkilisäyksestä on esimerkki 52, jossa täsmennetään negatiivista ilmaisua *eikä kenellekään*.

(E52, s. 147)

- P1 – Ullakin on tulossa. Että sille ei sitte sanaakaan näistä sun kotkotuksistas. *Eikä kenellekään. Sukulaisille ja tuttaville. Ei kenellekään, ketkä tuntee isän ja minut.* Muistat sen.

4.4 Vuoronalkuiset partikkelit

Tässä luvussa käsittelen aineistossa esiintyviä vuoronalkuisia partikkeleita. Partikkeli on lingvistisenä terminä huomattavan laaja-alainen, ja sen alle lukeutuu paljon erilaisia ja erifunktioisia sanoja. Perinteisesti sitä on käytetty viittaamaan kaikkiin muihin sanoihin kuin verbeihin ja nomineihin. Partikkeleita on jaoteltu lukuisiin alaryhmiin, kuten adverbeihin, post- ja prepositioihin, konjunktioihin ja interjektioihin. Lisäksi käytössä on ollut erilaisiin puheessa ja tekstissä esiintyviin tehtäviin liittyviä nimityksiä, kuten pragmaattinen partikkeli, modaalipartikkeli diskurssipartikkeli, lausumapartikkeli, dialogipartikkeli, fokuspartikkeli ja suunnittelupartikkeli. (ISK § 792, § 793.)

Partikkeleita jakavassa termiviidakossa luokkien rajat ovat hämäriä, ja samat sanat saattavat kuulua useaan eri alaryhmään. Käytän tässä työssä tutkimistani sanoista yleisnimitystä partikkeli, enkä pyri jakamaan niitä tarkkoihin alaryhmiin. Tarkoitukseni on hahmottaa kyseisten sanojen käyttötapoja juuri tässä aineistossa ja juuri puheen illuusion näkökulmasta, joten aineiston tuijottaminen valmiiden kategorioiden läpi voisi nähdäkseni jättää tarkastelun ulkopuolelle jotain sellaista, mikä tämän tutkimuksen kontekstissa on olennaista. Lähestyn tutkimiani partikkeleita sanoakohtaisesti ja hahmotan niiden saamia tehtäviä aineistosta käsin. Täsmentäviä, vakiintuneita termejä käytän silloin, kun se on hahmottamiselle avuksi.

Partikkeleilla on aineiston repliikeissä näkyvä asema ja tärkeitä tehtäviä. Keskityn tarkastelemaan ennen kaikkea vuoronalkuisia partikkeleita, sillä suurin osa aineiston partikkeleista esiintyy juuri vuoron alussa. Vuoron alkua on pidetty monella tapaa olennaisena paikkana (esim. Sorjonen 1989, Hakulinen 1997), sillä se antaa kuulijalle tärkeää tietoa vuoron rakenteesta ja luonteesta. Sisällytän käsittelyyn kuitenkin myös lausumanalkuiset partikkelit, eli partikkelit, jotka eivät esiinny vuorossa ensimmäisenä mutta jotka aloittavat lausuman jäljempänä vuorossa. Tällaisia partikkeleita esiintyy runsaasti muun muassa lisäysten (ks. luku 4.3) yhteydessä.

Tarkastelen seuraavaksi vuoronalkuisia partikkeleita kahdessa eri ryhmässä. Luvussa 4.4.1 otan käsittelyyn partikkelit *että*, *ja* sekä *mutta*, joilla vaikuttaa olevan aineiston repliikeissä eräänlainen vuoroarakentava, uutta aloittava funktio. Toisessa ryhmässä (luku 4.4.2) tarkastelen partikkeleita *ni(in)*, *no* ja *ahaa*. Näitä partikkeleita yhdistää aineistossani se, että niiden avulla puhuja ilmaisee ensisijaisesti reaktiotaan edeltävään repliikkiin sen sijaan, että rakentaisi niillä uutta, itsenäistä vuoroa. Nimitän ryhmää dialogisiksi partikkeleiksi sillä perusteella, että niiden rooli on nimenomaan dialogia ja sen vuorovaikutteisuutta ylläpitävä. Tähdennettäköön, että en tarkoita dialogisella partikkelilla termiä dialogipartikkeli, jota esimerkiksi Iso suomen kielioppi käyttää partikkeleita jaotellessaan.

Käsittelimieni tapausten lisäksi aineistossa esiintyy toki myös muita partikkeleita (esim. *joo*, *ai*, *oho*, *siis*). Niiden esiintymismäärät ovat kuitenkin niin pieniä ja/tai käyttötarkoitukset niin homogeneenisia, että olen rajannut tarkastelun koskemaan nykyistä kuutta partikkelia.

4.4.1 Vuoroarakentavat partikkelit: *että, ja, mutta*

Että. Aineistossa esiintyy melko runsaasti repliikkejä, jotka alkavat partikkelilla *että, ja* tai *mutta*. Näistä *että*-alkuiset vuorot ja lausumat ovat kaikkein yleisimpiä. Alkuasemaista *että*-partikkelia käytetään erityyppisissä yhteyksissä, joita näyttäisi yhdistävän se, että niissä pyritään *että*-sanalla selittämään auki jotakin aiempaa repliikkiä, repliikin osaa tai kielen ulkopuolista toimintaa.

Tapaukset, joissa *että*-partikkelilla selitetään toimintaa, ovat viittaussuhteiltaan yksiselitteisempiä kuin kieleen viittaavat kohdat. Esimerkissä 56 hoitajan lause, joka alkaa kieltoverbiin yhdistyneellä *että*-partikkelilla (*ettei*), liittyy suoraan johtolauseessa kuvattuun toimintaan. Puhuja kertoo *että*-lauseella syyn sille, miksi toimii kuten toimii.

(E56, s. 199)

Rasvattuihin käsiin pujotetaan käsineet, jotka kumiesiliinainen sitoo puuvillalangalla ran-teista kiinni:

P1 – **Ettei** tule kiusausta heittää näitä sitten pois.

Repliikkiin – joko omaan tai toisen – kohdistuvien *että*-lauseiden tarkka viittauskohde ei ole aina näin selvä. Kuten seuraavasta esimerkistä 57 näkyy, *että*-partikkelia voi seurata syntaktisesti hyvin monenmuotoisia selventäviä ilmaisuja.

(E57, s. 275)

Opettajat ovat havainneet ongelmia sekä hänen että Havvan naisen identiteetin muodostumisessa. Naisidentiteetin puuttuminen näkyy kummankin roolityössä.

P1 – Ahaa, sanoo hän haileasti. – Niiku milleen...**että** konkreettisesti. **Että** voiskohan sille tehdä jotain tai...

Kyseisessä kohdassa päähenkilö, puhuja 1, on kuulemassa teatterikorkeakoulun opettajien lausuntoa edistymisestään opinnoissa. Puhujan voi ajatella selventävän ensimmäisellä *että*-lausumalla (*että konkreettisesti*) omaa kysymystään *niiku milleen*, joka kohdistuu opettajakunnan (kerronnan kautta ilmaistuun) lausuntoon. Hän ilmaisee toivovansa kuulla tarkemmin (*konkreettisesti*), miten ”naisidentiteetin puuttuminen näkyy kummankin roolityössä”. Toinen *että*-lause on muodoltaan kysyvä (*että voiskohan sille tehdä jotain tai*). Ilmaisuu liittyy selvästi samaan, epätoivoiseen olotilaan lausunnon merkityksestä, mutta se siirtyy jo etsimään ongelmaan ratkaisua sen sijaan, että selvittäisi sen tarkempia syitä.

Että-alkuisten vuorojen ja lausumien käytössä ilmenee hienoisia hahmokohtaisia eroja. Päähenkilön äidillä on romaanissa selvästi muita hahmoja enemmän repliikkejä, joissa *että*-alkuiset lauseet toistuvat. Tästä hyvä esimerkki on jo aiemminkin esillä ollut katkelma (esimerkki 58), jossa äiti referoi päähenkilölle puhelinkeskustelua, jonka hän on käynyt papin kanssa päähenkilön homoseksuaalisuudesta.

(E58, s. 146)

Palvelevassa puhelimessa äitiä oli palvellut pappi:

P1 – Se sano kyllä, että tämän laatuset kokeilut yleensä loppuu ittestään. Mutta se hankaluus, niin se sano, on siinä, että ne ihmiset, jotka tämäntyyppisiin kokeiluihin sortuvat, tuntevat toiminnastaan niin kestämatöntä syyllisyyttä, että rupeavat ennen pitkää syyttämään kaikes-ta toinen toistaan. **Että** kumpi on tehny alotteen tämmöseen ja niin edelleen. Ja se sano, että se mitä sinäki nyt kutsut...rakkaudeksi vai miksi...kääntyy ihan väistämättä semmoseks vas-tenmielisyydeks, että tämmösiin sekaantuneet rupeavat vihaamaan ja inhoamaan toisiansa. **Että** mistään ystävydestä ei tämmösen toiminnan jälkeen voi kuulemma puhuakkaan. **Että** hän on niin monta tapausta nähny. **Että** normaaliin kanssakäymiseen voi tämmösen jälkeen olla hyvinkin vaikea ryhtyä, se sano. **Että** olisko tässä nyt vähän miettimistä sullekki.

Vuorossa esiintyy peräti viisi *että*-alkuista lausetta. Ensimmäinen *että*-alkuinen lause (*että kumpi on tehny alotteen* [– –]) viittaa edeltävään lauseeseen. Se selittää, millä tavalla ”toinen toistaan syyttämään rupeaminen” ilmenee.

Seuraavat kolme *että*-alkuista lausetta selittyvät referoivan kontekstin kautta. *Että*-partikkelia käytetään referoinnissa usein konnektorina, joka yhdistää referoitua puhetta ja johtoilmausta. Kun referoija jatkaa referaattiosaa pitempään kuin yhden lauseen verran, on yleistä, että johtoilmaus (*se sano*) jätetään toistamatta, mutta konnektori (*että*) toistetaan. (Kuiiri 1984: 181.) Vaikka varsinainen johtoilmaus jääkin esimerkkilauseissa toistamatta – paitsi toiseksi viimeisessä lauseessa (*että normaaliin kanssakäymiseen* [– –]), jossa se tulee vasta referoivan osuuden jälkeen – sisältävät ne kuitenkin viittauksen referoinnin lähteeseen (*kuulemma; hän on* [– –] *nähny*).

Viimeinen *että*-lause poikkeaa hiukan edellisistä. Se tuntuu astuvan pois referoinnin piiristä ja viittaavan suoraan puhujaan, tämän mielipiteisiin. Lauseen voisi jopa ajatella selitykseksi koko edeltävälle vuorolle: kerroin kaiken tämän siksi, että mielestäni sinun pitäisi miettiä tätä.

Ja. *Ja*-partikkelilla alkavia lausumia on aineistossa vähemmän kuin *että*-alkuisia. *Ja*-alkuiset lausumat sijoittuvat repliikeissä lähes yksinomaan muualle kuin aivan vuoron alkuun. Useimmiten alkuasemainen *ja* esiintyy vuoron viimeisessä lausumassa. Partikkelia käytetään aineistossa tyyppillisesti liittämään vuoroon lisäyksiä, kuten esimerkissä 59.

(E59, s. 197)

P1 – Ohhoh. Onpa se nyt ärtynyt. **Ja** joka paikasta.

Ja-partikkelilla lisättävä aines ei kuitenkaan välttämättä ole suorassa yhteydessä juuri sanotun asiasisältöön. Sillä voidaan viitata myös esimerkiksi itse puhetilanteeseen tai puhetilanteen jälkeisiin tapahtumiin. Esimerkissä 60 tuohtunut puhuja lisää *ja*-partikkelilla lausumaansa eräänlaisen tulevaisuuteen liittyvän uhkauksen, jolla ilmaisee asennettaan vallitsevaa tilannetta kohtaan.

(E60, s. 278)

P1 – Vittu mitä mulkvisteja, riehaantuu irtolisäkkeen omistaja. – **Ja** tähän ei muuten jää tähän.

Yhteistä kaikille aineiston *ja*-alkuisille lausumille on karkeasti määriteltynä asioiden yhdistäminen toisiinsa. Joukkoon lukeutuu hyvin heterogeenisiä tapauksia. Partikkelin saamien tehtävien moninaisuudesta kertoo osaltaan myös Ison suomen kieliopin (§ 804) määritelmä. Sen mukaan *ja* esiintyy puheessa paitsi konjunktiona, myös ”monikäyttöisenä partikkelina yhdistämässä toisiinsa puhujan omia perättäisiä vuoroja, liittämässä puhetoimintoja toisiinsa, puhetta muuhun toimintaan tai kytkemässä vuoroa toisen puhujan aikaisempaan vuoroon”. Tämä monipuolisuus näkyy aineistossa hyvin jo pelkästään alkuasemaisia *ja*-partikkeleita tarkasteltaessa.

Joissakin tapauksissa osasten yhdistäminen toisiinsa ei tunnu motivoituvan lainkaan kielen tasolta. Riittää, että asiat jostain syystä yhdistyvät toisiinsa puhujan mielessä. Näin eri asioiden rinnastuminen saa repliikeissä huvittaviakin piirteitä, kuten esimerkissä 61. Tilanteessa päähenkilön äiti yrittää lievittää päähenkilön ihottumaa, mutta toteaa yrityksen lopulta turhaksi. Ullan syöpä liittyy puhetilanteeseen korkeintaan siten, että sekä syöpä että tyttären ihottuma ovat ikäviä vastoinkäymisiä, jotka puhuja on juuri joutunut kohtaamaan.

(E61, s. 198)

P1 – Joo, sanoo äiti. – Nythän me se viimeinen tempu keksittiin. Tää on sairaalareissu nyt. **Ja** Ullallakin on nyt sitte todettu syöpä.

Mutta. Siinä missä *ja*-partikkelin käyttämiselle näyttäisi riittävän motivaatioksi vain asioiden yhdistyminen toisiinsa jollakin tasolla, on *mutta*-partikkelilla aineistossa yksilöllisempi käyttötarkoitus. Sen avulla ilmaistaan jotain, mikä on jollakin tavalla kontrastissa edellä sanotun kanssa. Kontrasti voi syntyä esimerkiksi temaattisen painopisteen vaihdosta, kuten esimerkissä 62.

(E62, s. 206)

- P1 – Kiroile vaan, sanoo äiti anteliaasti. – Kyllä se joskus helpottaakin, kun oikein antaa tulla. Kyllä minä sen kestäen. **Mutta** sairaalaan on mentävä. Minä maksan taksin. **Mutta** keitetäkö kumminkin ensiks hyvät kahvit?

Esimerkissä puhuja, äiti, käyttää kahta *mutta*-alkuista lausetta. Ensimmäisellä *mutta*-lauseella (*mutta sairaalaan on mentävä*) hän siirtää puheenvuoronsa temaattisen painopisteen kiroilemisesta siihen, että kiroilusta huolimatta tilanne vaatii sairaalaan menemistä. Taksin maksaminen liittyy samaan aiheeseen, mutta sitten puhuja siirtyy toisen *mutta*-lauseen avulla seuraavaan topiikkiin, kahvinkeittoon. Ilmiöstä on käytetty myös nimitystä asennonvaihto (esim. Kalliokoski 1995).

Ja-partikkelin tavoin myös *mutta* voi aloittaa lisäyksen. *Mutta*-alkuisella lisäyksellä ilmausta tarkennetaan niin, että lisäys on jollain tavalla ristiriidassa tai odotuksenvastainen aiemmin sanottuun nähden. Esimerkissä 63 puhuja kuvailee naista pelottavaksi, mutta lisää sitten *mutta*-lausuman avulla ilmaisuunsa positiivisen kannan.

(E63, s. 160)

- P1 – Pelottava nainen. **Mutta** aika hyvännäköinen.

Tähänastiset esimerkit ovat käsitelleet yhden puhujan vuoronsisäisiä *mutta*-lauseita. *Mutta*-partikkelilla on kuitenkin oma erityinen tehtävänsä myös osana dialogia, suhteessa puhekumppaniin. Sitä käytetään aineistossa useampaan otteeseen kiistämään tai kyseenalaistamaan toisen puhujan sanoma tai sen osa. Tämä näkyy jo aiemmin esillä olleesta esimerkistä 64, jossa puhuja 1 korostaa omaa mielipidettään saaresta *mutta*-partikkelin avulla:

(E64, s. 10)

- P1 – Hankala saari.
 P2 – Hieno. Hieno saari.
 P1 – **Mutta** hankala. Hankalakulkuinen. Kuulemma.

Sama ilmiö toistuu vielä selvempänä esimerkissä 65, joka kuvaa päähenkilön (P1) ja Havvan (P2) välistä yöllistä keskustelua.

(E65, s. 193)

- P1 – Mitä sä aiot?
 P2 – Puhutaan aamulla.

- P1 – **Mutta** mitä sä aiot?
 P2 – En tiedä.
 P1 – **Mutta** täytyyhän sun tietää. Mitä sä aiot?
 P2 – Antaisit mulle aikaa.

Esimerkissä päähenkilö tivaa Havvalta vastausta kysymykseensä (*mitä sä aiot*). Havva vastaa kysymykseen ensin yrittämällä lykätä sitä myöhemmäksi (*puhutaan aamulla*). Päähenkilö ei ole tyytyväinen vastaukseen, ja hän toistaa kysymyksensä *mutta*-partikkelin avulla. Nyt Havva vastaa, ettei tiedä, mutta tämähän vastaus ei välttä päähenkilölle. Hän kiistää vastauksen sisällön *mutta*-partikkelin avulla (*mutta täytyyhän sun tietää*) ja toistaa kysymyksensä vielä kolmannen kerran. *Mutta*-partikkeli siis tarjoaa päähenkilölle väylän sivuuttaa puhekumppanin vastaus ja vaatia tilalle jotain muuta.

Yhteenvedon voidaan todeta, että vuoronalkuisia partikkeleista *että, ja* sekä *mutta* esiintyy aineistossa monipuolisesti aloittamassa ja täydentämässä erilaisia kokonaisuuksia. Niitä käytetään hahmottamaan asioiden välisiä suhteita. Niiden avulla puhuja taustoittaa ja selittää puhetta ja toimintoja (*että*-partikkeli), yhdistää asioita toisiinsa (*ja*) sekä liittyy yhteen asioita, jotka ovat kontrastisessa suhteessa toisiinsa (*mutta*).

Vuoroarakentavat partikkelit voivat viitata paitsi omaan, myös toisen puhujan puheenvuoroon, kuten nähtiin esimerkiksi *mutta*-partikkelin kohdalla esimerkeissä 64 ja 65. Näin ollen niidenkin voi katsoa olevan luonteeltaan jossain määrin dialogisia – esiintyvähän ne sitä paitsi osana keskustelua, joka on aina luonteeltaan vuorovaikutteista. Tästä huolimatta *että, ja* sekä *mutta* ovat aineiston puhujille ennen kaikkea välineitä rakentaa omaa vuoroa. Niiden voi ajatella suuntautuvan keskustelussa eteenpäin, omaan tulevaan vuoroon, siinä missä dialogiset partikkelit viittaavat taaksepäin, reaktionä edellä sanottuun. Tämä ero käynee selvemmin ilmi seuraavassa luvussa, jossa siirrytään tarkastelemaan partikkeleita *ni(in)*, *no* ja *ahaa*.

4.4.2 Dialogiset partikkelit: *ni(in)*, *no*, *ahaa*

Ni(in). Dialogisista partikkeleista *ni(in)*-partikkeliä esiintyy aineistossa selvästi eniten. Useimmiten sitä käytetään muodossa *niin*, mutta myös *ni*-variantteja esiintyy useita. Joukkoon mahtuu lisäksi pari yksittäistä *nih*-esiintymää.

Alkuasemaista *ni(in)*-partikkelia käytetään tyypillisesti osoittamaan samanmielisyyttä ja vahvistamaan jotain, mitä edellisessä vuorossa on sanottu. Tällöin se esiintyy lyhentymättömässä muodossa *niin*. Sillä voidaan vahvistaa yhtäläillä sekä myönteinen propositio (esimerkki 66) että kieltoverbiin kytkettynä kielteinen propositio (esimerkki 67).

(E66, s. 232)

- P1 – Ei kun mulle kerrottiin. Että sinä olit sanonu. Olit sanonu, että minä olen sun kohtalos.
[– –]
P2 – **Niin**, sanoo Havva ja karistaa lievänmurut rinnuksiltaan pöydälle ja pöydältä lattialle.
– **Niin** olet. Sä olet mun kohtaloni. Mä olen yrittänyt välttää sitä, mä olen yrittänyt elää normaalisti.

(E67, s. 180)

- P1 – Ihmistä ei voi omistaa, sanoo Havva.
P2 – **Ei niin**, hän vastaa ja tuntee putoavansa huimaavaan tyhjyyteen.

Niin toimii aineistossa myös välineenä, jonka avulla voidaan palata aiheeseen, joka on tuttu mutta joka ei ole ollut puheenalaisena ainakaan hetkeen. Tällaista tilannetta edustaa esimerkki 68, jossa puhuja 1, äiti, palaa päähenkilön unessa asiaan, joka on jäänyt käsittelemättä loppuun: päähenkilön suhteeseen Klovnisilmäisen kanssa.

(E68, s. 57)

- P1 – **Niin**, mitenkä sen asian kanssa oikein on?

Samantyyppistä tilannetta edustaa esimerkki 69, jossa *niin*-partikkelilla rikotaan hiljaisuus, ennen kuin päästään käsiksi itse aiheeseen.

(E69, s. 272)

- Pöydän päässä istuja odottaa sihteerin istumista, muutama hermostunut ja hermostuttava katse vaihdetaan, ja:
P1 – **Niin**. Hyvinhän tää näyttäis sujuneen, noin kaiken kaikkiaan.

Esimerkissä päähenkilö on kuulemassa teatterikorkeakoulun opettajien lausuntoa koulumenestyksestään. Tilanne on jännittynyt ja hermostunut, kuten johtolauseesta käy ilmi. Puhuja 1, yksi opettajista, rikkoo hiljaisuuden ja avaa keskustelun *niin*-partikkelin avulla. Ero esimerkkiin 68 on siinä, että nyt *niin*-partikkelilla ei palata jo puheena olleeseen aiheeseen. Aiheen voi kuitenkin tulkita tutuksi puhetilanteen kautta: päähenkilö on tullut kuulemaan lausuntoa koulumenestyksestään, joten koulumenestys on aiheena hyvin odotuksenmukainen.

Ni(in)-partikkelin lyhyt variantti, *ni*, on aineistossa jonkin verran harvinaisempi kuin *niin*. Sitä esiintyy lähinnä kysymyslauseiden alussa. Sillä aloitetaan kysymyksiä, jotka kytkeytyvät temaatistisesti edeltävään puheenvuoroon, puheenvuoroihin tai puhetilanteeseen. *Ni*-partikkelin, samoin kuin *niin*-variantin, aloittamat kysymykset eivät tuo keskusteluun täysin uutta topiikkaa, vaan niiden ymmärtämiseksi tarvitaan tietoa aiemmasta keskustelusta tai tilanteesta. Tämä käy ilmi esimerkistä 70, jota käsiteltiin jo aiemmin toiston yhteydessä.

(E70, s. 40–41)

Äiti seisoo eteisessä, pimeässä.

Niin hänkin, äitiä vastapäätä:

P1 – No mitä.

P2 – **Ni** mitä.

Äiti menee kylpyhuoneeseen ja yrittää vetää oven kiinni, hän saa jalkansa oven väliin.

P2 – No mitä.

P1 – **Ni** mitä mitä.

[--]

P2 – Se likka.

P1 – **Ni** mikä likka.

[--]

P2 – Se likka kun tuli sen krookusimpun kanssa.

P1 – **Ni** mitä siitä.

[--]

P2 – **Ni** kaikki on muuttunu. Jollain lailla.

P1 – **Ni** millä lailla.

Kyseisessä keskustelussa *ni*-partikkelia käytetään yhtä vuoroa lukuun ottamatta (*ni kaikki on muuttunu*) aloittamaan kysymys, jolla pyydetään tarkennusta edeltävään repliikkiin. Se siis suuntautuu dialogissa selvästi taaksepäin.

No. Kuten jo esimerkistä 70 näkyy, *no*-partikkelin funktio ei ole yhtä selvästi edeltäviin repliikkeihin nivoutuva kuin *niin*-partikkelin. Myös *no*-partikkeli on kuitenkin sillä tavalla dialoginen, että sen avulla ilmaistaan omaa reaktiota tilanteeseen tai aiempiin repliikkeihin. Näin on myös esimerkissä 70: vaikka se esiintyy repliikkiparien ensimmäisessä vuorossa eli käynnistämässä keskustelua, voidaan se katsoa puhujan reaktioksi vallitsevaa tilannetta kohtaan – sillä reagoidaan puhumattomuuteen, joka hahmojen välillä vallitsee.

Kuten *niin*, myöskään *no* ei yleensä esiinny aloittamassa vuoroa, joka ei liittyisi jo esillä olleeseen tai muutoin odotuksenmukaiseen aiheeseen. Samansuuntaisia havaintoja on tehnyt autenttisesti keskusteluaineistosta muun muassa Liisa Raevaara (1989; ks. myös Lappalainen 2004: 196), joka pitää alkuasemaista *no*-partikkelia siirtymän merkinä. Sillä siirrytään yleensä joko

takaisin keskustelun varsinaiseen aiheeseen tai jonkin laajemman aihepiirin sisällä asiakokonaisuudesta toiseen (mts. 150).

Esimerkissä 71 *no*-partikkelilla kommentoidaan edeltävää vuoroa. Nimeämättömäksi jäävä puhuja 2 reagoi siinä niin ikään nimeämättömän puhujan 1 mielipiteeseen kysymyksellä. *No* saa repliikissä kyseenalaistavan sävyn: puhuja 2 ikään kuin peräänkuuluttaa kysymyksellään perusteluja, oikeutusta puhujan 1 mielipiteelle.

- (E71, s. 161)
 P1 – Ihan pantava nainen.
 Siihen:
 P2 – **No** oletko pannu?

Toisessa esimerkissä, esimerkissä 72, repliikin aiheeseen kuuluvuus tai odotuksenmukaisuus ei synny yhteydestä toiseen repliikkiin, vaan puhetilanteeseen. Puhujan 1 repliikki on odotuksenmukainen tilanteessa, jossa äiti näkee ensimmäistä kertaa lapsensa.

- (E72, s. 50)
 P1 – **No** onko näköinen?
 Yöhoitaja pitelee lasta kuin taideteosta hänen sänkynsä vieressä, anteliaasti hymyillen:

No-partikkelia esiintyy aineistossa jonkin verran myös liittyneenä toiseen partikkeliin (*no joo, no nih*) ja kysymyssanaan *mitä* (*no mitä*). Lisäksi se näyttäisi viihtyvän kirosanujen ja muiden päivittelevien ilmausten edellä (*no vittu, no katos*).

Ahaa. *Ahaa*-partikkelilla on aineistossa suhteellisen näkyvä asema. Melko marginaalisen tuntuiseksi sanaksi sitä käytetään romaanissa huomattavan usein. Kyseessä ei suinkaan ole sattuma: kirjailija on jopa upottanut kerronnan sekaan sulkeissa kappaleen, jossa partikkelin käyttöä taustoitetaan (esimerkki 73).

- (E73, s. 249)
 (Seitsemänkymmentäluvulla sanottiin usein: Ahaa.
 Pappa sanoi: Ai jassoo. Mutta se oli viisi- ja kuusikymmenlukua.
 Ahas, sanottiin joskus, mutta sen sanojat olivat maalta tai vanhempia ihmisiä.
 Helsinkiläiset saattoivat sanoa, pitkästi ja laskevalla intonaatiolla: Aaaa...
 Vasta yhdeksänkymmenluvulla tuli tavaksi toistella: Aivan.
 Tai nousevalla intonaatiolla: Aaivan...
 Tai: Niinpä.
 Tai: Juuri näin.)

Katkelmasta käy ilmi, että *ahaa*-partikkelin käyttö motivoituu ajankuvaan pyrkimisen kautta: se liittyy kirjailijan käsityksen mukaan kiinteästi romaanin tapahtuma-aikaan, 1970-luvulle. Kirjailija esittelee myös muita, *ahaa*-partikkeliin rinnastuvia lausahduksia, ja hän erottelee eri varianteille jopa alueellisia ja sosiaalisia taustamuuttujia (*maalta tai vanhempia ihmisiä; helsinkiläiset saattoivat sanoa*) sekä tyypillisiä intonaatioita. Katkelma on yksi niistä romaanin kohdista, joissa Saisio tekee eksplisiittisesti näkyväksi sen, kuinka kielitietoista ja harkittua hänen kielenkäyttönä on. Viittasin kyseisen kaltaisiin kohtiin aiemmin aineiston esittelyn yhteydessä (luku 1.3.2).

Ahaa-partikkeli muodostaa aineistossa tyypillisesti vuoron yksin. Se on aina reaktio johonkin toiseen repliikkiin. Sitä ei voi suoraan tulkita sävyiltään myönteiseksi tai kielteiseksi: sen nimenomainen funktio tuntuu olevan olla ilmaisematta minkäänlaista sävytynyttä mielipidettä. Sen sijaan se antaa edeltävästä vuorosta neutraalin palautteen ja siten ylläpitää keskustelun vuorovaiikutteisuutta.

Kenties juuri neutraalin merkityssisältönsä vuoksi *ahaa* on tyypillinen tilanteissa, joissa vallitsee auktoriteettiasetelma. Tällaista tilannetta edustaa esimerkki 74, jossa päähenkilö (P2) on Kaisa Korhosen (P1) puhuteltavana.

(E74, s. 248–249)

- P1 – Mä olen katsellu sua, sanoo Kaisa Korhonen ja nousee mukavasta asennostaan, leikittelee silmälasinsangoilla ja työntää lasit syrjään.
- P2 – **Ahaa**, sanoo hän taas eikä uskalla korjata puuduttavaa asentoaan.
Ja Kaisa Korhonen:
- P1 – Näyttämöllä ja muualla. Näillä tunneilla.
Ja hiljaisuus.
Ja hän:
- P2 – Niin. **Ahaa**.
- P1 – Ja olen ihmetelly, Kaisa Korhonen sanoo. –...että mitähän sä oikein haet.
- P2 – **Ahaa**, sanoo hän.

Esimerkin kuvaamassa tilanteessa on selvä asetelma: puhuja 1 puhuu ja puhuja 2 kuuntelee. *Ahaa*-partikkeli on päähenkilölle keino rikkoa hiljaisuus ja noteerata korrektilla tavalla se, mitä hänelle sanotaan. Kyseisessä tilanteessa esiintyy lyhyen jakson sisällä poikkeuksellisen monta *ahaa*-partikkelia: niitä on yhdellä aukeamalla viisi. Esimerkin 73 kuvaama taustoitus sijoittuikin romaanissa suoraan esimerkin 74 jälkeen, selittämään partikkelien runsasta määrää.

Yhteenvedona aineiston dialogisista partikkeleista *ni(in)*, *no* ja *ahaa* voidaan todeta, että niitä käytetään monipuolisesti ilmaisemaan reaktiota edellisiin vuoroihin tai puhetilanteeseen. Partikkelien *ni(in)* ja *no* tehtävät ovat melko samansuuntaisia: molempia käyttämällä siirrytään tai palataan aiheeseen, joka on joko ollut aiemmin puheena tai on muuten puhetilanteeseen nähden odotuksenmukainen. *Ni(in)*-partikkelilla on kuitenkin myös samanmielisyyttä osoittava tehtävä, kun taas *no* ei itsessään kannata myönteistä tai kielteistä merkityssisältöä.

Samalla tavalla neutraali on myös partikkeli *ahaa*, joka kuitenkin muutoin poikkeaa dialogisten partikkelien ryhmästä monessakin suhteessa. *Ahaa* esiintyy aineiston vuoroissa useimmiten yksinään, eikä sitä käytetä siirtymänä puheenaiheeseen. Funktioltaan se on ryhmän partikkeleista selvimmin dialoginen: se on aina puhujan reaktio johonkin toiseen repliikkiin. Keskustelun käynnistäjänä – tilanteessa, jossa ei olisi näkyvää ärsykettä, johon vuoro voisi olla reaktio – *ahaa* olisi lähes absurdi.

4.5 Muut

Tässä luvussa käsittelen niitä aineistossa esiintyviä rakenteita ja piirteitä, jotka ovat luonteeltaan selvästi puheenomaisia mutta jotka eivät lukeudu edellä käsiteltyihin ryhmiin. Kaikenkattavaa luetteloa repliikkien puheenomaisuuksista olisi mahdoton tehdä, mutta nostan nyt esiin joitakin tärkeimpiä, vielä käsittelemättä olevia ilmiöitä.

Aineistossa esiintyy jonkin verran puolittaisia ilmaisuja, eli lausumia, jotka jäävät kesken joko niiden alusta tai lopusta. Kyseessä on yksi luonnolliselle puheelle ominaisista piirteistä: suunnittelemtomaan, spontaaniin puheeseen kuuluu väistämättä ilmaisuja, jotka jostain syystä jäävät kesken (ks. Tiittula 1992: 19).

Punaisessa erokirjassa puolittaiset ilmaisut liittyvät tilanteisiin, jossa joko puhetilanne tai puhujan mielentila on jollain tapaa erikoinen. Ne eivät siis esiinny sattumanvaraisesti missä tahansa repliikeissä, vaan puolittaisuus motivoituu esimerkiksi tilanteen jännittyneisyyden tai vaivaantuneisuuden kautta. Kirjailija on merkinnyt puolittaiset ilmaisut tekstiin kolmella pisteellä. Eräs tilanne, jossa puolittaisia ilmaisuja esiintyy runsaasti, kuvaa päähenkilön äidin hautajaisia (esimerkki 75).

(E75, s. 47)

Sunnuntailapsi repii kukkia viereiseltä haudalta, freesioita.

Hän kieltää lastaan, mutta kiiltävänappinen:

P1 – Antakaa lapsen...jos tietäisitte mitä myyrät...

Ja kiiltävänappinen ojentaa lapion punaverryttelypukuiselle, sille, jonka silmät ovat surusta sekavat.

P1 – Jos ensimmäisen lapion...kun puoliso...

Ja verryttelypukuinen tarttuu lapioon:

P2 – Miksikä ei...jos siinä nyt sitte joku taika olis...

Esimerkissä ollaan vainajan avoimen haudan äärellä. Tragikoomisen kohtauksen lopuksi kiiltävänappinen kirkon edustaja (P1) ojentaa vainajan puolisolle (P2) lapion, jotta tämä voisi ripotella multaa vainajan uurnalle. Puhujan 1 käyttämät puolittaiset ilmaisut (*jos tietäisitte mitä myyrät; jos ensimmäisen lapion...kun puoliso...*) heijastelevat tilanteen arkaluontoisuutta, ja mahdollisesti myös puhujan omaa asemaa kirkon edustajana. Kerronnassa onkin hetkeä aiemmin kuvailtu puhujaa luettelomaisesti sanoilla ”kiiltävät napit, musta virkapuku, hienotunteinen syrjässäolo”.

Toinen puhutun kielen ilmiö, joka liittyy läheisesti puolittaisiin ilmaisuihin, on ilmaisujen itsekorjaaminen. Autenttisissa puhetilanteissa esiintyy kohtia, joissa puhuja palaa juuri lausumaansa ilmaisuun ja sanoo sen jotenkin toisin (ks. Tiittula 1992: 19, 68–72). *Punaisessa erokirjassa* keino ei ole juurikaan käytössä, mutta pari yksittäistä tapausta siinä esiintyy. Kuten puolittaiset ilmaisut, korjauksetkaan eivät liity mihin tahansa repliikkeihin. Tilanteessa, jossa korjauksia esiintyy eniten, päähenkilö yrittää perustella Ylioppilasteatterin ”tuomioistuimelle”, miksi hänen pitäisi saada jatkaa teatterissa. Hän on hermostunut ja takeltelee (esimerkki 76).

(E76, s. 94–95)

– Mä ajattelin, että mä voisin toimia täällä...yhteiskunnallisesti siis. Mä voisin...ehkä...käytännössä kehittää...en siis kehittää vaan muuttaa...kapitalismia...tai en siis kapitalismia vaan kapitalismin. Sosialismiksi siis. Kapitalismi, mikä perustuu ihmisen riistämiseen lisäarvon kautta esimerkiks, pitää muuttaa...murskata siis ja...

Esimerkistä käy ilmi, että itsekorjaamisen välineenä toimii aineistossa joukko auttavia ilmaisuja (*siis, ei [– –] vaan, tai*). Kuten puolittaiset ilmaisut, myös korjaukset on merkitty tekstiin kolmella pisteellä.

Eräs yksittäinen puheenomaisuus, joka aineistossa esiintyy, on niin sanottu lohkolause. Lohkolauseella tarkoitetaan rakennetta, jossa jokin täysi nominilauseke esiintyy kahdessa asemassa: 1) etiäisenä lauseen edessä tai myöhemmäksi lauseessa heittyneenä ja 2) pronominin syntaktisella

paikallaan (Hakulinen 1989a: 23). Rakenne esiintyy aineistossa kahdesti. Esimerkissä 77 Nominilauseke *se kirja* on heittynyt siinä lauseen loppuun.

(E77, s. 16)

P1 – **Se** katos kokonaan, **se kirja**.

Toisessa tapauksessa, esimerkissä 78, lausekkeeseen kuuluva pronomini on *toi* (*toi entinen kukkahuivi*), mutta syntaktisella paikalla esiintyy siinäkin pronomini *se*.

(E78, s. 170)

P1 – **Se** on puhdasta villaa, **toi entinen kukkahuivi**.

4.6 Havainnot

Olen edellä käsitellyt puheenomaisia rakenteita, joita esiintyy *Punaisessa erokirjassa* äänne- ja muoto-oppia laajemmilla tasoilla, vuorojen rakentumisessa. Tarkastelun kohteena olivat ensin aineiston erilaiset toistorakenteet sekä paradigmaattiset ja syntagmaattiset lisäykset. Tämän jälkeen tutkin repliikkien vuoron- ja lausumanalkuisia partikkeleita kahdessa eri ryhmässä, vuoroarakentaviin ja dialogisiin partikkeleihin jaoteltuina. Lopuksi esittelin lyhyesti muita romaanissa esiintyviä puheenomaisuuksia.

Käsitellyt piirteet osoittavat, että Pirkko Saisio käyttää puheenomaisia rakenteita romaaninsa repliikeissä monipuolisesti. Toistoa ilmenee aineistossa monella eri tasolla, variaation kanssa ja ilman. Erityisen tunnusomaista repliikeille on toistaminen *mikä*-kysymyssanan avulla. On myös käynyt ilmi, että käsitellyt rakenteet limittyvät monesti toisiinsa: partikkelit aloittavat lisäyksiä, lisäykset synnyttävät toistoa, toistossa käytetään partikkeleita ja niin edelleen. Olisikin vaikeaa tarkastella vain yhtä puheenomaista piirrettä ilman, että joutuisi ottamaan huomioon koko joukon muita.

Vuoroarakentavien ja dialogisten partikkeleiden tarkastelu osoittaa, että toiston ja lisäysten ohella myös partikkeleiden vaikutus puheen illuusion syntymiseen on tärkeä. Samat partikkelit saavat kontekstista riippuen erilaisia tehtäviä ja tulkintoja. Partikkeleilla tuntuisi kuitenkin olevan aineistossani hieman erilainen rooli kuin millaisiksi Kalliokoski (1998; ks. myös tämän työn luku 2.2.3) on niiden tehtäviä puheen esittämisessä luonnehtinut. Kuten jo aiemmin tuli ilmi, Kalliokosken havaintojen mukaan partikkelien vastuulle jää puhetta esittävässä kirjoituksessa enemmän

tehtäviä kuin autenttisessa puheessa, sillä niitä käytetään ilmaisemaan myös prosodisia seikkoja. Partikkeleita myös esiintyy Kalliokosken aineistossa huomattavan paljon. (mts. 209–210.)

Omassa aineistossani partikkeleita ei tunnu esiintyvän mitenkään poikkeuksellisen runsaasti, sikäli kun määrää ajatellaan suhteessa puhuttuun kontekstiin yleensä. Kirjoitetun kielen konventioihin nähden esiintymiä on toki ylen määrin – ovathan jotkin aineiston partikkeleista jopa yksinomaan puhutun kielen ilmiöitä (ks. *no*-partikkelista Raevaara 1989). *Punaisessa erokirjassa* partikkelit eivät kuitenkaan tunnu saavan erityisen kohosteista asemaa. Niitä käytetään repliikeissä toteuttamaan tehtäviä, joita ne saavat myös autenttisessa puheessa: niillä rikotaan hiljaisuus, johdatellaan topiikkiin, aloitetaan lisäys ja niin edelleen. Partikkelien käyttö on monipuolista ja tunnistettavaa, ja siksi niiden merkitys myös puheen illuusion syntymiseen on suuri. Minkäänlaisia erityistehtäviä, joita autenttisessa puhutussa kielessä ei esiintyisi, ei aineiston partikkeleilla kuitenkaan näyttäisi olevan.

Ero partikkelien saamista funktioilla omassa aineistossani verrattuna Kalliokosken havaintoihin selittyyneen tutkimusaineistojen erilaisuudella. Kalliokosken tutkimat Nortamon murrekertomukset ovat kerrontajaksoja myöten hyvin murteellisia, puhuttavaksi kirjoitettuja. *Punainen erokirja* sen sijaan ei ole murrekirjallisuutta ensinkään. Lisäksi tarkasteleman osuudet rajautuvat pelkkiin repliikkeihin, siinä missä Kalliokoski on tarkastellut myös kerrontajaksoja. Näiden erojen vuoksi lienee ilmeistä, että kirjailijoiden käytössä on hyvin eri keinot tuottaa puheen illuusiota. Saisiolla nämä keinot rakentuvat ennen kaikkea toiston ja variaation ympärille.

5. LOPUKSI

5.1 Yhteenvedo tutkimustuloksista

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen analysoinut puheen illuusiota Pirkko Saision romaanissa *Pu-nainen erokirja*. Olen eritellyt romaanin repliikeissä esiintyviä puheenomaisuuksia kahdella tasolla: äänne- ja muoto-opissa sekä vuorojen rakentumisessa. Äänne- ja muoto-opin osalta tarkastelin kvantitatiivisten tulosten valossa yhteensä 9:ää morfofonologista ja -syntaktista piirrettä. Vuorojen rakennetasolla tarkastelun kohteeksi valikoituivat repliikeissä esiintyvät toistorakenteet, lisäykset sekä 6 vuoron- ja lausumanalkuista partikkelia.

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää pääasialliset keinot, joilla Pirkko Saisio on rakentanut *Pu-naiseen erokirjaan* illuusion puheesta ja puhuvista ihmisistä. Tutkimuksessa selvisi, että romaanin repliikeissä esiintyy lukuisia puheenomaisuuksia sekä äänne- ja muoto-opin tasolla että vuorojen rakenteissa. Näistä rakennetason puheenomaisuudet ovat arvioni mukaan kokonaisuuden kannalta kaikkein keskeisimpiä.

Äänne- ja muoto-opillisten puhekielisyyksien asemaa repliikeissä voi pitää näkyvänä, mutta ei yksinomaisena: puhekielisten varianttien osuus tutkimissani piirteissä on 62 %. Kaikista useimmin puhekielisinä edustaviksi piirteiksi nousivat inkongruenssi monikon 1. persoonassa ja *i:n* loppuheitto *s:n* jäljessä. Useimmin yleiskielisinä aineistossa edustuivat verbien pikapuhemuodot sekä assimilaatio jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymissä. Puheen illuusion kannalta tärkeimmiksi puheenomaisuuksiksi nostin analyysissäni demonstratiivipronomit, joita esiintyy aineistossa runsaasti ja joilla viitataan myös kielenulkoiseen kontekstiin; *olla-*verbin pikapuhemuotoihin sisältyvän variaation; persoonapronominien pikapuhemuodot sekä monikon 1. ja 3. persoonassa esiintyvän inkongruenssin.

Morfologian osalta keskeiseksi havainnoksi nousi se, että lähes kaikissa tutkimissani piirteissä esiintyy vahvaa variaatiota yleis- ja puhekielisten varianttien välillä. Käytetty variantti määräytyy aineistossa puhetilanteen ja repliikin mukaan, ja samat hahmot käyttävät eri tilanteissa eri variantteja. Puheenomainen vaikutelma voi myös syntyä yleiskielisen variantin käytöstä. Tämän vuoksi onkin tärkeää, ettei ilmaisun morfologisen yleiskielisyyden oleteta automaattisesti sulkevan pois sen puheenomaisuutta.

Rakennetason puheenomaisuuksista käsittelin erilaisia toistorakenteita, lisäyksiä sekä alkuasemaisia partikkeleita *että*, *ja*, *mutta*, *ni(in)*, *no* sekä *ahaa*. Tarkastelu osoitti, että rakennetason puheenomaisuudet ovat romaanin kokonaiskuvan ja puheen illuusion kannalta avainasemassa. Äänne- ja muoto-opilliset puhekielisyydet riittävät kyllä merkitsemään kielen pintapuolisesti puheeksi, mutta pelkästään muotopiirteiden varassa repliikeistä tuntuisi jäävän uupumaan se kaikkein oleellisin, puheen kielioppi. Tämä kielioppi on *Punaisessa erokirjassa* rakennettu ennen kaikkea toiston, lisäysten ja partikkelien puheenomaisen käytön varaan. Näistä etenkin toisto ja siihen liittyvä variaatio on näkyvä elementti, joka läpäisee kielen monella eri tasolla. Se nousee keskeiseksi sidoskeinoksi, joka tekee repliikeistä juuri *Punaisen erokirjan* repliikkejä – niitä, joissa kysytään *miten niin miten*.

5.2 Pohdintaa

Puheen illuusio on osoittautunut tutkimukseni varrella varsin mielenkiintoiseksi aiheeksi, jonka tutkiminen kuitenkin edellyttää tiettyjä lähtökohtaisia valintoja ja rajoituksia. Esitän nyt työni päätteeksi muutamia yleisiä havaintoja puheen illuusion tutkimisesta. Lisäksi luon katsauksen käsittelemättä jääneisiin osa-alueisiin sekä pohdin, mitä käytännön hyötyä puheen illuusion perusteellisemmasta tutkimisesta voisi olla.

Kun puheen illuusiota käsitellään kielitieteellisenä tutkimuskohteena, tuntuu tärkeältä tunnistaa ja tunnustaa subjektiivisuus, joka aiheeseen väistämättä liittyy. Jossain määrin ongelma koskee kaikkea tutkimustyötä: jokaisella tutkimuksella on tekijänsä, jonka tekemät valinnat vaikuttavat lopputulokseen – vähintäänkin sitä kautta, mitä on tutkittu ja mitä jätetty tutkimatta. Puheen illuusiota subjektiivisuus tuntuu kuitenkin leimaavan aivan erityisesti. Siinä on aina kyse paitsi kirjailijan käyttämästä kielestä, myös vaikutelmasta, jonka kieli synnyttää lukijan mielessä. Jos joitain piirteitä voidaankin nimetä puheelle ominaisiksi, riippuu piirteiden merkitys ja keskinäinen hierarkia aina lukijasta – siitä, minkä tämä milloinkin kokee uskottavaksi ja kokonaisuuden kannalta olennaiseksi tavaksi käyttää kieltä. Näin ollen tutkimuksen ja saavutettujen tulosten pohjana on aina paitsi itse teos, myös subjektiivinen lukukokemus ja estetiikkakäsitys.

Joitakin puheenomaisuuksia, kuten morfologisia puhekielisyyksiä, on suhteellisen vaivatonta tutkia kvantitatiivisesti. Tällöin voidaan melko mutkattomasti osoittaa, mitä kaikkia puhekielisiä

piirteitä aineistossa esiintyy tai ei esiinny. Kaikki puheenomaisuudet eivät kuitenkaan ole luonteeltaan yhtä selvärajaisia. Lisäksi, kuten tässäkin tutkimuksessa on käynyt ilmi, ei puheen illuusio ole yhtä kuin puhekieliset piirteet: puheenomainen vaikutelma voi syntyä yhtäläillä yleiskielisistä muodoista.

Tässä tutkimuksessa lähestyin puheen illuusiota tutkimalla muutamaa puheenomaiseksi tiedettyä piirrettä ja rakennetta, jotka koin romaanin kannalta kaikkein keskeisimmiksi. Mahdollisia tarkastelupisteitä olisi kuitenkin ollut myös monia muita. Kokonaan tarkastelun ulkopuolelle jäi muun muassa sanasto, jonka osalta hyviä tutkimuskohteita olisivat olleet ainakin puhekieliset sanat, erilaiset fraasit sekä intensiteetti- ja kirosanat. Lauserakenteiden tutkimiseen taas olisi ellipsin ja deiksiksen lähempi tarkastelu voinut olla hedelmällinen lähestymistapa. Tämä koskee toki vain omaa aineistoani – jonkin muun aineiston kohdalla olennaisia voisivat olla aivan toiset kielenalueet.

Kuten jo todettua, puheen illuusiota suomalaisessa kaunokirjallisuudessa on tutkittu vasta vähän. Lisätutkimukselle olisi mielestäni selviä perusteita. Kirjallisuudentutkimuksen kannalta tuntuisi arvokkaalta erottaa kaunokirjallisesta perinteestä erilaisia puhumisen tapoja. Kielitieteellisestä näkökulmasta aiheen tekee kiinnostavaksi se, mitä puheen esittäminen mahdollisesti kertoo autenttisesta puheesta ja sen rakenteista. Mitkä kielenpiirteet ovat puhutulle kielelle niin tyypillisiä, että kielenpuhujat käyttävät niitä myös kirjallisesti synnyttämään vaikutelmaa puheesta?

Toinen alue, jota lisätutkimus hyödyttäisi vieläkin käytännönläheisemmin, on maassamme tarjottava kirjoittajakoulutus. Käsitykseni sekä omakohtainen kokemukseni on, että ainakin suurimmissa kirjoittajakouluissamme opetetaan kielellisesti puheenomaisen proosadialogin rakentamista vain vähän, jos lainkaan – näin siitä huolimatta, että puheen illuusion tuottaminen on ”kirjailijan vaikeimpia ja samalla keskeisimpiä tehtäviä” (Kalliokoski 1998: 184). Tilanne on valitettava. Opetuksen vähäisyys on kuitenkin vain luonnollista niin pitkään, kun keinoja puheenomaisuuden luomiseksi ei ole järjestelmällisesti tutkittu.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

SAISIO, PIRKKO 2003: *Punainen erokirja*. 4. painos. Helsinki: WSOY.

Kirjallisuuslähteet

COLLOT, MILENA – BELMORE, NANCY 1996: Electronic language. A new variety of English. – Susan C. Herring (toim.), *Computer-mediated communication. Linguistic, social and cross-cultural perspectives* s. 13–28. Amsterdam: John Benjamins.

EVEN-ZOHAR, ITAMAR 1990: Authentic language and authentic reported speech: Hebrew vs. Yiddish. – *Poetics Today* 11:1 s. 155–163.

HAAPANEN, LAURI 2010: “*Ei vittu, mennään röökille.*” *Tutkimus sitaattien tehtävistä ja tekemisestä kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos.

HAAVIKKO, RITVA (toim.) 2000: *Miten kirjani ovat syntyneet 4*. Helsinki: WSOY.

HAKULINEN, AULI 1988: Miten nainen liikkuu Veijo Meren romaaneissa. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielma naisesta ja kielestä* s. 56–70. Helsinki: Yliopistopaino.

————— 1989a: Keskustelun tutkimisen tavoitteista ja menetelmistä. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 9–40. *Kieli* 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

————— 1989b: Puheen ja kirjoituksen pragmatiikkaa. – Anneli Kauppinen ja Kyllikki Keravuori (toim.), *Kielen käyttö ja käyttäjä* s. 11–22. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 36. Helsinki: Hakapaino Oy.

————— 1997: Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.

HALLIDAY, M. A. K. 1985: *Spoken and written language*. Geelong: Deakin University Press.

HEIMALA-LINDQVIST, RIIKKA 2010: *Internetkielen variaatio ja sen funktiot Rautaneito-keskustelupalstalla*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.

HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.

HILTUNEN, PEKKA 2011: Itsensä paljastaja. – *Image* 8/2011 s. 54–61.

HS 2007 = *Helsingin Sanomat* 30.11.2007. – <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Katri+Helena+ja+Pirkko+Saisio+saivat+Pro+Finlandian/1135232232405> (9.1.2012)

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA –

- HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- JÄRVINEN, SUVI 2009: ”Eihän tätä ole olemassakaan”. *Tunnustamattomuus, kirjoittaminen ja kuolema Pirkko Saision teoksissa Pienin yhteinen jaettava, Vastavalo ja Punainen erokirja*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. – <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/22361> (9.1.2012)
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Keskustelu, linearisaatio ja näkökulma. – Markku Ihonen (toim.), *Miten valehdellaan* s. 157–174. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 45. Helsinki: SKS.
- 1998: Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen ja Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 184–215. Helsinki: SKS.
- 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: SKS.
- KOIVISTO, PÄIVI 2011: *Elämästä autofiktioksi. Lajitradition jäljillä Pirkko Saision romaanisarjassa Pienin yhteinen jaettava, Vastavalo ja Punainen erokirja*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. – <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/27342> (9.1.2012)
- KOTILAINEN, LARI 2002: *Moi taas, ai äm päk. Lauseet, tilanteet ja englantia suomenkielisessä chatkeskustelussa*. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Tiina Onikki-Rautajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 191–209. Helsinki: SKS.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, LEA 2005: *Puhetta puheesta – kirjoittamalla*. – Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 964. Helsinki: SKS.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA – KOIVUSALO, ESKO 1993: Miksi alikersantti Lehto ja sotamies Honkajoki puhuivat kirjakieltä? – *Kieliposti* 2 s. 4–9. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen ja Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–32. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- MIELIKÄINEN, AILA 2009: Verbiin pikapuhemuotojen syntaksia. – *Virittäjä* 1/2009 s. 18–37.
- NYMAN, HEINI 2009: *Vuoropuhelua. Yksinkertaistuminen ja rikastuminen Ralf Königin sarjakuvateoksissa ja niiden suomennoksissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.

- PERTILÄ, LAURA 2000: Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. – *Sananjalka* 42 s. 115–139.
- RAEVAARA, LIISA 1989: No – vuoronalkuinen partikkeli. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 147–161. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- SAISIO, PIRKKO 2000: Pirkko Saisio (essee). – Haavikko, Ritva (toim.) 2000: *Miten kirjani ovat syntyneet 4* s. 343–366. Helsinki: WSOY.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 18–31. Tampere: Vastapaino.
- 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistajaan.* Helsinki: SKS.
- SETÄLÄ, E. N. 1891: *Suomen kielen lauseoppi*. 3. muutettu painos. Helsinki: K. E. Holm.
- SEUTU, KATJA 2009: *Olla elävän sanat. Roolirunon laji Maila Pylkkösen teoksessa "Arvo. Vanhaäiti puhuu runonsa"*. Helsinki: SKS.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoron alun merkityksestä. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 129–145. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- TANNEN, DEBORAH 1989: *Talking Voices. Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TARKKA, PEKKA (toim.) 1990: *Suomalaisia nykykirjailijoita*. 5. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- TEAK 2011 = *Professorit kautta aikojen 1979–*. Artikkelit Teatterikorkeakoulun internetsivuilla. Päivitetty 6.9.2011. – <http://www.teak.fi/Avaintietoa/Historiaa/Professorit> (9.1.2012)
- TIITTULA, LIISA 1992: *Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Loimaa: Finn Lectura.
- 2001: Puhutun kielen illuusio kirjallisuudessa. – *Kielikuvia I* s. 5–16. Tampere: Nykysuomen seura.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2007: Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa.

– H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 2* s. 387–400. Helsinki: SKS.

UUSITALO, MARI 2005: "*Todellisuus on lause, jonka kirjoitan*". *Omaelämäkerrallinen ja fiktiivinen kerronta sekä minuuden kerrokset Pirkko Saision teoksissa Pienin yhteinen jaettava, Vastavalo ja Punainen erokirja*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. – <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/9018> (9.1.2012)

VARPIO, YRJÖ 1980: *Sensuroitiinko Tuntematon sotilas?* – Yrjö Varpio (toim.), *Väinö Linna. Toisen tasavallan kirjailija* s. 82–93. Porvoo: WSOY.

VAURAS, ILMARI 2008: *Tunneikonit verkkokeskusteluissa ?-*) – Sara Routarinne ja Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 210–221. Helsinki: SKS.